प्रंरभ: नवम: ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा न टी १

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय ॥ गुणातीतंगुणानांवाश्रयंत्वणेनेकरूपनिधिं ॥ नमःकेशरणंयामिपरमानंदमाधवं ॥ १ ॥ त्रिगु
णंहस्भिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः ॥ नवमेस्कंधसंकीर्तिप्रसंगायवितन्यते ॥ २ ॥ एवमुक्तोष्टमस्कंधेसद्धर्मः ॥ सद्वंशोधकः
कर्तृपालकवक्तादिमन्वादीनांनिरूपणैः ॥ ३ ॥ सद्धर्मःशुद्धसत्वानांमन्वंतरगोचरःकथा ॥ सूर्यसोमान्वयाख्यानैरधुना

श्रीराजोवाच ॥ मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे ॥ वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच १
योसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्र

विडेश्वरः ॥ ज्ञानंयोतीतक
ल्पांतेलेभेपुरुषसेवया ॥ सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासी
दितिश्रुतं त्वत्तस्तस्यसुताःप्रोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः ॥ ३ ॥ ते
षांवंशंपृ[illegible]ग्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच ॥ कीर्तयस्वमहाभागनि
त्यंशुश्रूषतांहिनः ॥ ४ ॥ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये
तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान् ॥ ५ ॥ सूतउवाच ॥ एवंप
रीक्षिताराजासदसिब्रह्मवादिनां पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःप
रमधर्मवित ॥ ६ ॥ श्रीशुकः ॥ श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरं
तप ॥ नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ ७ ॥ ॥ ॥

संगतोच्यते ॥ ४ ॥ तत्रचत्रयोदशभिरध्यायैः सूर्यवंशोनुवर्ण्यते ॥ एकादशभिरध्यायैःसोमवंशस्ततःपरं ॥ त
त्रप्रथमेध्यायेवैवस्वतसुतान्वये ॥ सोमवंशप्रवेशायसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ॥ ५ ॥ शुकानुवादपूर्वं
वैवस्वतमनोर्वंशंपृच्छति ॥ मन्वंतराणीतिपंचभिः ॥ ७ ॥ ॥ राम ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रचुरं वंशं वक्तुं पूर्वोक्तमेव तावद्वंशप्रवर्तकं श्रीनारायणमारभ्य प्रसुसारयति परावरेषामिति पंचभिः ८॥ ११॥ नाभा
वेवातिपाद्मे गतिमगात् वनामाया ॥९॥ सूर्यपौत्रस्य मनुवंशस्य सतोपि इति कुर्यात् तु एवं प्रभृति सोमवंशा सेवा एवं वक्तुं सुद्यु
म्नादिलोपाख्यानमाह ॥ अप्रजस्य मनोः पूर्वमित्यादिना यावदध्यायसमाप्ति ॥ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीनामुत्पत्तेः प्रा

मू

परावरेषांभूतानामात्मायःपुरुषःपरः॥सएवासीदिदंविश्वंकल्पांतेन्यन्नकिंचन॥८॥तस्यनाभेःसमभवत्प
द्मकोशोहिरण्मयः॥तस्मिन्जज्ञेमहाराजस्वयंभूश्चतुराननः॥९॥मरीचिर्मनसस्तस्यजज्ञेतस्यापिकश्यपः॥दा
क्षायण्यांततोदित्यांविवस्वानभवत्सुतः॥१०॥ततोमनुःश्राद्धदेवःसंज्ञायामासभारत॥श्रद्धायांजनयामाससदशपु
त्रानसआत्मवान्॥११॥इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान्॥नरिष्यंतंपृषध्रंचनभगंचकविंविभुः॥१२॥अ
प्रजस्यमनोःपूर्वंवसिष्ठोभगवान्किल॥मित्रावरुणयोरिष्टिंप्रजार्थमकरोद्विभुः॥१३॥तत्रश्रद्धामनोःपत्नी
होतारंसमयाचत॥दुहित्रर्थमुपागम्यप्रणिपत्यपयोव्रता॥१४॥प्रेषितोध्वर्युणाहोताव्यचरत्तत्समाहि
तः॥हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः॥१५॥होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाभवत्॥तांविलो
क्यमनुःप्राहनातितुष्टमनागुरुं॥१६॥भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्रह्मवादिनाम्॥विपर्ययमहोक
ष्टंमैवंस्याद्ब्रह्मविक्रिया॥१७॥यूयंमंत्रविदोयुक्ताःतपसादग्धकिल्बिषाः॥कु
तःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्विव॥१८॥

कुतः॥१४॥ दुहितृवर्यं मम कन्या यथा भवेत्तथा यजेति होतारं समयाचत प्रार्थितवती पयोव्रतमाहारो नियतो यस्याः ॥१४॥ अ
ध्वर्युणा हविर्यजेति प्रेषितो होता तां तन्न गृहीते हविषि स तितन ॥ तया प्रार्थितं ध्यायन् व्यचरत् अयजत् प्राग्नां तेन तन्न
ध्यायन् वाचा वषट्कारं गृणन् वौषडिति उच्चारयन् ॥१५॥१६॥ ब्रह्मविक्रिया मंत्रान्यथात्वं ॥ १७॥ १८ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रपितामहो वसिष्ठः ॥ १२ ॥ विगतं तिमिरं यत्राभासः ग्रन्थस्य प्रकाशश्च यासु तथाभूता दिशः कुर्वतः ॥ १३ ॥ प्रसं

तन्निशाम्य वचनं स्वयं भगवान्प्रपितामहः होतुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा बभाषे रविनंदनं ॥ १४ ॥ एतत्संकल्पवै
षम्यं होतुस्ते व्यभिचारतः तथापि साधयिष्ये ते सुप्रजास्त्वं स्वतेजसा ॥ १५ ॥ एवं व्यवसितो राजन्भगवान्स मह
यशाः अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया ॥ १६ ॥ तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः द
दाविलाभवत्तेन सुद्युम्नः पुरुषर्षभः ॥ १७ ॥ स एकदा महाराज विचरन्मृगयां वने वृतः कतिपयामा
त्यैरश्वमारुह्य सैन्धवम् ॥ १८ ॥ प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् दंशितोऽनुमृगं वीरो जगाम दिशमु
त्तरां ॥ १९ ॥ स कुमारो वनं मेरोरधस्तात्प्रविवेश ह यत्रास्ते भगवाञ्छर्वो रममाणः सहोमया ॥ २० ॥ तस्मिन्प्र
[illegible] मात्मानमपश्यत्वडवां नृप ॥ २१ ॥ तथा तदनुगाः सर्वे
आत्मलिङ्गविपर्ययं दृष्ट्वा विमनसोऽभवन्वीक्षमाणाः परस्परं ॥ २२ ॥ राजोवाच कथमेवं गुणो दे
देशः केन वा भगवन्कृतः प्रश्नमेनं समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ २३ ॥ श्रीशुक उवाच एकदा गि
रिशं द्रष्टुमृषयस्तत्र सुव्रताः दिशो वितिमिराभासाः कुर्वन्तः [illegible] ॥ २४ ॥ तान्विलोक्याम्बि
का देवी विवासा व्रीडिता भृशं भर्तुरङ्कात्समुत्थाय नीवीमाश्वथ पर्यधात् ॥ २५ ॥ ऋषयोऽपि तयोर्वी
क्ष्य प्रसङ्गं रममाणयोः निवृत्ताः प्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमं ॥ २६ ॥ तदिदं भगवानाह प्रियायाः
प्रियकाम्यया स्थानं यः प्रविशेदेतत्स वै योषिद्भवेदि[ति] ॥ २७ ॥ ॥

एवं त्वयाभिविवेकाष्टीयसंगाद्दर्शनकलुषितमनसः सेतः नत्युद्देशमभूत्यं नवनावायाणाश्रमं प्रययुः ॥ २१ ॥

श्री भा० टी० ६

६

मासं स्त्रीत्वं मासं पुंस्त्वं वर्तयति ॥ तावेति ॥ स्त्रीपुंसयोरिति ॥ यत्कुचरी स पुत्रोऽतिवक्तव्योऽभूत एवं वाल्या पुंस्त्वनिर्देशः ॥ ४२ ॥ दक्षिणापथराजानः ॥
४३ ॥ नाभ्यनन्दन्नस्त्रीत्वेन लज्जया मासं मासं निलीयावस्थानात् ॥ ४४ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कन्धे टीकायां प्रथमो ॥

ततउ [illegible]

॥ इत्थं व्यवस्थया कामं लब्ध्वा विवरणानाह हते ॥ ३३ ॥ यतनामागम्यायेचवंतीप्रमदोत्तमा ॥ स्त्रीभिः परिवृतो वीक्ष्य चकमे भ
गवान्बुधः ॥ ३४ ॥ सापि तं चकमे सुभ्रूः सोमराजसुतं पतिं ॥ स तस्यां जनयामास पुरूरवसमात्मजं ॥ ३५ ॥ एवं स्त्रीत्व
मनुप्राप्तः सुद्युम्नो मानवो नृपः ॥ सस्मार स कुलाचार्यं वसिष्ठमिति [illegible] म ॥ ३६ ॥ स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृ
पया भृशपीडितः ॥ सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावत शंकरं ॥ ३७ ॥ तुष्टस्तस्मै स भगवानृषये प्रियमा
वहन् ॥ स्वां च वाचं ऋतां कुर्वन्निदमाह विशांपते ॥ ३८ ॥ मासं पुमान्स भविता मासं स्त्री तव गोत्रजः ॥ इत्थं व्यवस्थया
कामं सुद्युम्नोऽवतु मेदिनीं ॥ ३९ ॥ आचार्यानुग्रहात्कामं लब्ध्वा पुंस्त्वं व्यवस्थया ॥ पालयामास जगतीं नाभ्यनं
दन्स्म तं प्रजाः ॥ ४० ॥ तस्योत्कलो गयो राजन्विमलश्च त्रयः सुताः ॥ दक्षिणापथराजानो बभूवुर्धर्मवत्
सलाः ॥ ४१ ॥ ततः परिणते काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः ॥ पुरूरवस उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनं ॥ ४२ ॥ इति श्री
भागवते नवमस्कंधे इलोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ श्रीशुक० ॥ एवं गतेऽथ सुद्युम्ने मनुर्वैवस्वतः सुते ॥ पु
त्रकामस्तपस्तेपे यमुनायां शतं समाः ॥ १ ॥ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थं हरिं प्रभुं ॥ इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्रांल्लेभे
स्वसदृशान्दश ॥ २ ॥ पृषध्रस्तु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणा कृतः ॥ पालयामास गा यत्तो रात्र्यां
वीरासनव्रतः ॥ ३ ॥ एकदा प्राविशद्गोष्ठं शार्दूलो निशि वर्षति ॥ शयाना गाव उत्थाय भीतास्ता बभ्रमुर्व्र
जे ॥ ४ ॥

ध्याये ॥ द्वितीये मनुपुत्राणां द्वावपुत्रौ विरागतः ॥ करूषकादिपंचानां वंशाना हलचक्रमात् ॥ वैवस्वतः इक्ष्वाकुः
पूर्वजो येषां तान् ॥ १ ॥ तत्र पृषध्रस्य वंशो नाभवदिति सहेतुकमाह ॥ पृषध्रस्त्विति ॥ दिनाकवि: कनीयानित्य
तः प्राक्तनेन ग्रंथेनाव्युत्पातः ॥ स न लिप्तो जाया वीरासनं तद्देवव्रतं यस्य ॥ यत्तः प्रवदितः सन् गाः पालयामास

ना ७

भा० टी० स्कं० ९

श्री
भाग
टी.
३

॥ यलीनाउड्डयाणायस्मिन्समयेवन्ध्रोः कपिलायाभोः ॥ ४ ॥ तांकामनेनजन्तूनितिव्यापयितुंहकामवणस्त्य
शुकं ॥ ७ ॥ मुहुायांप्रभानायांनिशि ॥ ८ ॥ दावबंदमित्वंनभविनाप्रपितुंशृङ्गोभवितेति ॥ ५ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ उपयु

धृ ८

यकांजग्राहबलवान्मातुरकोयाभयातुरा ॥ नयावलकंदितंश्रुत्वाप्रथ्रोभिसमाबद्ध ॥ ५ ॥ लेङ्कमादायतव
माश्लीनोतुग्राणेविशी श्रुनानन्नहनहध्रोः शिवः शाईलतोकया ॥ ६ ॥ व्याघ्रानिवकामवणेनिस्त्रिंशा ॥
ग्राहनमनः निश्चक्रामगृहंभीनावकंपयिसतन्नजन् ॥ ७ ॥ मन्यमानोहतंव्याघ्रंपृष्ठः पवीवद्दा
प्रहादीसहतांवभ्रुब्राह्यांनिशिशिनः शिवन् ॥ ८ ॥ नेष्याणाकुलाचार्यैः हतागामसकामतः नदत्त
वेधुः सूद्रं त्वंकर्मणाभविनानुना ॥ ९ ॥ एवंशप्तस्तुगुरुणाप्रयत्नकृत्याकृताञ्जलिः श्रनावयहतं
वीक्ष्यथैनामनिश्रियं ॥ १० ॥ वासुदेवभगवतिसर्वात्मनिविदेमले ॥ एकांतित्वंगतोभक्त्या सर्वभूतसुह
त्समः ॥ ११ ॥ विमुक्तसंगः शांतात्मासंयताक्षोपरिग्रहः यहदृच्छयोपपन्नेनकल्पयन्वृत्तिमात्मनः ॥ १२
आत्मन्यात्मानमाधायज्ञानतृप्तः समाहितः ॥ विचचारमहीमेतांजडांधबधिराकृतिः ॥ १३ ॥ एवंवृ
त्तोवनंगत्वादृष्ट्वादावाग्निमुत्थितं ॥ तेनोपयुक्तकरणोब्रह्मप्रापपरंमुनिः ॥ १४ कविः कनीयान्विष
येषुनिःस्पृहोविसृज्यराज्यंसहबंधुभिर्वनं ॥ निवेश्यचित्तेपुरुषंस्वरोचिषंविवेशकैशोरवयाःपरंगतः

राज्यं १४ ॥

तोकरूषः दम्यदेहः ॥ १४ ॥ कविवपिवंशोनामवद्भिर्याहकविविति वंधुभिः सहराज्यंविसृज्य ॥ १५ ॥ ॥

७

ब्रह्मभूयं ब्राह्मणत्वं नृगस्य वंशः पुत्रः सुमतिः ततो भूतज्योतिः ततो भूतज्योतिः ततो वसुः ॥ १७ ॥ ओघवतः पिता तत्सु
ओघवानोघवानेवेत्यर्थः तदेवं त्रिभिः श्लोकैः करूषपृषध्रनृगाणां वंशा उक्ताः नेदिष्टस्य वंशमाह चित्रसेन इति सार्धैः त्रिभिः
ततइत्यादेर्यत्राधिक्यं स्यात् ॥ तत्रानन्तर्येण तत इत्यादिपदं व्याख्येयं ॥ यत्रानुक्तं तत्र पूर्वस्य परस्य चानुषङ्गादिति व्याख्येयं

करूषान्मानवादासन्कारूषाः क्षत्रजातयः । उत्तरापथगोप्तारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६ ॥ धृष्टाद्धार्ष्टमभू
त्क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षितौ । नृगस्य वंशः सुमतिर्भूतज्योतिस्ततो वसुः ॥ १७ ॥ वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओघवानोघव
त्पिता । कन्या चौघवती नाम सुदर्शन उदावहत् ॥ १८ ॥ चित्रसेनो नरिष्यन्ताद्दक्षस्तस्य सुतोऽभवत् । तस्य मीढ्वांस्त
तः पूर्ण इन्द्रसेनस्तु तत्सुतः ॥ १९ ॥ वीतिहोत्रस्त्विन्द्रसेनात्तस्य सत्यश्रवा अभूत् । उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्त
स्ततोऽभवत् ॥ २० ॥ ततोऽग्निवेश्यो भगवानग्निः स्वयमभूत्सुतः । कानीन इति विख्यातो जातूकर्ण्यो महानृषिः
॥ २१ ॥ ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेश्यायनं नृप । नरिष्यन्तान्वयः प्रोक्तो दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२ ॥ नाभागो दि
ष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः । भलन्दनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनात् ॥ २३ ॥ वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्त
त्सुतं प्रमतिं विदुः । खनित्रः प्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोऽथ विविंशतिः ॥ २४ ॥ विविंशतेः सुतो रम्भः खनिनेत्रोऽस्य धा
र्मिकः । करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप ॥ २५ ॥ तस्यावीक्षित्सुतो यस्य मरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत् । सं
वर्तोऽयाजयद्यं वै महायोग्यङ्गिरःसुतः ॥ २६ ॥ मरुत्तस्य यथा यज्ञो न तथान्योऽस्ति कश्चन । सर्वं हिरण्मयं त्वा
सीद्यत्किंचिच्चास्य शोभनम् ॥ २७ ॥

॥ २१ ॥ अग्निवेश्य एव कानीन इति जातूकर्ण्य इति च विख्यातः ॥ २३ ॥ दिष्टस्य पुत्रो नाभागो वक्ष्यमाणनाभागादन्य इ
ति भ्रान्तिनिरासार्थं पुनर्वादः ॥ २३ ॥ अङ्गिरसः सुतः संवर्तो महायोगी संवर्तो यमयाजयत् ॥ २६ ॥ अस्य यत्किंचित्पात्रा
दिकमस्ति तत्तु सर्वं हिरण्मयं शोभनमासीत् ॥ २७ ॥

श्री भाग॰ नं॰ ९

प्रमाद्यत इन्द्रस्य ॥ २८ ॥ यतः यस्य तृणबिंदोः पुत्रोऽभवत ॥ ३१ ॥ अथ च श्लोकः कन्यावंशप्रकीर्तनार्थमिति याहि यस्यामिडविडं यां विश्रवा धनदं वैश्रवणं सुतं जनयामास लोके वैश्रवण ऐडविड इति प्रसिद्धः तेनैवाह विशाल इति तस्य तृणबिंदोः सुताः ॥ ३३ ॥ सहदेवजः देवेनैव सहितः यः तातेनैवामात्यवमार्जे श्रेयस्तस्यैव ॥ ३४ वैशालभूपाला विशालस्यान्वये जाताः ॥ ३६

इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ तृतीये मनुपुत्रस्य शर्यातेर्नेकीर्त्यते वंशः ॥ यत्र सुकन्यमाख्या

अमाद्यदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ मरुतः परिवेष्टारो विश्वेदेवाः सभासदः ॥ २८ ॥ मरुतस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्धनः ॥ सुधृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः ॥ २९ ॥ तत्सुतः केवलस्तस्माद्धुंधुमान्वेगवांस्ततः ॥ बुधस्तस्याभवद्यस्य तृणबिंदुर्महीपतिः ॥ ३० ॥ तं भेजेलंबुषा देवी भजनीयगुणालयं ॥ वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेडविडाभवत् ॥ ३१ ॥ यस्यामुत्पादयामास विश्रवा धनदं सुतं ॥ प्रादाय विद्यां परमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः ॥ ३२ ॥ विशालः शून्यबंधुश्च धूम्रकेतुश्च तत्सुताः ॥ विशालो वंशकृद्राजा वैशालीं निर्ममे पुरीं ॥ ३३ ॥ हेमचंद्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः ॥ तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वः सहदेवजः ॥ ३४ ॥ कृशाश्वात्सोमदत्तोऽभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिं ॥ इष्ट्वा पुरुषमापाग्र्यां गतिं योगेश्वराश्रितां ॥ ३५ ॥ सौमदत्तिस्तु सुमतिस्तत्पुत्रो जनमेजयः ॥ एते वैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः ॥ ३६ ॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीशुक उ॰ ॥ शर्यातिर्मानवो राजा ब्रह्मिष्ठः संबभूव ह ॥ यो वा अंगिरसां सत्रे द्वितीयमहरूचिवान् ॥ १ ॥ सुकन्या नाम तस्यासीत्कन्या कमललोचना ॥ तया सार्द्धं वनगतो ह्यगमच्च्यवनाश्रमं ॥ २ ॥ ॥ राम ॥

राम ॥ राम

नैवं तं च महाद्भुते ॥ ब्रह्मिष्ठो वेदार्थतत्त्वज्ञः तदेवाह यो वा इति द्वितीयमहः द्वितीयेऽह्नि क्रियमाणं कर्म ऊचिवान् उक्तवान् तस्य वेदा मुह्यन्ति बहिरानर्त इत्यादिना वक्ष्यति ॥ १ ॥ आदौ तावत् कन्यावृत्तांतमाह सुकन्या नामेत्यादिना ॥ २ ॥

पै॰ ४

५

मार्गैवयाना वनस्यामंद्ग्रपराधः ॥ ६ ॥ श्रुतेयंसमकन्यादंततेनयेत्युच्यमाने कतिवर्षाएएस्यातिवादः कु
तोनदेवागंसिवा कैतेतदभिप्रायं । तस्यास्तेनेदभिप्रायं ज्ञात्वा तेषु तेताडहितंशाद्यानां ॥ ५ ॥ इंद्रस्त्वौमहेद्योसुन्वेस
खं वयस्मात् एवं दंतैः संपादयंतो ॥ १० ॥ इस्रोमयोः सोमपानरहितयोः सोमस्य ग्रहे सोमरागपात्रे ग्रहीष्ये दास्या

सा सखीभिः परिवृता विविक्तं व्यद्गिपानीत वल्मीकं प्रदेहसोमयोत स्वन्यादिगीमी ॥ ३ ॥ ततैदेववो
दिवालालाम्यानिषीकंतकेनैवे सुदिव्यवता भावेन सम्यानावष्टं तेनाबे ॥ ४ ॥ यावत्... तथैतो ।
थेमभूत्वैविकानोचनत्वगान ॥ वातुर्भित्तसुपान स्यापुरुषाकिंचित्तेनाब्रवीत् ॥ ५ ॥ सप्यम दुनयु ।
यः सिर्वसर्वहसा विविष्टितेवार्केकेनापितत्त्वसकृतमाश्रम् तृणां ॥ ६ ॥ सकन्यायाहपितरोमी
नार्किं विसूतंमया हेजेमाविवीमुजानंत्याविर्मिद्वेकेदके नौ ॥ ७ ॥ उदहितुत्वतेवः श्रदत्तसार्ये
निर्वाचनाधमः सुनिष्पन्नादयामाववल्मीकंतहितं प्राणैः ॥ ८ ॥ तदशिमायसमासा... दानु ।
१५ हितं सुत्रैः कृत्वातुकं मानेसपुत्रं श्रायानसाहित ॥ ९ ॥ सकन्यास्यमवंतेशाप पतितं... सकोपएवं श्री
णायामासवित्र स्वान्यमनः तुषुविभिः ॥ १० ॥ कस्यविद्धाथकालस्य तनसमावाक्रमायातो नोष्टजयि
त्वाशेवाचवेयोमेदहमीसुवो ॥ ११ ॥ ग्रहेंद्रग्रहीष्येसोमस्य यज्ञेत्वामप्यसोमपो ॥ किंयत्तुमेवयाइपेक्ष
दातायदीप्सितं ॥ १२ ॥ वाढमित्युवतविद्यमभिनयमिषतमो निमज्जतांभवानस्मिन्देशसिद्द विविधि ऋ २
निर्मितं ॥ १३ ॥ सत्युक्ताजरयापतले देहोधमनिसंततः दूरं देशवेशितापश्चिम्यावलीपलितविश्रियः १४

मीनिश्रुवंमेमेनयइत्यस्यार्थः येंद्रवायवंगृह्णातीत्यादिसुद्दव्यदेवतासंबंधपात्रपण नाग्रगृह्णाते यांगपर्यवसा
यित्वात् ॥ १४ ॥ वाढमित्यभिनंयमवाद्ग्रस्मिन्निमज्जतामित्यचतुः ॥ १२ ॥ दूरंदेशवेशितः तावपितमतिदृढं गृहीत्वा ।
शविष्टावित्यर्थः ॥ १४ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

राजाउदितं प्राह कृतपादाभिवंदनं आशिषस्त्वाग्रगुंजानो नातिप्रीतमनाइव ४

श्री भाग टी ५

अश्विनोस्तवणं ययोस्तु वां एषा क्रियतामत्यतिं दर्शयंतमिति प्रार्थ्य ॥ ६ ॥ एतेन विना वंचितः हेश्रमति ॥ एवं समतं श्वनभी।
हे ॥ ७ ॥ हे सनाकुलप्रस्तेते मति [illegible] यथातद्विपर्यये एवं यमवनाश्रवसन्नाश्रय्यवसितेति वातदेवाह कल्पहवणं

पुत्रसाः श्रयतन्मस्तुरणी द्यावनिताप्रियाः ॥ एवमुक्तः कंडलिनः तुल्यरूपाः सवासमः ॥ १५ ॥ तान्विरीक्ष्य
वरारोहा सुरूपान्सूर्यवर्चसः ॥ अजानती पतिं साध्वी अश्विनो शरणं ययौ ॥ १६ ॥ दर्शयित्वा पतिं तस्यै पाति
व्रत्येन तोषिता ॥ ऋषिमाश्रय यत्तु [illegible] विष्टये ॥ १७ ॥ यक्ष्यमाणो यशा [illegible] भुवनस्याश्रमं ग
तः ॥ ददर्श दुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसं ॥ १८ ॥ चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वयाप्रलंभितो लोकनमः।
[illegible] ॥ २० ॥ कथं मति [illegible] यथा सता
[illegible] ॥ एवं तु वाणे पि
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
लभते ॥ विस्मितः परमप्रीतः [illegible] ॥ २२ ॥ सोमेन [illegible] ग्रह [illegible] हीन सं
सोमपीथं [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible] सर्वे ग्रह सोमस्य [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] इति श्रयः [illegible]
वतः ॥ २७ ॥ सोऽतः समुद्देन [illegible] निर्माय [illegible] स्थली ॥ [illegible]
यानां [illegible] दिंदम ॥ २८ ॥

[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible] स्यंदः ॥ २४ ॥ विषयान्देशान [illegible] शालयत ॥ २८ ॥ ॥ राम
श्रीरामचंद्राय नमः ॥

५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ककुत्वि ज्येष्ठो यस्मिन्स्मिन् विशुद्धबलात् ॥२८॥ नलब्धः स्वात्मा येन स्वरोचिषेन ३१ प्राप्य ब्रह्मलोकं ३२ तेन यानि हृदये कृतानि तेसर्वे का
लेन विकलाः संहृतास्त्रिवसमविंशतिः चतुर्युगानामिति विकल्पितो विभक्तः ३३ यो देवदेवस्यांशो सितवस्त्रेन नररत्नाय देहि ३४
नदेवाह भुवइति ॥३४॥ पुण्यजनत्रासात् यज्ञभयात् पूर्वमेव ये विदिक्षु रतताः भ्रातृभिः त्यक्तं ३५ ३६ ॥ इति श्रीभावार्थ
दीपिकायां नवमे तृतीयोऽध्यायः ॥ ॐ चतुर्थे मनुपुत्रस्य नभगस्य कथोच्यते नाभागो ज्ञानवृद्धिश्च अम्बरीषस्य तत्कृता प्रतिहत

तस्य पुत्रशतं ज्येष्ठो ककुद्मी [illegible] येपुत्रं ॥ [illegible] कन्यां रेवतीं कन्यां स्वामादाय विशुद्धराज ॥३१॥ कन्यावरं परिप्र
ष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतम् ॥ [illegible] स्वगृहाः द्वतो ॥३२॥ तदाकर्ण्य भगवान् प्रहस्याह नृपं
यत् तत्कन्यायं [illegible] ॥३३॥ [illegible] कालेन हृदि ये कृता तस्य पौत्र
नप्तारो गोत्राणि च न शृण्महे कालोऽभि [illegible] चतुर्युगविवर्तितः ॥३४॥ तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो
महाबलः कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भो ॥३४॥ भुवो भारावतारस्य भगवान् भूतभावनः ॥ अ
वतीर्णो [illegible] तीर्णः ३४ इत्यादिष्टोऽभिवन्द्याजं नृपः स्वपुरमागतः त्यक्तं पुण्यजनत्रा
साद्भ्रातृभिः दिक्ष्ववस्थितैः ॥३५॥ सुतां दत्त्वानवद्याङ्गीं बलाय बलशालिने बदर्याख्यं गतो राजा तप्तुं ना
रायणाश्रमं ॥३६॥ इति श्रीभागवते नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥ श्रीशुक उवाच ॥ नाभागो नभगापत्यं यं ततं भ्रात
रः कविं यविष्ठं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमागतम् ॥१॥

नायतः नभगस्य वंशमाह नाभाग इत्यादिना नभगः नाभागादंबरीषो महाभागवतोभूदिति विवक्षन्तत्र हेतुत्वेन तद्वृत्तं
कस्यतामागस्य निःक्षुपदं वीतेनेन ततु श्रीरुद्रप्रसादमाह यं ततमित्यादिना ब्रह्मचारिणो बहुकालं गुरुकुले स्थितं सन्तं विद्यो कोऽ ने २
सावित्यनाविवादाः समये तस्मे आगतस्य क्रमस्य भ्रातरः सर्वे दायं विभज्य गृहीत्वा पश्चाद्गुरुकुलादागतं तस्मा यार्थिने
क विविद्वांसं यविष्ठं प्रतितनं तर्तनं पितरं दायं व्यभजन्नित्यर्थः ॥१॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग
ह्री
८

एतेद्वे श्लोके भ्रातृभ्यां दर्शयति ॥ तत्र नाभागः पृच्छति ॥ हे भ्रातरः मह्यं किमभक्त अभजतत किं भागो मदर्थं यूयं प्रकल्पित
वंतः भ्रातरूचुः अवोचुः तदा विद्वान् नमस्याभिर्वदानीं तव पितरं भजाम त्वं पितरं गृहाणेत्यर्थः स च पितरं गत्वा वदत् ॥ तत हे
तात ह्यार्यौ भ्रातरः मम त्वा अभात्वाः भ्रातरः मदीया यः न मित्यर्थः पाठांतरे हे तात किमिदं ममाभां त्वं अभुज्ञाम पित
वेत्येवं भ्रातरो वदन्ति आर्यं भ्राता महां किमर्थं हरवित्यर्थः पिता तमाह हे पुत्र कातते नेकृकं मा श्राद्ध हथ्याः ॥ श्रुतावण मा वैतेःकृ
तेत स्मि ब्राह्मणा अंगिरसः तेषां वचनं योगसाधनमित्यर्थः ॥ तथा पितृभागत्वेन ददानोऽहं तव जीवनोपायं उप

भ्रातरो अभक्त किं मह्यं भजाम पितरं तव ॥ सोऽमन्यत आहुर्मां तत्ता भागो न अमी पुत्रकाः तान्मा हृथ्याः ॥ १ ॥ इमे अंगि
रसः सत्रमासते ये स्वर्गमेष्यन्तः ॥ षष्ठं षष्ठं मुह्यन्त्याहुः केवेत्ति कर्मणि ॥ २ ॥ तान् ब्रह्मज्ञं शंसय ते द्वे वै
सूक्ते ॥ ततस्ते स्वर्गं यान्त्यत्र ते धनं ददतु परिशिष्टं ॥ ३ ॥ तान् ब्रह्मज्ञं त्यतो यत्र यज्ञ यथा स्वं कृत्वा
त्यथा ॥ तेऽस्मै ददतु सहस्रं परिवेशं परिविश
पितरः ॥ ४ ॥

द्वाभ्यां भवतिषष्ठः षडहो

देवतामीत्याह ॥ इमे ह्यंगिरसः गत्या यां प्रभिन्नवः ॥ षडहो भवतीति विहिते प्रषडहे प्रावर्त्यमाने षष्ठं षष्ठमहः
कर्मोपेत्य प्राप्य कर्माणि तदनुष्ठाने सुमेधसोऽपि ते स्वेच्छ विशेषाज्ज्ञानेन मुह्यन्ति केवेह विद्वन् ॥ तान् महात्म
नो पितृमिदं शिष्याये दर्शितेति च ॥ ये यज्ञे नदीक्षितास्यति वर्तते वेश्वदेवे ह सूक्ते शंसय पाठय ॥ ततः कर्माणि समाप्य स
न्तिते स्वर्यंतः स्वर्गं गच्छन्तः स्वसत्रे परिशेषितमवशिष्टमात्मनो धनं तत्तुभ्यं दास्यन्ति श्रुत्वा तस्मात् तान्नो कीर्तिमेव था
यादित्युक्तवाक्यं तथा तत्कृतवान् ॥ अथ यातन ॥ सत्र परिशेषितं सहस्रं वशेषितं धनं ॥ ८ ॥ १७ ॥ ॥

१८

पुरुषः श्रीरुद्रः । स्वयमहमिति दर्शयितुं शारीरं कृष्णं दर्शनं यस्य सः ॥ वास्तुकं यज्ञभूमिगतं वसु धनं ममैव ॥ ६ ॥ तर्हि स्म
तदेव ममेदमिति मानवो नाभाग उवाच ॥ पुनश्च रुद्र उवाच ॥ नौ आवयोरस्मिन् विवादे ते पिता प्रश्नः स्यादिति ॥ ७ ॥
पृष्टवानिति शुकोक्तिः ॥ ७ ॥ एतदेव स्मरन्नाह यज्ञवास्तुगतमिति ॥ उच्छिष्टं च वितीर्णं ऋषयो देवकेषु भा-
गो वेदे दृष्ट इति श्रुतेश्च किंच देव ईश्वरः सर्वमर्हतीति किं पुनर्यज्ञावशिष्टमित्यर्थः ॥ ८ ॥ श्रीरुद्र आह ॥ यत्त इति १०

तं कश्चित्स्वीकरिष्यंतं पुरुषः कृष्णदर्शनः ॥ उवाचोत्तरतोभ्येत्य ममेदं वास्तुकं वसु ॥ ६ ॥ ममेदमृषिभिर्दत्तमि-
ति तर्हि स्म मानवः ॥ स्यान्नौ ते पितरि प्रश्नः पृष्टवान्पितरं यथा ॥ ७ ॥ यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचि-
त् चक्रुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमर्हति ॥ ८ ॥ नाभागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुकम् ॥ इत्याह मे
पिता ब्रह्मञ्छिरसा त्वां प्रसादये ॥ ९ ॥ रुद्र उवाच ॥ यत्ते पितावदद्धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ॥ ददामि ते मं-
त्रदृशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥ गृहाण द्रविणं दत्तं मत्सत्रपरिवर्तितम् ॥ इत्युक्त्वांतर्हितो रुद्रो भगवा-
न्सत्यवत्सलः ॥ ११ ॥ य एतत्संस्मरेत्प्रातः सायं च सुसमाहितः ॥ कविर्भवति मंत्रज्ञो गतिं चैव तथात्मनः ॥ चैव
१२ ॥ नाभागादंबरीषोभून्महाभागवतः कृती ॥ नास्पृशद्ब्रह्मशापोपि यं न प्रतिहतः क्वचित् ॥ १३ ॥ राजो-
वाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः ॥ न प्राभूद्यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदंडो दुरत्ययः ॥ १४

त्वदनुग्रहं प्राप्तुमिच्छसि तथा हि त्वद्वृत्तं बालानां नाभागेन दृष्टं शंसति नाभागादिति वैमानवं ब्रह्मस्वरूपं वसन्नेवं ॥ आत-
तो निरभिमानस्तु सोंबरीष इत्याह ॥ १२ ॥ अस्याख्यानस्य स्मरणे फलमाह ॥ य एतदिति ॥ आत्मनो गतिं च प्राप्नोति इति शे-
षः ॥ १३ ॥ क्वचिदपि न प्रतिहतो ब्रह्मशापो ब्राह्मणेन दुर्वाससा निर्मितः कृत्यानलोपि यं न स्पृष्टवान् ॥ अतोसौ महा-
भागवतः अनन्यवत्कृतीं प्राप्तवान् ॥ १४ ॥ तस्य श्रोतुमिच्छामि चरितमिति शेषः ॥ ब्रह्मदंडः कृत्यानलः न प्राभूत्

॥ ९ ॥

श्रियं संपदं विभवमैश्वर्यं अतुलं निस्तयं ॥१५॥ पुंसामतिदुर्लभमपि तत्सर्वं स्वत्र वस्तुनं नैव निरूपितं श्रवणादयं मे नेनत्व
हेतुः विभवस्य निर्वाणं नाशं विद्वान् यत्येन विभवेन तत्राशे नवाप्नुमान् तमोहं निमज्जति ॥१६॥ नन्वेवं नाने तोपि रिभवे
विणोह ष्येन तत्राह वासुदेवे इति भावे भक्तिं प्राप्तः येन भावेन इदं विश्वं लोष्ठवत् इति तुच्छं स्मृते ॥१७॥ भुक्तिमेव सर्वेद्रिया
णां भगवत्परत्वं कथ्येत तथापि सर्वाश्रितिभिः श्रुतिश्रोत्रं अच्युतस्य सर्व्वयानामुदेय श्रवणीको देवस्य सर्वी
नान्वयः ॥१८॥ मुकुंदस्य लिंगानामालयानि स्थानानि तस्य दर्शने दृष्टौ नेत्रे श्रीमन्तो तुलस्याः तत्पादसरोजेन नय
श्रीसूक्तः सर्वरीषो महाभागः सप्तद्वीपवतीं महीं अव्ययां च श्रियं लब्ध्वा विभवं चातुलं भुवि ॥१९॥ मेनेतिदु।
लेभं पुंसां सर्वं तत्स्वप्नसंस्तुतं विद्वान् विभव निर्वाणं तमो विशति यत्पुमान् ॥२०॥ वासुदेवे भगवति तद्भ
क्ते षु च साधुषु प्राप्तो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्ठवत् स्मृतं ॥२१॥ सवैमनः कृष्णपदारविंदयोर्वचांसि वैकुंठ
गुणानुवर्णने करौ हरेर्मंदिर मार्जनादिषु श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥२२॥ मुकुंदलिंगालयदर्श
नेदृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शेंगसंगमं घ्राणं च तत्पादसरोजसौरभे श्रीमत्तुलस्या रसनां तदर्पिते ॥२३॥ पादौ हरेः
क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरो हृषीकेशपदाभिवंदने कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया यथोत्तमश्लोकजनाश्र
या रतिः ॥२४॥ एवं सदा कर्मकलापमात्मनः परेधियज्ञे भगवत्यधोक्षजे सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां
तन्निष्ठविप्राभिहितः शशास ह २५ ॥
सौरभं तस्मिन् तदर्पिते तस्मै निवेदितान्नादौ ॥२६॥ कामं स्रक्चंदनादि सेवा दास्यनिमित्ते तत्प्रसाद स्वीकाराय
न तु कामकाम्यया विषयेच्छया कथं वर्का व उत्तमश्लोकजनाश्रया रतिर्यथा भवेत्तथा ॥ अनेन तद्भक्तेष्वपि भा
वं प्राप्त इत्येतन्न स्फुटीकृतं ॥२७॥ सर्वात्मेति भावो भावना यस्मिन् तं आत्मनः स्वकर्मणां कलापं समूहं भगवति निवेद
यन् समर्पयन् तन्निष्ठैर्भागवतैर्विप्रैः अभिहितः उपदिष्टः सन् महीं शशास यथा तथा पापाप्त अनेनापि कृतनयमो

किंचयत्राधिष्ठाना स्मीश्वरमश्वमेधैरीजे स्वाराध्ययामास महाविभूत्या उपचितान्यंगानि दक्षिणाश्चयेषु तैः वसिष्ठा-
दिभिः स्वहेतुभूतैर्विस्मृतैः धन्वनि यत्नेदेशे नितरदके सरस्वतीमभिस्रोतंतस्याः प्रतिलोममित्यर्थः ॥२२॥ किंच क्रतुषु स-
दस्यादयोगीर्वाणैः सहभूषणादिभिः तुल्यरूपा व्यदृश्यंत संयमितिचतुर्थेनान्वयः नचदेवानां निमेषाभावो हेतुर्न व-
एवयतः अनिमिषाश्च व्यदृश्यंत अनिमिषत्वेनीतितया न यास्त्वर्यं दर्शनोत्सुकानते षां निमेषापरमादितिभाव ॥२३॥ यस्य

ईजेश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरं महाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः ॥ ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतमसौ सरस्वतीम् ॥२२॥ यस्य क्रतुषु गीर्वाणैः सदस्या ऋत्विजो जनाः ॥ तुल्यरूपाश्चानिमिषा व्यदृश्यंत सुवाससः ॥२३॥ स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुजैरमरप्रियः ॥ शृण्वद्भिरुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टितं ॥२४॥ समर्धयंति तान्कामाः ॥ स्वाराज्यपरिभाविताः ॥ दुर्लभा नापि सिद्धानां मुकुंदं हृदि पश्यतः ॥२५॥ स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः ॥ स्वधर्मेण हरिं प्रीणन्सर्वान्कामान्शनैर्जहौ ॥२६॥ गृहेषु दारेषु सुतेषु बंधुषु द्विपोत्तमस्यंदनवाजिवस्तुषु ॥ अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिं ॥२७॥ ॥ ॥

यदीयैर्मनुजैरपि स्वर्गो न प्रार्थितः तस्य तु का वार्ता ॥२४॥ अतस्तां स्वर्गप्रार्थनशंकापि यद्यतः मुकुंदं हृदि पश्यतः
तान् जनान् कामाः विषयाः न समर्धयंति न हर्षयंतिकथंभूताः स्वाराज्येन स्वरूपसुखेन परिभाविताः तिरस्कृताः ति-
ताः अतएव सिद्धानामपि दुर्लभा यानितिपाठे यान्मनुजान् ॥ स्वाराज्येत्यत्रापि द्वितीयांतपाठे मनुष्याणां विशे-
षणाम् ॥ यानितिपाठे यमं वदीचेव रूपतामितिपाठे सिद्धानां विशेषणं ॥ एवंश्रीभगवदाराधनपरस्यनस्यका-
मा दुःखदा नैव विचित्रमिति उपसंहरति ॥ ॥ ॥ ॥ सइत्थमिति द्वाभ्यां ॥२७॥ रामचद्रायन म!

श्री
भार
ती
६

नन्वेवंभूतोसौ कथं प्रतिपत्तव्यो येनात्राह तस्मादिति ॥ २५ ॥ तद्देवं तस्यैव वाक्यादि कं हविर्भक्तिर्वा कोत्र खलु दंडो यत्र न श्राम्
रिति यदुक्तं तदेव द्वादशीव्रतं निंदकथयन्नाह श्राविताः पितुर्वित्यादि यावदध्यायसमाप्ति ॥ २६ ॥ पूर्वं येन शृणुगमा।
भावप्रार्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ ब्राह्मणं पूजयामास क्षिप्तिद्वार्यान यथाप्रकामान् एजान तैर्दत्तानपि २९ ॥ कथ्यां चीर्णां कथ्याखुरुणं

तस्मात्प्रदाहरिष्यकं प्रत्यनीकभयावहं । एकांतभक्तिभावेन प्रीतो भूत्वाभिरक्षताम् ॥ २८ ॥ श्रीरिश्वाचयि
पुः क्रमेलमद्विष्यात्तुल्यशीलया । युक्तः सांवत्सरं देवी सोदध्या द्वादशीव्रतं ॥ २९ ॥ अनंतो कार्तिके मासि त्रिरात्रं
समुपोषितः स्नातः कदाचित्कालिंद्यां हरिं मधुवने र्चयन् ॥ ३० ॥ महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसंपदा । प्र
भिषिच्याम्बराकल्पैर्गंधमाल्यार्हणादिभिः ॥ ३१ ॥ तद्गतांतरभावेन पूजयामास केशवं । ब्राह्मणांश्च
महाभागान्सिद्धार्थानपि भक्तितः ॥ ३२ ॥ गवां रुक्मविषाणीनां रूप्यांघ्रीणां सुवाससां । पयःशीलव
योरूपवत्सोपस्करसंपदां ॥ ३३ ॥ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट् । भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वा
द्वन्नं गुणवत्तमं ॥ ३४ ॥ लब्धकामैरनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे । तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद्दुर्वासा भगवानभूत् ॥ ३५ ॥ त
मानर्चातिथिं भूयः प्रत्युत्थानासनार्हणैः । ययाचेभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ ३६ ॥ प्रतिनंद्य स तं
तयाङ्गां कर्तुमावश्यकं गतः । निममज्ज बृहद्ध्यायन्कालिंदीसलिले शुभे ॥ ३७ ॥ मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वाद
श्यां पारणं प्रति । चिंतयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्धर्मसंकटे ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे
यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत्
॥ ३९ ॥

पयःशीलादिगुणसंपन्ना गावः ३३ न्यर्बुदानि षट् षष्टिकोटीः ३४ तर्हि तस्मिन्नेव काले अतिथिः साक्षात्प्रत्यक्षो भूत्वा अनर्चयाद्वि
तवान् ३५ अभ्यवहाराय भोजनाय ३६ आवश्यकं नैत्यिकं माध्याह्निकं कर्म कर्तुं गतः बृहद् ब्रह्म ३७ ३८ धर्मसंकटमे
वाह यद्यतः ब्राह्मणातिक्रमे दोषः अथ द्वादश्यां पारणाभावेपि दोषः व्रतवैगुण्यं यत्कृत्वा यस्मिन्कृते ॥ ३९ ॥ राम

नू २

६

पर्वाह्नैः महाविचार्यनिश्चितेनातिश्रमेणातिव्रतस्य पारणं समाश्रितं दर्शितं प्राङ्ः श्रपितं नेति चाङ्ः फलितं श्रपयोग्यातित
नैवाश्रितं नैवानश्रितमिति ॥४०॥ प्रत्यवष्टम्भैर्दान ॥४१॥ प्रचलत्कंपमानं गात्रं यस्याः प्रकटभ्रकुटिलमाननं यस्य ॥ ४२ ॥ ४३
श्रमसीके वलनाथक विघ्ने व्रतपारणं ॥ प्राड्वड्ढ्रदाणि आज्ञाप्य श्रितं नाश्रितं च ततः ॥ ४४ ॥ इत्यपः प्राश्य राजर्षि श्रि
तवान्नवसाम्बुतं ॥ प्रत्यावष्टकरूंश्रेष्ठद्विजाय समुपेयिवान् ॥ ४५ ॥ दुर्वासा यमुनाकूलात्कृतावश्यक आगतः ॥ राज्ञा
भिनन्दितस्तस्य बुबुधे चेष्टितं धिया ॥ ४६ ॥ मन्युना प्रचलद्गात्रो भ्रुकुटीकुटिलाननः बुभुक्षितश्च सुतरां कृतांजलिम
भाषत ४७ अहो अस्य नृशंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत ॥ धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येशमानिनः ॥ ४८ ॥ योमा
मतिथिमायातमातिथ्येन निमन्त्र्य च ॥ अदत्वा भुक्तवांस्तस्य सद्यस्ते दर्शये फलं ॥ ४९ ॥ एवं ब्रुवाण उत्कृत्य जटां रो
षविदीपितः ॥ तया स निर्ममे तस्मै कृत्यां कालानलोपमां ॥ ५० ॥ तामापतन्तीं ज्वलतीमसिहस्तां पदा भुवं ॥ वे
पयन्तीं समुद्वीक्ष्य न चचाल पदान्नृपः ॥ ५१ ॥ प्रागिष्टं भृत्यरक्षायां पुरुषेण महात्मना ॥ ददाह कृत्यां तां चक्रं क्रु
द्धाहिमिव पावकः ॥ ५२ ॥ तदभिद्रवदुद्वीक्ष्य स्वप्रयासं च निष्फलं ॥ दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ॥ ५३ ॥
तमन्वधावद्भगवद्रथांगं दावाग्निरुद्धूतशिखो यथाहिं ॥ तथानुषक्तं मुनिरीक्षमाणो गुहां विविक्षुः प्रससार मेरोः ॥ ५४ ॥
दिशो नभः क्ष्मां विवरान्समुद्रान्लोकान्सपालांस्त्रिदिवं गतः सः ॥ यतो यतो धावति तत्र तत्र सुदर्शनं दुष्प्रसहं
ददर्श ॥ ५५ ॥ अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित्संत्रस्तचित्तोऽरणमेषमाणः ॥ देवं विरिंचं समगाद्विधातस्त्राह्यात्मयो
नेऽजिततेजसो माम् ५६
क्रुद्धमर्दित्याव को स्वाग्निरिव ॥ ४८ ॥ निष्फलं समुद्वीक्ष्य ॥ ४९ ॥ अनुषक्तं पृष्ठतः संसक्तं मेरोः गुहां विविक्षुरधावत ॥ ५० ॥ अर
णमेषमाणः शरणमिच्छन् ॥ अजिततेजसः हरेः चक्रात ॥ ५१ ॥ ॥ राम ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा० टी०
५

यतत्सर्वंयस्माद्भ्रमामस्तेनानिरोभविष्यतिकराक्रीडायाश्चवसानेनतदपिद्विपरार्द्धसंज्ञेकाले ॥ ५२ ॥ अतोवयंसर्वेयस्यनियम
माज्ञोप्रपन्नाः आज्ञाः संतोलोकहितंयथाभवत्येवंतन्नियमंमहदर्पितंवहामः अतस्त्वद्भक्तद्रोहिणांनोरक्षितुंनसमर्थोहृ
मितियोषाःयत्रदोनित्यसंवेयात ॥ ५४ ॥ श्रीकद्रोपिपन्यावेष्टवयामिनिचतुर्भिः भ्रम्निमद्धतिमहन्नेमेवाद् यस्मिन्परमेष्ठी

ब्रह्मोवाच स्थानंमदीयंसहविश्वमेनत्क्रीडावसानेद्विपरार्द्धसंज्ञे ॥ भ्रूभंगमात्रेणहिसंदिधक्षोः कालात्मनोयस्य
तिरोभविष्यति ॥ ५५ ॥ अहंभवोदक्षभृगुप्रधानाः प्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः ॥ सर्वेवयंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पिता
८ तंलोकहितंवहामः ॥ ५६ ॥ प्रत्याख्यातोविरिंचेनविष्णुचक्रोपतापितः ॥ दुर्वासाः शरणंयातः शर्वंकैलासवासिनम
२ ५७ ॥ श्रीशंकरउवाच वयंनतातप्रभवामभूम्नियस्मिन्परेन्येप्यजजीवकोशाः ॥ भवंतिकालेनभवंतिहीदृशाः
सहस्रशोयत्रवयंभ्रमामः ॥ ५८ ॥ अहंसनत्कुमारश्चनारदोभगवानजः कपिलोपांतरतमोदेवलोधर्मआसुरिः ५९
१२ मरीचिप्रमुखाश्चान्येसिद्धेशाःपारदर्शिनः विदामनवयंसर्वेयन्मायांमाययावृताः ॥ ६० ॥ तस्यविश्वेश्वरस्येदंशा
स्त्रंदुर्विषहंहिनः तमेवंशरणंयाहिहरिस्तेशंविधास्यति ॥ ६१ ॥ ततोनिराशोदुर्वासाः पदंभगवतोययौ वि
कुंठाख्यंयदध्यास्तेश्रीनिवासःश्रियासह ॥ ६२ ॥ संदह्यमानोजितशस्त्रवह्निनातत्पादमूलेपतितःसवेपथुः
आहाच्युतानंतसदीप्सितप्रभोकृतागसंमांवहिविश्वभावन ॥ ६३ ॥

प्रजावल्लाणः नयवजीवाः तेषांकोशाउपाधिभूताब्रह्मांडविग्रहाः ईदृशाःदृश्यमानब्रह्मांडप्रमाणाअन्येपिभवं
तिजायंतेनश्यंतिच यत्रयेषुब्रह्मांडेषुलोकेशाभिमानिनोवयंभ्रमाम ॥ ५८ ॥ नन्वसर्वज्ञस्यतववभ्रमः कुतः तत्राहम
हमितियावद्दर्शिनः सर्वज्ञाअपियस्यमायांनविद्मः ॥ ५७ ॥ हेसन्नामीप्सितमासांयं वहिपाहि ॥ ५८ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

१५

अपराधं निवेदयन् प्रार्थयते ॥ अजानतेति अशेषैः त्वं अपविति निष्कृतिं कदाहं निष्कृतिं न पश्यामीति च तत्राह ॥ यस्य नवनाम्नि कीर्तिते नरकस्यापि मुच्यते तस्य तव किमशक्यमिति भावः ॥ ६२ ॥ न ऋषीणामासेन स्त्र्याहं यामि ॥ ६४ ॥ इमं पद्यं

अजानता तेन परमानुभावं कृतं मयाघं भवतः प्रियाणाम् ॥ विधेहि तस्यापचितिं विधातर्मुच्येत यन्नाम्न्युदिते नारकोऽपि ॥ ६२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतन्त्र इव द्विज ॥ साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ॥ ६३ ॥ नाहमात्मानमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना ॥ श्रियं चात्यन्तिकीं ब्रह्मन् येषां गतिरहं परा ॥ ६४ ॥ ये दारागारपुत्राप्तान्प्राणान्वित्तमिमं परम् ॥ हित्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्सहे ॥ ६५ ॥ मयि निर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शनाः ॥ वशीकुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्त्रियः सत्पतिं यथा ६६ मत्सेवया प्रतीतं च सालोक्यादिचतुष्टयम् नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत्कालविद्रुतम् ६७

साधवो हृदयं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहम् ॥ मदन्यत्ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ॥ ६८ ॥ उपायं कथयिष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् ॥ अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं याहि मा चिरम् ॥ साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुतेऽशिवम् ॥ तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ॥ ७० ॥ ते एव दुर्विनीतस्य कल्पेते कर्तुरन्यथा ॥ ७१ ॥ ब्रह्मंस्तद्गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपम् ॥ क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ७२ ॥ इति श्रीभागवते नवमस्कन्धे अम्बरीषचरिते चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ राम

च लोके हि त्वां प्रतीन शोभ्रमापि ॥ ६९ ॥ आत्मनस्तवैवाभिचारो हिंसा यतो भूत ॥ तमेव याहि आशीर्वमनर्थं तपो विद्या संपन्नस्य ममकथं न मर्षः समजनीति मा स्म विस्मयं कार्षीरित्याह त एव इति ॥ ७१ ॥ इति भावार्थदीपिकायां नवमे

॥ भा ॥ ९ ॥ स्कं ॥ ६५

श्री भा॰ टी॰ ८

पंचमे विस्तरं वक्ष्यते पूर्वाध्याये ब्रह्मणा संकटात् ॥ सर्वास्ता वदिति स्तेन नत्या तदृह्य सीयते ॥ सत्यमनसितिविश्वरूपः स्वलायप्रा
रब्धणार्थः ॥ १ ॥ न्येतिषां तदात्राणपतिः सोमः वेमात्रा णीइंद्रियाणि च तन्वतैवा [illegible] दयः स्वस्वकार्यकुर्वंतीत्यर्थः
सहस्रंस्रवायावायस्यहंससहस्रावस्वस्तिप्राणंभूयात् हृदयस्येतेत्युपपति ॥ ४ ॥ बालणावह्नाणंतवसुक्रमेन्याद्दं
यमइति नवतेवयमतिस्तुतिविस्त्याहपौरुषेपु रूपरसेयैपरेतेनः सामर्थ्यं वंग्रहंभावः सर्पदतेन्यादिष्विति प्रसि
द्धस्य

प्रकः पूर्वभगवतादिष्टोऽर्वाक्स्रष्टुकामा पितः पुंसरीधमुपाहृत्यवत्पादे ॥ उः स्विनाग्रहीत् १ तस्य
सोत्रमसंवीक्ष्यपादस्पर्शोविस्तारितः आस्वावीसर्वे वत्सकृपयापीडितो भृशं ॥ २ ॥ ब्रह्मग्निर्भगवान्रु
द्रः [illegible] सोमोवायानिःपापतिः तमायः तोदितिर्वासवायुर्मा इंद्रियाणि च ॥ ३ ॥ स दर्शननमस्तभ्यंसह
स्रावासुत [illegible] ॥ [illegible] सर्वेषु [illegible] नमिनाय [illegible] भूयादि इस्यते ॥ ४ ॥ वंधर्मस्तवकृतंसृप्तंतंवयतोवि
लयत्रभूक ॥ [illegible] सर्वासांत्वेनः मोक्षपदं ॥ ५ ॥ नमः सनातीविस्तधर्मेस्तनवाहधर्मा
ष्टीतास्तवधर्म [illegible] ॥ [illegible] कामासा [illegible] विस्तृहवंसेसमेताजवायाइतकर्मलिंगुणे ॥ ६ ॥ नतेजसा
धर्ममयेऽभसहृतं [illegible] प्रकाशाष्टपृ [illegible] लना इत्यत्ययस्रोमहिमाविंगपोत्रवरूपमेतन्मदसस्य

गुरवे ७ ॥

हं भगवतः लोभवेदर्शनं वहि सदर्शनं ततापवंर्दितांसंघ्रनस्तोपवसर्वानीति हेस्तनाभसुहृतकर्मणि तोकः रो
त्रुग्राणर्थः सतत्वंस्यवेकतेन मेणगुणहृत्यन्नया ॥ यह तक मेतमेवाह श्रुति [illegible] नाथमांणसेतवेमयां इहया
यश्रुताचाभिसीक्तकामस्तंथाणं धूतदेनदेवाह ॥ वायते लोकांतोर्पयंती तितथाविश्रुद्धमत्युत्तलंवर्धस
त्रोयस्यतस्मै ॥ ८ ॥ तदेवप्रणवयतितेजनेतिहाम्यांसूर्यादीनांप्रकाशाश्रवतेयव ॥ ९ ॥ प्रकाशपतेस्तनिबद्ध

= ११ ७ ८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

हेश्वनिनसुवतंजलेनश्वीहरिणायदाविरूढः तंतदादैत्यदानवानांबलेप्रविष्टः सकलेषांबाहूहादीनिदलितान
मे पादंततोऽखिलोदैत्यदानवायस्मिन्नुत्कलेपूर्वेयदेवसंधिरार्थः ॥८॥ किंतुभगवन्निपुणैनरवलानामेवदंडः कार्यः
तायवलत्वातीसः श्रुतोविप्रवलांनास्मानन्तु गृहाणांनाह ॥ सकलमितिहेजगन्नाथ सएवंभूतः तं सकलानामेवग्रह

यदाविरूढः तमनेनतेनवेबलेप्रविष्टाजितदैत्यदानवं ॥ बाहूदयोवेविविप्रियोयदाणान्कान्ननसंप्रपते
विरान्मेप ॥८॥ सर्वेजगन्नाथालेलपहानयेनिहतितः सर्वमहोगराभृता ॥ विप्रस्यवासकलदेवहेतवेवि।
२ येहिमदंतदतुहिहितन ॥८॥ यद्यस्मिदलमिष्टवासधर्मीवासन्नष्टितः ॥ उ लेनोविप्रदेवंवोद्विजोभवत्तुवि
त्वरः ॥१॥ पत्तुकांडवान ॥ इतिसंस्तुवतोवाहोविष्णुवक्रेस्वदष्टोन ॥ श्रुत्वाम्नस्नवेतोविप्रप्रटहदयायान्नयो ॥१२ २४
यदितोभगवान्यीतः प [illegible] सर्वगुणाश्र यः ॥ सर्वभूतात्मभावेनहिजोभवतांविज्वरः ॥ ॥ समनुतोस्नानि
तापेनदुःखेमाः स्मितोमोक्षत ॥ पत्राणेमनानुवीजापुजानः परमोस्मि ॥ १३ ॥ दुर्वासाः ॥ सुहोम्रतेतदा
मानोमहत्तंदृष्टमद्यमे कृतापराधोपियद्धान्नमेस लातिसमीहसे ॥ १४ ॥ दुष्करः कोनुसाधूनांदुस्त्यजो
वामहात्मनां ॥ यैः संगृहीतोभगवान्सात्वतामृषभोहरिः ॥ १५ ॥ यन्नामश्रुतिमात्रेणपुमान्भवतिनिर्मलः
तस्यतीर्थपदः किंवादासानामवशिष्यते ॥ १६ ॥ राजन्ननुगृहीतोहंत्वयातिकरुणात्मना ॥ मदघंपृष्ठतः कृ
त्वाप्राणायन्मेभिरक्षिताः ॥ १७ ॥

तापार्थेविदूषितोतिपुक्तः ॥ श्रुतोस्मत्कुलस्यदैवेहनवेभागपलाभायविप्रस्यभद्रंविधेहितदेवनोनुग्रहः सर्वसह
तार्थेतानविप्रदत्तोप्रार्थयते यद्यस्तीति हाभ्यांविप्रोदेवंदेवतायस्मित ॥ ११ ॥ राजन्नलसैवयाज्ञया ॥ १४ ॥ १२ ॥

श्री
भाग.
टी.
११

प्रीतोस्मीति श्लोकद्वयं स्पष्टं स्वस्त्रियो किं ॥ वोर्जेम्प्रादि श्लोकद्वयं स्फुटं कोक्ति ॥१७॥ आत्मनिमेधया येन तेन आतिथ्येन ॥२०
भूरियं तत्र स्थाने नः कीर्तयिष्यति ॥२१॥ तस्य धैर्यातिशयमाह ॥ गतो मुनिर्यावता नागतः तावत्संवत्सरोत्यगादित्यन्वयः ॥

राजानमकृताहारः प्रत्यागमनकांक्षया ॥ चरणावुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयत् ॥१८॥ सोशित्वादृतमानीतमाति
थ्यं सार्वकामिकं ॥ तृप्तात्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरं ॥१९॥ प्रीतोस्म्यनुगृहीतोस्मि तव भागवतस्य वै
दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा ॥२०॥ कर्मावदातमेतत्ते गायंति स्वःस्त्रियो मुहुः ॥ कीर्तिं परमपु
ण्यां च कीर्तयिष्यति भूरियं ॥२१॥ शुक उवाच ॥ एवं संकीर्त्य राजानं दुर्वासाः परितोषितः ॥ ययौ विहायसामं
त्र्य ब्रह्मलोकमहैतुकं ॥ संवत्सरोत्यगात्तावद्यावता नागतो गतः ॥ मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षो राजाब्भक्षो बभूव ह
॥२३॥ गतेथ दुर्वाससि सोंबरीषो द्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत् ॥ ऋषेर्विमोक्षं व्यसनं च बुद्ध्वा मेने स्ववीर्यं च परा
नुभावं ॥२४॥ एवंविधानेकगुणः स राजा परात्मनि ब्रह्मणि वासुदेवे ॥ क्रियाकलापैः समुवाह भक्तिं ययाविरि
ञ्च्यान्निरयांश्चकार ॥२५॥ अथांबरीषस्तनयेषु राज्यं समानशीलेषु विसृज्य धीरः ॥ वनं विवेशात्मनि वासुदे
वे मनो दधद्ध्वस्तगुणप्रवाहः ॥२६॥ इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्य भूपतेः ॥ संकीर्तयन्ननुध्यायन्भक्तो भगवतो
भवेत् ॥२७॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे पंचमोध्यायः ॥५॥ राम ॥ ॥

२३ ॥ द्विजस्योपयोगो येन भोजनेनातिपवित्रमाहरत् बुभुजे ॥ स्ववीर्यं च पैर्यादि स्वस्य परानुभावं संभ्रमवतः प्रभावं मे
ने ॥२४॥ एवंविधानेकगुणः स ॥ आविरिंच्यान् विरिंचपदसहितान् भोगान्निरयप्रायान् अयं चकार ॥२७॥ इति
श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे पंचमोध्यायः ॥५॥ ॥ राम ॥ नू.

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वृहद्विमेवीयस्यवंशमुक्कातनपर्वं ॥ यद्यपि यद्यपि इक्ष्वाकोर्वंशउच्यते नतत्रश्रेष्ठगणनादादिमोयान नोतिश्रूयते । प्र
सेनाजितोमेनाद्यमानोधाकृतनयायेन ॥ तेनतवेसंतानगार्ग्यवंशिविस्मा जनिताः एतेसर्वान्तरस्यदेवे प्रवृत्तेनतस्यांतवयोत्रोःसंतः
पृथिमेवीर्येणतनवादीनिस्मास्त्रपवद्धिवर्षांतनानांपृथ्व्येषांनालतांपदेवाःसूर्याःस्वनाःयतःसेवेशीतःब्राह्मणा
त्यर्थः ॥ ३ तदेवंमनोर्देशाप्रदेशप्रणवप्रथुककविश्वविकलानंवंशपर्वतकौकत्रूषादीनांचसप्तानांवंशानामतत्रमयकमेण ।
काः इदानीमतिविन्ननविस्वाकोर्वंशमाह स्वनस्विन्यादिनायावत्सोमवंशप्रस्तावः ॥ इत्तंककवीमनोर्व्राणतोज

प्रकः ॥ विराःकेतस्याशोपृथंवंबीसप्तनासूयः विन्नपान्यस्पदष्पोभूत्तन्युजस्तवर्षांतर ॥ १ ॥ वर्षांतरस्याप्रज
स्यमार्ग्याकेतवेदिनः श्रीलानन्यामासवत्सकर्णाक्षिनः सुजात ॥ २ ॥ पृतेसत्रुपदनाववेपुनस्त्वाधिवसां
सृत्ताः वर्षांतवाणापवाः देवोपत्ता क्षितातयः ॥ ३ ॥ सवतानमनोर्जज्ञेइक्ष्वाकुर्घ्राणतः क्रताःवैसायप्रजापुज्ये
ष्ठोविकुक्षिनिमिदंडकाः ॥ ४ ॥ तेषांपुरस्तादभवन्नार्य्यावर्ते नृपान्स्य ॥ पंचविंशतिपश्चात्त्वयोमध्येपदेस्यतः
स्थवरादानुकाद्यायश्च्छत्वाः स्ननारिशत ॥ गांससवानीयनामेध्यं विकुक्षेग्रशसाधिवं ॥ ५ ॥ तत्रोतितस्नकं ते ।
नाम्नाहत्वाकियाहणान ॥ प्राजेतनुपुदितोवीरः प्रापोचोऽस्वद्देहसदि: ७ ॥
॥ ॥॥ । ५प८

तेषुसूर्यांजनयामासदशप्रज्ञानिति पूर्वोक्तंबाहुल्याभिप्रायेणेतिद्रष्टव्यंपुत्राणांज्ञातेज्येषाः ॥ ४ ॥ आर्यावर्तःप्रा
प्यभूमिमध्यंविंध्यहिमालययोः तस्मिंपुरुस्नात्समुद्रपर्यंतेमंडलविभागेनपंचविंशतिर्नृपाश्चभवन् हेनृपतयेव
पश्चात्पंचविंशतिःमध्येतुज्येष्ठास्त्रयः अपरेतत्रन्यत्रदक्षिणोत्तरादिषु ॥ ५ ॥ विकुक्षिरेवशशादइतिविख्यात
इतिवक्ष्यतितत्रेदत्तमाह सप्तकेदतिवतुर्भिः ॥ ६ ॥ क्रियाईणानश्राद्धाद्दीनश्रादत ॥ अभक्षयत ॥ ७ ॥ १२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तत्कुर्वंस्तिष्ठ... प्रोक्षणमन्त्राद्यभावात् संस्काराय त्यक्तो विधिः मर्यादा येन तं ॥९॥ ज्ञापकेन वसिष्ठेन राज्य
भोगेन विरक्तो योगी सन् तेन योगेन कलेवरं त्यक्त्वा सः यत्परं तदवाप ॥१०॥ शासत् पालयन् हरिमीजे ॥११॥ दैत्यपुरं
यज्ञयात्... इन्द्रो वाहो यस्येतीन्द्रवाहः ककुदि स्थितत्वात्ककुत्स्थ इति च शशाद इति तस्य त्रीणि नामानि कर्मभिः ॥

शेषं निवेदयामास पित्रे तेन च तद्गुरुः । चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकं ॥८॥ ज्ञात्वा पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाऽ
भिहितं नृपः । देशान्निःसारयामास सुतं त्यक्तविधिं रुषा ॥९॥ स तु विप्रेण संवादं ज्ञापकेन समाचरन् । त्यक्त्वा कले
वरं योगी स तेनावाप यत्परं ॥१०॥ पितर्युपरतेऽभ्येत्य विकुक्षिः पृथिवीमिमां । शासदीजे हरिं यज्ञैः शशाद इ
ति विश्रुतः ॥११॥ पुरंजयस्तस्य सुत इंद्रवाह इतीरितः । ककुत्स्थ इति चाप्युक्तः शृणु नामानि कर्मभिः ॥१२॥ कृतां
त आसीत्समरो देवानां सह दानवैः । पार्ष्णिग्राहो वृतो वीरो देवैर्दैत्यपराजितैः ॥१३॥ वचनाद्देवदेवस्य विष्णोर्वि
श्वात्मनः प्रभोः । वाहनत्वे वृतस्तस्य बभूवेंद्रो महावृषः ॥१४॥ स सन्नद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिखाञ्छितान् ।
स्तूयमानः समारुह्य युयुत्सुः ककुदि स्थितः ॥१५॥ तेजसाप्यायितो विष्णोः पुरुषस्य महात्मनः । प्रतीच्यां दि
शि दैत्यानां न्यरुणत्त्रिदशैः पुरं ॥१६॥ तैस्तस्य चाभूत्प्रधनं तुमुलं लोमहर्षणं । यमाय भल्लैरनयद्दैत्यानभिय
युर्मृधे ॥१७॥ तस्येषुपाताभिमुखं युगांताग्निमिवोल्बणं । विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयं ॥१८॥

॥ इति [illegible] ॥

मितानि तान्येव व्याचष्टे कृतान्तं विष्णुमेव ... तीति तथा पार्ष्णिग्राहः सहायः ॥१३॥ इन्द्रो ... ककुद्मान् महावृषः ... वाहनत्वे ...
... दैत्यान् हनिष्यामीति तेन ... संनद्धो ... विशिखान् बाणान् ... युयुत्सुः ... ॥
... ॥१४॥ ... ॥ ... यमाय ... दैत्यान् ... मृधे ... हत्वा ...

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

इति एतैः कर्मभिः पुरंजयादिनामभिराहूतः व्याहृतः आस्थानं तेषामाहूतः पुरंजय ॥१९॥ शावस्तिं ग्रामं कृतवान् स्वरूपेण कु
वलयाश्वकाव धुंधुमार इति ख्यातिः ॥२१॥ तत्र कारणमाह यः इति सुतानामेकविंशत्या सहस्रैर्वृतः सन् अहनत् हर
न ॥२२॥ धुंधुमार इति विख्यातिर्विकारस्यात्त्वात् ॥२३॥ अथ तत्सुतास्त्रिंशुभानीकग्रस्ता ॥२४॥ भार्याणां शतेन सहस्रं स्वयं
वर्णं मिंद्र दैवत्यामिष्टिं सावर्तयामासुः सोऽनपत्यो वनं ययौ ॥२५॥ तद्देवाहृताः इति षड्भिः तर्षितः सन् जलार्थं प्रविष्टः

पुरं जितास्सर्वं धनं सर्वं स्वश्रीकं वज्रपाणये ॥ अन्तर्युक्तेन इति नामभिराहूतः ॥१९॥ पुरंजयस्य पु
त्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः ॥ विश्वगन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाश्वस्तु तत्सुतः ॥२०॥ शावस्तस्तत्सुतो येन शाव
स्ती निर्ममे पुरी ॥ बृहदश्वस्तु शावस्तिस्ततः कुवलयाश्वकः ॥२१॥ यः प्रियार्थमुतंकस्य धुंधुनामासुरं ब
नाः४ ली ॥ सुतानामेकविंशत्या सहस्रैरहनद्वृतः ॥२२॥ धुंधुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते च जज्वलुः ॥ धुंधोर्मुखा
ग्निना सर्वे त्रय एवावशेषिताः ॥ दृढाश्वः कपिलाश्वश्च भद्राश्व इति भारत ॥ दृढाश्वपुत्रो हर्यश्वो निकुं
भस्तत्सुतः स्मृतः ॥२४॥ बर्हणाश्वो निकुंभस्य कृशाश्वोऽथास्य सेनजित् ॥ युवनाश्वोऽभवत्तस्य सोऽनपत्यो वनं ग
तः ॥२५॥ भार्याशतेन निर्विण्ण ऋषयोऽस्य कृपालवः ॥ इष्टिं स्म वर्तयांचक्रुरैन्द्रीं ते सुसमाहिताः ॥२६॥ राजा तद्य
ज्ञसदनं प्रविष्टो निशि तर्षितः ॥ दृष्ट्वा शयानान्विप्रांस्तान्पपौ मन्त्रजलं स्वयं ॥२७॥ उत्थितास्ते निशम्याथ व्युदकं क सेंड
लशं प्रभो ॥ पप्रच्छुः कस्य कर्मेदं पीतं पुंसवनं जलं ॥२८॥ राज्ञा पीतं विदित्वाथ ईश्वरप्रहितेन ते ॥ ईश्वराय
नमश्चक्रुरहो दैवबलं बलं ॥२९॥ ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भिद्य दक्षिणं ॥ युवनाश्वस्य तनयश्चक्रवर्ती जजा
न ह ॥३०॥ कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्ये रोरूयते भृशं ॥ मां धाता वत्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥३१॥

यथाभिमंत्रितं जलं यत्नेन देवस्थाने पौंसुदकं निकटं कंठं सवनं पुत्रोत्पत्तिकारणं ॥२८॥ अहो दैवबलमेव बलं पुरुषप्रयत्नेन रु
थवलं न किंचिदिति वदंतः ईश्वरायनमस्कारं चक्रुः ॥२९॥ अथ कं धास्यति स्तन्यपानं पाययतीति तदा विनेक मे दर्शयिष्यामि
कुमारो धितस्तदा मां धाता हे वत्स मा रोदीरिति ब्रुवन् देशिनीं तर्जनीं ... ददौ ॥३१॥ सति०

स्मा४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा॰ स्कं॰ ९

नस्य पिता युवनाश्वो भिनद्रू दिवपि नममाव किं न कालं तातेन तपसा सिद्धिमन्वगात् मांधातुर्महिमानमाह त्रस
द्दस्युरिति विख्यातः इंद्रो हे राजन् यस्मात् मांधातारं दस्यवः उद्विग्नाः कोपिताः सन्तः त्रसंति ॥ अतः इंद्रो यस्य त्रसद्दस्युरिति नाम विधत्ते
मांधाता ... सार्वभौमः ... एवं ... ॥ ३३ ॥ ... तस्य तेजसा ... ॥ ३४ ॥ ... आत्मविदः ... ।
... ॥ ३५ ॥ ... ति ॥ ... ।

नमत्वा यत्पिता तस्य विश्वदेवस्य ... युवनाश्वो ... तपसा सिद्धिमन्वगात् ॥ ३१ ॥ त्रसद्दस्युरितीन्द्रोङ्गविदः
धेनामानस्य वे ॥ ... ॥ ३२ ॥ यौवनाश्वोथ मांधाता चक्रवर्त्यवनिं प्रभुः सप्त
द्वीपवतीमेकः शशासाच्युततेजसा ॥ ३४ ॥ ईजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविदूरिदक्षिणैः ॥ सर्वदेवमयं देवं सर्वात्म
कमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥ ... ॥ ... ॥ यदेतत् ... ॥ ३६
यावत्सूर्य उदेति स्म यावच्च प्रतितिष्ठति ॥ सर्वं तद्यौवनाश्वस्य मांधातुः क्षेत्रमुच्यते ॥ ३७ ॥ शशबिन्दोर्दुहितरि
बिन्दुमत्यामधान्नृपः ॥ पुरुकुत्समम्बरीषं मुचुकुन्दं च योगिनम् ॥ ३८ ॥ तेषां स्वसारः पञ्चाशत्सौभरिं वव्रिरे पतिं ॥ ३९ ॥ यमुनान्तर्जले मग्न
स्तप्यमानः परं तपः ॥ निर्वृतिं मीनराजस्य दृष्ट्वा मैथुनधर्मिणः ॥ ४० ॥ जातस्पृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामया
चत ॥ ४१ ॥ ... कामं कन्याः स्वयंवरे ॥ स विचिन्त्याप्रियं स्त्रीणां जरठोहमसम्म
तः ... ॥ ४२ ॥ ॥ ॥ ... सर्यनमः

... ॥ ३९ ॥ ... विवाहप्रसंगः ...
... मांधाता ... ॥ सौभरि प्रः ।
... ।
... ।

कुत्समंवरी वसुचु ३

॥ भागवतस्कंध ९ अ॰ ६ ॥

१९

तथेयस्त्रपंच : स्वरश्रीतामपीर्यानंदिखुन अकुजैद्राणांयाः स्त्रियः तासमिति ॥ ४४ ॥ ततः किं तु मेनदाह मुनि
विजिराम्यहं नाप्रनीहादेवानंवाग्ना तापिराजक न्याभिः सपकपववैतो वृन : ४८ तस्यताहिस्यांवसीयतिसङ्गतिवनु
र्भिः मवहूवनितेयंमस्तानेश्च सुकंनाभिः सहदेमेः अपुत्र वण्ण त्वयः कृतेमे स्रपाश्यांगीयंडुरंतं यत्तपः नस्यांश्रियांसम रुद्धा
सनर्च्याः परिक्रदायेसुतेसुगृहस्तुतयानां भाविये हपेवनेषु च ॥ भ्रमलाभ्यं भासियेषांनेसुमरः स्ववकयथूनेसुसो

माश्रयिष्यो नयान्मानं सुवश्रीणमर्पयिष्यत किंपुनः मेनुजैद्राणामिति वनमितः सुसु ॥ ४४ ॥ मुनिः सुवे
सितः लोनाकनेनंरसुरंसहिमच ॥ ततसुराजकन्यामिविदेकः पंचप्रानोदर ॥ ४५ ॥ नानंकलि सूनुसांसत
र्दयेपोहसोहरे ममानुहूयोनायंनसतिनदूत्वेनसो ॥ ४६ ॥ मनहूवत्वामितुपारणी यतपः श्रियान
मसु ५ यं परिक्ष देसु ॥ सुहव्यानोणतनाममनोणः सुरं मेणासिकवानवेसु ॥ ४७ ॥ मेहं सायमवनसमसूणए रु ५
सानानुलेयः स्वयहूरम्यानकैः स्ववंसतसीपुक्रमेसुनिन्वदसेमेनुगायन्नुदिक्न सृंगवंदिसु ॥ ४८ ॥ य
क्रोहं स्वजनसंवीक्ष्यममदीपवतीपति ॥ विस्मितः सेनममजहामार्व सोनाश्रियांनिवितं ॥ ४९ ॥ पवंगृहे
प्रविनेनोविषयांविविधैः सलेः सेवमानोनचान्नप्यदान्यस्तां कैर्विवानसः ॥ ५० ॥ सकदाविदुर्या
सीनश्चात्मापहूवमात्मनः ॥ ददर्श वहूचाचायां मीननेतगसमुन्यितो ॥ ५१ ॥

गंधिदानांकल्लाणांवकानजानिस्लामायेसु ॥ ५२ ॥ कथंभूतेषु गृहादिषुसलंकृताः स्त्रियाः सुरुपाश्रये
सुसनुदायेनोदिलासुपविताः भृंगास्ववंदिनसुसेपुकथंभूतः महार्हशय्यादिभिः रुपलदितः सन् ४८
तसंगर्द ॥ ४९ ॥ प्राज्यस्तोकेष्टेन विद्यमिः ॥ ५० ॥ हूदानीतस्यानुतापएवंकंवानप्रस्यासममाहसकदाचिंति
महासि : आत्मनोमत्स्यहेतो ॥ आत्मनोपहूवंहानिं ददर्श ॥ ५१ ॥ दि

नपो

श्री भाग टी १६

सन्न्यासोचवितव्रतश्च योऽहंतस्मात्वज्ञानतमः ॥ ५ ॥ मिथुनव्रतिनां दारा त्यथर्सि त्वां वेदयद्विप्रसंगः तर्हितद्व्रतिभुक्ष्वारार्थंध
मेणएवप्रवकार्येत्यभिप्रायः ॥ ५ ॥ संगोऽत्रतंदोषंप्रपंचयतिपकऽितिपंचाशताभार्याभिः संबंधात्तंत्रमृवमित्यर्थः ततश्च स्कं ३
कालेः पंचसहस्त्रमर्गश्रामंशप्रत्येकंतानसप्तशतरोपैर्नायेतिः ॥ अथयत्कृत्यानिपेहिकपारत्रिकाणिकर्माणि तद्विषया

प्रेहाऽऽमेषधूतमेविनाशंतपत्विनः सत्रतितव्रतस्य ॥ श्रोवर्जत्वेवाविवप्रसंगात्प्रव्याविंतंवज्ञ्विंधूतं
यत ५ सेवांत्यजेत मिथुनव्रतिनां मुमुक्षुः ॥ सर्वात्मनानविसृजेद्वहिरिंद्रियाणि ॥ एकश्चरन्रहसिचित्तम
नंतईशेयुंजीततद्व्रतिषुसाधुषुचेत्प्रसंगः ॥ ५ ॥ तकल्पसक्षमदमयाभसिसत्यवंशगोमहात्मास्मसुतांद्
मा ५ त्वाभिः सोतेव्रजात्मभयकृत्मनोरथानां माधुर्यपोक्तसंतितिर्मयार्थभावः ॥ ५ ॥ एवंतस्मतगृहेकालवि
१६ येकोमात्मनाऽहितः वंशनमानुसत्तु ॥ तमना परिस्वनाः ॥ ५ ॥ मनुव ... नीतात्मा ... नाम
मा ३ वान सैवावा ... ग्रतानं तयुयोजयवंशमि ॥ पृव ॥ नोत्तुयद्युर्मद्याः ... याधाम्निर्वीवारी ॥ मनयुत
स्य ... संतजकियार्थिमः ॥ ५ ॥ इतिश्रीभागवतेजयमस्कंधेपधहोऽध्यायः ॥ ५ ॥ पुत्रकः ... धाताः स्तुत
प्रवयोयोवनैषः प्रकीर्तितः पितामहेनवव्रतेनायोवनाश्वपतनस्तुतः ॥ १ ॥ ॥ ॥

... नेतृयानां सर्वथभावः ॥ अर्थ ... बृहिमा ॥ ५ ॥ न्यासोऽवसंगात्याव एववान सस्यपर्मत्पर्वा ॥ ५५ ॥ प्राध्यास्मि
कीगातिज्ञानतिवं ॥ ५ ॥ इतिश्रीभागवते ... यानवयेमह ॥ ६ ॥ मांधातान ... नयः सोऽक्षा ... नयवंशी
सो ॥ ५ ॥ ... यवाख्यानेहविश्वस्यवोऽहं ॥ ... सपितामहेनयुवनाश्वेनप्रहृतः पुत्रकेन ... लीह्रताः
तएवतस्तांसंधात्प्रवर्णयंवितत्नेतः संवनीय ... ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

रैमेयौवनाश्वांतरीषहारीतामांधातृगोत्रसंभूताः भवांतरविशेषप्रवर्तकाः यद्वायौवनाश्वविशेषणं पितामहेनमांधात्रासह
ग्राह्यमितिचकथ्यते मांधातापुत्रोयौवनाश्वस्तस्य पौत्रनाश्वहारीताः यथाहारास्य लायनः हरितःकुत्सपिंगादर्भोवैसगवा
नामः गिरमांवरीषयौवनाश्वेति मांधातारः प्रवराः हारीतविशिष्टोपर्थः मांधाता अंबरीष
यौवनाश्वेति ॥१॥ पुरुकुत्सस्य वंशं कथयिष्यन्नाह नर्मदाविवाहप्रभावेनाह नर्मदातस्या २ वचया
नयाहीन सचपुरुकुत्सोनाम बालःसत्वरोभूत् ॥ वरमाह इदंनर्मदयारसातलनयनादिकंस्मरतांनसर्पाद्भयमिति ३॥

हारीतस्तत्सुतोभूत्मांधातृस्यवंशस्यमे ॥१॥ नर्मदाभ्रातृभिर्दत्ता पुरुकुत्साय यौवनाश्वौ: तयास्मातलंनीतोपुत्रो
... यथावैविष्णु ... वरः ... कामिदं ॥२॥ ...
... ॥४॥ ... विष्कुमः
... कौशिकेन ... सुतः ... ॥ ...
वैतस्तैवस्तंभितोबलात् ॥६॥ ... विश्वामित्रवसिष्ठयो: ...
के॥१॥ राम

देवहूतिर्नामसहस्यो: ... अर्थः त्रयःशंकुः ... दुःखहेनवेदोषायस्यामी त्रिशंकुः ... ॥ हरिवंशे ... पितृस्व
परित्यागुरोपाषीयनच ॥ ... विषयस्त्वतिक्रमइति परिणीयमानविप्रकन्याहरणात्...
... विश्वामित्रस्य ... भाव ॥५॥ तेनवकौशिकेन ६॥ पत्नि ... विश्वामित्रे
... वसिष्ठोपिविश्वामित्रेश्वमारीभवेति
... वसिष्ठ ... इतिप्रसिद्धं ॥१॥

श्री॰ भा॰ नं॰ टी॰ ५

हरिश्चंद्रो ह वैधस ऐक्ष्वाको राजा पुत्र आसेत्यादिकानि प्रसिद्धं हरिश्चंद्रस्य वृत्तमाह ॥ सोनपत्य इत्यादि यावदध्याय ८९
समाप्तिः कथं शरणं यातः तदाह ॥ पुत्रो मे जायतां यदि वीरः पुत्रो मे जायेत तर्हि तेनैव पुरुषपशुना त्वां यजे यजामीति भ
वचनं श्रुत्वा वरुणो देवनिमित्तेनास्य रोहितो नाम पुत्रो जज्ञे ॥ जाते पुत्रे स वरुणो जातः सुतो ह्यनेन मामनेन यजस्वेति सप्र
नः

सोनपत्यो विषण्णात्मा नारदस्योपदेशतः ॥ वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ॥८॥ यदि वीरो महाराज ते
नैव त्वां यजे इति ॥ तथेति वरुणेनास्य पुत्रो जातस्तु रोहितः ॥९॥ जातः सुतो ह्यनेनांग मां यजस्वेति सोऽब्रवीत् ॥ य
दा पशुर्निर्दशः स्यादथ मेध्यो भवेदिति ॥१०॥ निर्दशे च स आगत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ दंताः पशोर्यज्जायेरन्नथ
मेध्यो भवेदिति ॥११॥ जाता दंता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ यदा पतंत्यस्य दंता अथ मेध्यो भवेदिति ॥१२
पशोर्निपतिता दंता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ यदा पशोः पुनर्दंता जायंतेऽथ पशुः शुचिः ॥१३॥ पुनर्जाता यजस्वे
ति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ सान्नाहिको यदा राजन् राजन्योऽथ पशुः शुचिः ॥१४॥ इति पुत्रानुरागेण स्नेहयंत्रि
तचेतसा ॥ कालं वंचयता तं तमुक्तो देवस्तमैक्षत ॥१५॥ रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितं ॥ प्राणप्रेप्सु
र्धनुःपाणिररण्यं प्रत्यपद्यत ॥१६॥ पितरं वरुणग्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरं ॥ रोहितो ग्राममेयाय तमिंद्रः प्रत्य
षेधत ॥ १७ ॥ ताम ॥ म २

त्याहाथ सोऽब्रवीद्यदा पशुर्निर्दशः ॥ निर्गतानि दशाहानि यस्य स्यादित्यादि राजानब्रवीदिति पुनः संगः ॥१४॥ राजन् हे व
रुणराजन्यः पशुर्यदा सांनाहिकः कवचसंबंधार्हः संग्रामसमर्थः स्यात्तदा शुचिः ॥१४॥ स्नेहयंत्रितेन कालं वंच
यता वाङ्मात्रेण उक्तः प्रार्थितो देवो वरुणः तं तं कालं प्रत्यैक्षत ॥१५॥ चिकीर्षितं आत्मना पशुना वरुणयजनं
॥१६ ततस्तु वरुणोपि तेन वरुणेन ग्रस्तं स्वान्तपदं जातं महोदरं यस्य तं पितरं श्रुत्वा ॥१७ ॥ ॥ ८५

समां वर्षं ॥२१॥ द्वितीये च वर्षे इत्यादि भ्रमणं यान्येतानि तेषां वर्णनं प्रत्येकं न किंचित् किंचिदाह ॥२२॥ वरुणेनमुक्तमुद
दयस्य महत्त्वं कथयाय स्मरस ॥२२॥ आत्मवान् जमदग्निरूपं धृत्वैव न ॥ प्रपाद्यो मुनिः सामाद्दृष्टो नाभ्रभृदित्यर्थः ॥२३
यदिन्द्रियाणि पश्यामि तत्र ज्ञानमयात्मप्रेरितेन ॥२३॥ अविहतां गतिं ताने ॥२४॥ नामेव गानि साहस्राणि द्यौर्यासनः सृष्टिर्यथाया
यथा ॥ ज्ञानं कालांशयात्मा न यानं विनिर्दिशन् ॥ तेषां विज्ञानं मुक्तो मुक्तबंधनः नयथा विस्मयः मनो रूपेणाहिम
मावः मनःवाक्त्वमयं हि मोक्षं मन्दः इति स्कन्धे ॥ प्रनोतं तपसा वाच्यायोऽपि यथा मनोधारयं प्रकीर्तयन् तोऽपि
भूमेः पूर्णहतं प्राणं तीर्थेषु च निषेवमाणो ॥ देहि ललाटादि शाकफलः सोऽयं प्रायेवशस्य मो ॥२८॥ एवं द्वितीयेन
तोयेन तर्पयंस्तेभ्यो मया ॥ ग्रामे ग्रामे विचरन् पर्यटति वा विश्वात्मा भूतनाथ हृदये ॥२६॥ अहं संवत्सरं तत्र वसित्वा यो हितः पु
री ॥ तपःप्रकृत्यादि ज्ञानेन तीर्थानि तत्र मयं बलं ॥३०॥ पादः सोऽयं पदं गत्वा तस्मिन् देवदारुवने तस्थौ ॥ तं नत्वा कृष्णसेवे
न हरिश्रेष्ठो महाराज माता ॥ त्वं को दृष्टो यत्र देवाः ज्ञानादीनां लक्ष्मीः ॥३१॥ विश्वामित्रो यत्र नृसिंहं तत्र तु
चाहं पुत्रान् भवान् ॥ जमदग्निः स्वयं साक्षाल्लिखितो मया स्मृत्वा ॥३२॥ पुत्रोऽस्य ऋषिः ऋषिदृष्टश्च तिद्वः व्याप्तं तेको
भवतोऽस्य ॥ सूतः शौनकस्य माहात्म्यमुपारोहात्सुवर्णपाने ॥३३॥ मनःसाक्षी भूतिं दृष्ट्वा समार्ये स्वबन्धु
येन ॥ विश्वामित्रेण भूर्भाषितो दत्तो विहतां गतिं ॥३४॥ मनः पृथिव्यां नाम ॥ द्विः तेजस्वी योऽपि सेनतत्त
च वा युद्धाय यं तत्र भूतानां नमहात्मनि ॥३५॥ तस्मिन्नतानक लोधाबालेयास्तानेविनिर्दहन् ॥ हि
तां तां सेनमावेन निर्वाणात्स्वसंविदा ॥३६॥ अनिर्दिष्टप्रवृत्तकर्माणां यथा विधिलवधनः ॥३७॥ इति श्रीभा
गवते नवमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥१७॥
श्रीमद्विष्णुदेवकीर्तनं ॥ अपस्मारमानसोऽनिलनतं च वैश्राकाशं तच्च भूतादावहंकारे तं च भूतादि महंकारं महात्म
नि महत्तत्वे ॥३५॥ तस्मिन्विषया कारं वा वर्णितानेकलातं तं शामा स्नेन नष्टा तानया यथा तेजस्तिरूपयात्रात्मा
वरं कमला नं विनिर्दहन् तन्निर्वाणात्स्वसंविदा तां चाहित्वा मुक्तबंधनः ॥ अनिर्दिष्टप्रवृत्तकर्माणां सेन भावेन स्वस
रूपेणात्मस्थो ॥३७॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमे सप्तमः ॥१७॥

श्री
[illegible]

वह्नेर्वाहितस्योक्तो वेशायत्राभवन्नृप: सगर: कपिलात्प्रत्ता हि दग्धायस्य सुनव: चंपस्तस्मात् भूप्ते न चंपापुरी विनिर्मिता
न्नेपान्त्वे ॥ १ ॥ हरताभूत्तस्य ॥ ३ ॥ वाणक्षणगा शालाने देह मजावंतु समार्थ ३ गेरा विष्णुते नगरे शस हे दवजात: ॥ ४ ॥ गुरुवा
कानतौ ववचे नकाश्चि द्रूवे वविद्ध [illegible] विशा रवे तदेवाहमुडा निति मुक्त के शानर्हमं डितात्व ५ डौवैत्तडवरिष्टा योवा

ष्टक: हविनो गदितस्तत: चंप: तस्माद्धि निर्मिता ॥ चंपापुरी सुदेवो नाविजयो यस्य चात्मज: ॥ १ ॥ मरुक: तस्मा
त: तस्मा हृकलस्यापि वृद्धक: सोति विमर्द भूते राजा नभार्यो वनमाविशत् हृद्रं तं पंचवलंशासमदिच्छानुमविप्रनी
डौवैष्णा जाननतां [illegible] नवाविंतनिवारिता ॥ ४ ॥ वृद्धा या पश्येसप [illegible] भि [illegible] वीवो दृष्टो धमास ह ॥ सहते नैव संयातः
सगरा ख्यो महायशा: ॥ ५ ॥ सगरश्चक्र वर्त्या सीत्सगरो यस्तेन: कृत: यत्तालजंघान्य वनान्नृणा कानैहेय यवंवो
दान ५ नावधीद्गुरु वाक्येन यश्चकेविकृतवेषिण: मुंडानश्मश्रु कधयान कांश्चिन्मुक्त केशार्द्धमुंडितान् ८ प्रतेन
वासस: कांश्चिद्वहिर्वास [illegible] मो [illegible] येषेयज्ञ [illegible] रैदेवशा [illegible] ७ [illegible] हविषा ।
[illegible] नस्या [illegible] ६ [illegible] यहेक्षा: [illegible] ५ हमयम
[illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] दस्यु: कपिलो [illegible] कांशु [illegible]
[illegible] ॥ ११

[illegible]
महता [illegible] ॥ १२
॥ ॥

उपाय [illegible] नस्यहे [illegible] सम [illegible] चाहसमत्या [illegible] कार ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ॥

१९

केचित्तु कपिलस्य कोपाग्निनादग्धा इति वर्णयंति तन्निराकर्तुं तेन निकृत इत्यत आह ॥ सत्वधर्मनिस्वड सत्वमूर्तौ जगतः
पवित्रशुद्धिकर ग्रामान्यस्य तस्मिन कथं विभाव्यते संभाव्यते ॥ ग्रसंभावनायां हेतुः तं जः भुवौरजः लोकं संभाव्यते इति ॥ २
किंच येन यस्यईरिता प्रवर्तिता तत्त्वविपश्चितः सर्वज्ञस्य कथं पृथक्मतिः ॥ ग्ररिमित्रादि भेददृष्टिः ॥ ४ ॥ तदेव सु
मत्याग्रे श्रुत्नेभ्रु कोशान्याः पोत्रता स्वः समालीनः ॥ पितृ ग्रोर्द्धं गाग्रयत्न स्वकृत इति दर्शयितुमाह योसमंजस

ह्मपु॰ आ॰ १ नस्साधुवादो मुनिकोपभर्जितान्नृपेंद्रपुत्रानिति ॥ कथं तमोरोषमयं विभाव्यते जगत्पवित्रात्मनि खे
मेषु ॥ २ ॥ यस्येरिता सांख्यमयी दृढेह नौर्ययामुमुक्षुस्तरते दुरत्ययं ॥ भवार्णवं मृत्युपथं विपश्चितः परात्म
भूतस्य कथं पृथङ्मतिः ॥ ४ ॥ योसमंजस इत्युक्तः सकेशिन्यां नृपात्मजः ॥ तस्य पुत्रांशुमान्नाम पितामह मुमु॰ २
हिते रतः ॥ ५ ॥ असमंजस आत्मानं दर्शयन्नसमंजसं ॥ जातिस्मरः पुरासंगाद्योगी योगाद्विचालितः ॥
॥ ६ ॥ आचरन् गर्हितं लोके ज्ञातीनां कर्मविप्रियं ॥ सरय्वां क्रीडतो बालान्प्रास्यदुद्वेजयन् जनं ॥ एवंवृ
त्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै ॥ योगैश्वर्येण बालांस्तान्दर्शयित्वा ततो ययौ ॥ ८ ॥ अयोध्यावासिनः
आ॰ २ सर्वे बालकान्पुनरागतान् ॥ दृष्ट्वा विसिस्मिरे राजन्राजा चाप्यन्वतप्यत ॥ अंशुमांश्चोदितो राज्ञा तुरगान्वे
षणे ययौ ॥ पितृव्यखातानुपथं भस्मांति ददृशे हयं ॥ १० ॥

इति इत्थं कोः केवलसत्वैः सत्वमूर्त्तेः सर्वज्ञस्य मंत्रेकेशिन्याः सुतः देवजनमिव प्रतीतं वा स्यति तु स्यैव नृपस्यात्मजो दे
हाज्जातः ॥ ५ ॥ तस्य कथामाह चतुर्भिः ॥ असमंजसः पूर्वाग्रिमजन्मनि ॥ ६ ॥ एवंविधः योगी सन् संगात्त विचालितः ॥ ग्रत
एवानी ज्ञातिस्मरः संगाद्विहाय त्यागार्थमुद्वेजयन् ॥ लोके गर्हितं ज्ञातीनां च विप्रियं कर्माचरन् क्रीडतो बालान्
सरय्वां प्रास्यत प्राक्षिपदिति द्वयोरन्वयः ॥ ७ ॥ एवंविधं वृत्तं कर्म यस्य सः ॥ ९ ॥ पितृव्यखातमनु पंथाः तं ययौ भ

संवित्स्वरूपममृतमुपाधि ॥ १

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भा टी ८

अज्ञानेनावज्ञानेनोप्यनुवर्तन्ते वर्तन्ते त्रासवद्भिरी घ्रानेग्रंप्रमानेवमाशयः ५ अज्ञजनःप्रजः बलापित्वामयापिन
पश्यतिनलब्धुश्चेनकथंभूतमात्मनः स्वकार्यैरेवमेपश्रंर्वकैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समधिनाप्यवेदंतनपश्य
तिप्रुक्तिभिः यत्नेत्तमपिसम्यग्बुध्यतेत्यर्थः अयेवेअर्वाचीनाःतुक्तंतस्त्वावपश्येयुः अर्वाचीनत्वेहेतुः नश्यदर्शनेयाः
मनस्त्वपाथीदेवधीहृसमन्तनमात्मजः कार्योपितानाभिर्येविविधाश्ववतिर्यङ्गुणाणामर्याः तेपश्रस्तृहाः तज्ञापितंयग्रश
कायाः प्रज्ञाः जनः पश्यन्तेत्यर्थः अथवेतर्हि किं पश्यन्ति तत्राहयेदेहभाजः तेस्व । स्मिन्नमस्य कास्थितमपितो।

गुणप्रधानात्

नत्वार्थीन्द्रियाणि [illegible] प्रमुखोदन्तं यस्मिन्नसमाहितमनाः कर्माभिः प्रणोमहात्मन् २१ श्रीशुक
उवाच ॥ [illegible] नेताम्बुधेनु पर्तिसमस्थितआभिः कौर्तिपे [illegible] मनः श्रुणीयधी
वि [illegible] त्वः ॥ २ ॥ येदेहभाजः त्रिगुणानविद्युतंयत्नुतवा [illegible] यस्मात्मयात्ने [illegible]
वेदमनोदिदः सर्वेसुरमवानिः प्रजाधा ॥ ३ ॥ त्वामहंतानत्रावदेवाभाव [illegible] मायात्मा [illegible] वेदयोर्धेः
रात्रेहतनायोत्रिविकालाविभान्यकथंविमूढः [illegible] परिभावयामि ॥ ४ ॥ ॥

नविदः किंत्वगुणानिवविषयमंपतितउनवात्रापितुनमयवपश्यंतियतः त्रिगुणाबुद्धिरेव प्रधानंयेषां अतोबुद्धि
ववपक्षाणेज्ञानेयेषांबुद्धिपरतंवनयात्नागुक्षांपुर्वीर्निंदयात्यश्यंतिवन्त्रणैतमस्पदवेत्यवबंनतुनिर्गुणात्मां
मर्दवेदेत्ताः यतयतः सत्यतवमायेयेतितात्मनो [illegible] संस्थः [illegible] विमोहिता [illegible] निवृहाहृतं
नामहृविस्मृतः कथंपरिभावयामिर्किंकथंभूतेतान नरुनस्वद्ज्ञानमूर्ति स्वतएवसत्त्वसौन्दर्यागुणादि भिन्नोभवस्त
स्तोयपाने विभावयंविधियंवयंभावः ज्ञानतनस्तावनताव ज्ञानविषयंविचार्यविमयतेषिमायागुणेश्वसिमूर्तो हत

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तस्मात् देहप्रशांतलोऽप्रवाणां प्रकर्षकेवलेन नमामेत्यन्वयः प्रवाणां प्रकर्षणे हेतुः मायासमागुणाः कर्माणि च विशुद्धकल्पादीनि लि
गानि च बालादिरूपाणि यस्य तत्प्रशांतं देहं तु मरणा [illegible] कार्य कारण [illegible] आपण्यां भ्यां वा विमुक्तमतः [illegible] रूपं तान्
म रूप [illegible] किंतु ज्ञानोपदेशाय गृहीतः प्रकटितो [illegible] पंचन ॥ [illegible] ॥ [illegible] विशेषं यथा [illegible] लिंगं [illegible] बोध्यक
र्मभिः स्वरूपादिकार्यैर्लिंगादिभिः [illegible] याज्यं यत्र [illegible] रूपं दयोयस्मिन् [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] वोन

प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपं सदसद्विमुक्तं ॥ ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं नमामहे त्वां पुरुषं पुरा
णं ॥ २५ ॥ त्वन्मायार [illegible] वस्तुबुद्ध्या गृहादिषु ॥ भ्रमंति का [illegible] मोहविभ्रांतचेतसः ॥ २६ ॥ अद्य
नः सर्वभूतात्मन् कामकर्मे [illegible] याशयः मोहपाशो [illegible] छिन्नो भगवंस्तव दर्शनात् ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच
[illegible] नुभाव [illegible] अनुगृह्य [illegible] नृप ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवा
च अश्वोऽयं नीयतां [illegible] र्हंति नेतरत् ॥ २९ ॥ तं परिक्रम्य शिरसा
प्रसाद्य हयमानयत् [illegible] समापयत् ॥ ३० ॥ राज्यमंशु [illegible] निःस्पृहो मुक्तबंधनः ।
वेषनः ऊर्वो [illegible] मार्गेण लेभे गतिमनुत्तमां ॥ ३१ ॥ इति श्रीभा
गवते [illegible] नवमस्कंधे [illegible] अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

पीतहास्यं [illegible] कामादिभिर्विभ्रां [illegible] इमे सर्वे गृहादिषु भ्रमंति ॥ २६ ॥ हे सर्वभूतात्मन् नः अस्माकं कह्
पेयवद्यः [illegible] त्वया [illegible] पाशः छिन्नः कथंभूतः कामादीनामाशयः आश्रयः त्वां प्रपन्ना ।
देवक [illegible] यथः ॥ २७ ॥ २८ [illegible] पिता कोऽन्यः प्रत्याह इत्येवोति ॥ २९ ॥ परिक्रम्य स्वयं निःस्पृहः कोऽपि ॥ ३१ ॥ इति श्री
भावार्थ [illegible] यां नवमस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग
टी
१२

नवमे ऽंशुमतो वंश्याः खट्वांगांतविवर्णिते गंगां भूतलमानिन्ये यस्य पौत्रो भगीरथः ॥ ययासगरपौत्राणां राज्यं दत्वा तपोबले
पतया अंशुमांश्च स्वपुत्राय राज्यं दत्वा महांतं कालं तपस्तेपे इति वक्तव्यस्यार्थः नाशक्नोत् गंगामानेतुमिति शेषः सं
स्थितः मृतः ॥१॥ कालं मृत्युं एयिवान् प्राप्तः तं प्रत्यात्मानं दर्शयामास तं तव वरदास्मीति गंगया उक्तः स्वमभिप्रायं
एवं नीच गंगां शशंस कथयामास ॥३॥ आह गंगा को ऽपि धारयिता नान्यं तं त्या मे वेगं धारयिता धारयिष्यति ४ किंच आमृजंति

श्रीशुकः अंशुमांश्च तपस्तेपे गंगानयनकाम्यया कालं महांतं नाशक्नोत्ततः कालेन संस्थितः १ दि
लीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तः कालमेयिवान् ॥ भगीरथस्तस्य सुतः तेपे स सुमहत्तपः ॥२॥ दर्शयामास
तं देवी प्रसन्ना वरदास्मि ते ॥ इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो नृपः ॥३॥ को ऽपि धारयिता वेगं पतंत्या
मे महीतले अन्यथा भूतलं भित्वा नृप यास्ये रसातलं ॥४॥ किंचाहं न भुवं यास्ये नरा मय्यामृजंत्यघं मृ
जामि तदघं क्वाहं राजंस्तत्र विचिंत्यतां ॥५॥ भगीरथः साधवो न्यासिनः शांता ब्रह्मिष्ठा लोकपावनाः हरं
त्यघं ते ऽंगसंगात्तेष्वास्ते ह्यघभिद्धरिः ॥६॥ धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणां ॥ यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं
विश्वं शाटीव तंतुषु ॥७॥ इत्युक्त्वा स नृपो देवं तपसातोषयच्छिवं कालेनाल्पीयसा राजंस्तस्येशः सम
तुष्यत ॥८॥ तथेति राज्ञाभिहितः सर्वलोकहितः शिवः ॥ दधारावहितो गंगां पादपूतजलां हरेः ॥ ९ ॥

स२
निर्वापयिष्यंति ते ऽघं पापं विचिंत्य नाहं तं निहंति विष्णुस्तेषु अंगसंगं भिन्नमित्यर्थमित ॥६॥ आत्मा कथंभूतः यस्मिन्निदं विश्वं
ओतं प्रोतं ऊर्ध्वं तिर्यक् शाटी वस्त्रं तंतुष्विव तद्वत् अतः ॥ प्रसौ सर्वं विधारयन्नेव गंगां धारयिष्यतीत्यर्थः इत्येव गं
गामुक्त्वा ततस्तुष्टं ततपादेशावयितेत्यर्थः ॥ राज्ञाभिहितस्तथेत्यंगीकृत्य हरेः पादेन पूतं जलं यस्याः तां ॥ ९ ॥ ॥

१२

॥ यदंतरा दृश्यमानो हान्यस्मा हस्तयुर्भिः सुमनाः नलस्य सर्वमावेशितस्तु केवलं देहमस्य मिवेवन साहाय्यमस्ता निस्व
कृतेनदंडेन हतास्प्रविशं च दूश्यासेवितति दोषः ॥ ११ ॥ तस्याजं जयति भस्मीभूतेनं योनयः संभाः तेन ॥ १२ ॥ १४ ॥ अनेन सवि
दोषयांसं निवेशयेन निवेशांपदेहसंबंधं ॥ १५ ॥ १६ ॥ नलस्य सभावाश्रयान् प्राप्तः तस्मात् कृतयर्णस्य सहनः ॥ १७ ॥ न

भवीयतः सवाङ्गिर्विनिवेशयुवत्पावनीम् ॥ यत्र सपि दृष्टां देहाभस्मीभूताः स्वयोभूते ॥ १० ॥ कथेन वायुवे
गेन गुर्यं तमस्तु याद्वती देव्यास्तु नतो निर्दग्धा नाभिं च नमस्करास्मजात् यत्र नलस्य स्रीमाद्भावा सदेहः
तां ज्ञाये सस्त्वामुक्ति दिवं जनस्तु केवलं देहमस्माभिः ॥ १९ ॥ भस्मीभूतां गामेयेन स्वयंतां स्ववाद्भावा जाः किं
पुनः स्वस्था देवी पुरे वेवेश्च नलः ॥ २० ॥ नलेन तस्य रमास्तु रंभवधुन्याय दिहोदितं ॥ अनेन च यशो भोजस्य
स्तान्यामवक्तिरं ॥ २१ ॥ मिवेश सामनो वस्तिंस्वद्यामनयो मता ॥ वैशगणं दस्य नहिहानासयो यतास्त
दास्मतो ॥ २२ ॥ कृतोमन्नीतया जयेन सुलाभा एव भवन् ॥ किं पुत्रो पस्तत तस्मा दयुताप्रलंतोमव
त ॥ २३ ॥ कुरुवोनिलोके योसुविद्यां गयाद्वलान् ॥ दक्षादहदरांता मैत्र सर्वकामस्त्वनस्यत ॥ २४ ॥ ततः
सरामस्तत्र शेमयं तीर्थ विलिप्य ॥ सादुर्भित्रसहं पदेकल्माषांघ्रिमनक्तांचितं ॥ वसिष्ठशापाद्दृष्टो
भूदनयन्तः स मित्र ॥ २५ ॥ राजोवाच ॥ किं निमित्तो गुरोः शापः सौदासस्य महात्मनः ॥ एतदिच्छाम्यहं
सं कथ्यतां नरहो यदि ॥ २६ ॥ शुक उवाच ॥ सौदासो मृगयां कं विचरन् रक्षो जवान ह ॥ मुमोच भ्रातरं सोथ
यत् ततः प्रतिचिकीर्षया ॥ २७ ॥ चिंतयत्रंचं राज्ञः सूदरूपधरो गृहे ॥ गुरवे भोक्तुकामाय पक्त्वा निन्ये नराभि

षं ततः सौदासः पवित्रसहं कल्माषपादं वा इस्तत्रकावगाह ॥ वसिष्ठशापादिति ॥ २८ ॥ मृगयां चरन् कंचि
दात्मंजवान तस्य भ्रातरं मुमोच सोपि भ्रातापलाय्य गतः ॥ गुर्यंत्र निरंद्र सूदः पाचकः ॥ नद्रूपधरः सचराज्ञो गृहे

श्री भाग॰ नं॰ टी॰ ४८

भ्रमद्वयमंजसा विलोक्य एवं वरमां सख्यवहोरेणावर्ति तु एवं तेषां पंहादशा वार्षिकं चक्रे ॥ २८ ॥ कृशातीः नीत्वा
ग्रपः स्वपादयोर्गृहीत्वा ब्रवन् ॥ ३ ॥ तत्र इह तु रिपुर्शरीत एव मे नेमित्र सहस्र मपि दर्शितं मित्र स्य कालत्रयस्वावः सह
नान ॥ ४ ॥ तदेवं द्वादश सेवकल्पयो शासि सेवकारणमुक्तास्वकर्मणः नपत्य ॥ इति यदुक्तं तन्य पंचयतिव्यवाय
कालं दृष्ट्वा दिकमंतराप्रश्न इतीतेनेवदनमोकोलिवासो ययोः ॥ तौ वनोकसौ तौ वदंयती चटरथ्यरूपदवेस

परिवेष्य मानं भगवान्विलोक्य आभद्व्यमंजसा ॥ राज्ञानमश्रपत्कृद्धो दिवो वेषं भविष्यसि ॥ २९ ॥ द
न्तःकृतं तदिदित्वा चक्रे हृदयवार्षिकं ॥ ३० ॥ सोप्यपो जलमरायुक्तं शरणं प्रययन ॥ वाविनो मेद
येन्या येकमर्वि पादयो ऽजेहो ॥ ३१ ॥ दिशः लभवर्ति सर्वं प्रपन्नं जीनमयं नृप ॥ वाहरंभावम
न्नः पादैरुत्यावतमानः ॥ ३२ ॥ ददाय कालेन प्रावनौ कोटपतीं दिजौ ॥ दुःख ... विप्र
नन्यान्महर्तुलार्यवना ॥ ३३ ॥ न सुखा न यज्ञलक्षः लाला ... कृता मया व्यः ॥ ... भिवो
रत्नायमंकरन्ने महेश्वि ॥ ३४ ॥ देहि निष्पन्नकामा यामहानार्ये पक्षिद्धि नं ॥ देवोयं स्वानुकोवा न्नुक्रच
स्याप्निलाथ्यः ॥ ३५ ॥ नावाद स्वदयो वीरसर्वार्थ वधउद्यते ॥ एषोहि ब्राह्मणो विद्वान्तपः शील
गुणान्वितः ॥ ३६ ॥ मविदाय पितृर्व्य सहाभुक्तमसंदितेन ॥ सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वंतर्हितं गुणोः क
मौयंद्वनर्विवर्धस्त्वावर्यिप्रवराहिभो कथमहे तिथर्मत्ववर्धितान्न दिवात्तजः ॥ ३७ ॥ तस्य सायो
रपापस्य भूणस्य ब्रह्मवादिनः ॥ कथं वधं यथा वध्रोर्मन्यते संमतो भवान् ॥ ३८ ॥ २१ ॥
कारलोपश्राद्धः ब्रह्मनार्थवनदीनवत् ब्रह्मनार्थमस्मामति ॥ ३५ ॥ सर्वभूतानामात्मेति भावनात् पावारायपि
नमिक्रः पद्मा सर्वभूतानामात्मभावेन भूतेषु स्थितमपि गुणोरंतर्हितं व्यक्तेति संबंधः पावाना ... ततर्हितः
सायमिन्दुनरेणोत्वयः ॥ ३ ॥ भूतान्यत्र आदिरपयर्भयानकर्त्तः सत इति वाच यो ः गोः सत्तां मतो भवान् वधं

गर १३

श्रीमद्भाग॰ स्कं॰ ९ ॥ ४८
२९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नरागमपियेनविलाननीविस्यानिसोमं यदिभत्तः किंयेनेनर्हिमनकं ययास्मतशायां मोर्द्धं भित्तय ॥ ३४ ॥ दिधिषुं गर्भा
पावकलीरं ॥ ३५ ॥ प्राधानान्नैयुनान ॥ देयुकृनवम्न मृत्युर्मेयादर्शिनः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नदेवं कर्मणायप्रनः ॥ ३८ ॥ प्रविश्य दधारे
ताये ॥ ३९ ॥ नयजायतननप्रायनृत ॥ पनोवमिहप्ववनस्या समनाजनानम कुमुनोममकः ॥ ४० ॥ धीभिः संवे

ययांक्रियुनेभत्तः नर्हि मांपा दर्शिनः ॥ नजीविष्येविनायेनन्ता पंचमूलकं मया ॥ ४१ ॥ एवं कक गाथाषि ।
गपाविनपुमाश्रनायवन ॥ पात्रः पमुभिवानादमौदासः पापमोहिनः ॥ ४२ ॥ नहिगोवीहृदिधिषुंपुकषा
देनमदिनं ॥ शोचुंमान्मानुकमुंवीशा मया एकपिनासनी ॥ ४३ ॥ यस्मान्मेमद्विनः पापकार्या याः पतिस्व
या ॥ नवाधिरस्तु पायान्नादकननप्रवर्शिनः ॥ ४४ ॥ एवंमित्रमहं पापमति लोकवसयाणां ॥ नरस्यांतिसमि
हैगौप्रमत्यमनुर्मीतिनाम ॥ ४५ ॥ दिशापोहृदयान्योमेतायसमुत्सनः ॥ विज्ञायम्नां मुहि
योसविवाविनः ॥ ४६ ॥ तावेवसमसमानार्यमतिप्र नानि ॥ नमुपनोदयंजाया कष्याने
दा ॥ ४७ ॥ मूलकान्मूलकोजज्ञेयः हविर्भिः परिवर्द्धितः ॥ नारीकवचइत्युक्तैर्गिः द्वौ मेमूलकोब्रवन् ॥ ४८ ॥
दपा ८ नवोवयस्तस्मान्मुववेद्विस्तनः ॥ राजर्षिस्मरहोयस्यस्वमूलकम्
कवनिभूत ॥ ४९ ॥ राम ॥

ययस्मुतामान्यदिवृद्धितः यनोनारीकवचइत्युक्तः निः दत्रैमतिनत्रं वंशस्यमूलमभवत् ॥ ततो मूलकइतिचो
कः ॥ ५० ॥ प्रसन्नैर्देवैर्हृतीपनकोबंशोनोक्तं प्रयमंना वनमा पुः कथमामिति देवैः चोक्तं पुहूतमात्रलिनिन स्व
नादेवैर्दत्नेनविमानेननवपुरमेव्यमनः परमेसर्वेसंदधे ॥ ५१ ॥
२

श्री भाग टी. १०

एतदेवस्वसाधुवृत्तानुस्मरण। पूर्वकेनश्लोकेननतिश्रयेनदर्शयतितेनतिसप्तभिः कलदेवाद्वलकलानामकाशामेप्राणा
दयानातिवल्लभाःनातिप्रियाः॥ नवम॥ मंद्यममा॥४५॥ भूतभावनोहदिः लोकमिन्नेवभावेनोहदिः नास्मिन्नेवभावनायस्यसो
हंतेकामंनवृणे॥४६॥ ननेदतुःयश्चविविदिषांनीद्रियाणिधीश्चयेषांतेदेवाअपि॥४६॥ यतस्मात्प्रकृत्याखभावे

यत्रैवैवर्णितोदैत्यानवपीयुधिष्ठिरर्गयः॥ सहृत्तामायुतनीवैन्यस्वस्वरुसंदर्थेमनः॥४७॥ नमेव लकुलान्या
णःकालदेवान्नचात्मजाः॥ नप्रियोनमहीराज्यंनदाराश्चातिवल्लभाः॥४८॥ नेवाल्पेयपिमतिर्मिह्यमधुर्मी
वमेतकाचितं॥ नापश्यपश्यत्रन्नसत्ताकादन्यात्किंचनवस्तुहं॥४९॥ देवैःकामवरोदत्तामह्यंत्रिभुवनेश्वरैः
नवृणोतमहंकामंभूतभावनभावनः॥ यिविदिषिरिविदियियोदेवानस्वहृदिस्थितं॥ नविंदतिप्रियंशाश्वदात्मा
नंकिमुतापरे॥५०॥ अथेशाना॥ विशुद्धसंगसुखिदुगंधर्वद्विपेदिक्षु॥ हर्षप्रकान्यांमातिविश्वकर्तृ
भविनादेवानमहंप्रपद्ये॥५१॥ इतिच्यवामीविशुद्धानाराय(णम)तृपया॥ हित्वान्यभाववसहत्वनमः स्वभा
वमाश्रितः॥५२॥ यतन्नकालपसाः शून्यस्यकलितिने पसाबुकिंगुच्छवनियोगमुगोतिविस्तानना॥५३॥ इ
तिश्रीभागवतेनवमस्कंधेनवमोऽध्यायः॥९॥ ततुर्वाह्मांवदाकु(पुरुषं)भुमन्स्यामानपुरःप्रसवा॥ कालनं
तोमहायजाज्जलसालहृदयोभवत॥१०॥

नामभिरुक्तंश्रुतेशुभंविश्वकर्तृभविनादित्वाहंमेवाहंप्रपद्ये अन्यभावंदेहाद्यभिमानमुपासनावंहित्वा ४८
स्वभावमेवाहस्य तद्विवित्पशून्यवत्कालितंयामाविविषयंतानवासुदेवइतियगृणाति॥ ब्रह्मणएवमुक्तानुग्रहा
यंनाविष्कृतनमनोवासुदेवत्वात्॥ स्वांतर्भावापदोपिकायानवमेनवमः॥९॥ दशमेश्रीहरेवंशाग्वंशश्रीरामस
मवे मवविवेचले केशोहत्वाःयोध्यागमावर्णि॥ एवंदागाप्सुदीर्घबाहुः॥ ९॥ ॥ ॥ ॥

भावन ६

१५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रीयैर्मिर्यवल्मीकिमुखैश्च मुनिवर्णितं मया सुदुः श्रुतं तथापि त्वत्तेपतः कथयामि श्रृणु ॥ ३ ॥ ग्रंथकोटिभिः वाल्मीकिमुद्धृतं वाम
विक्रम स्वायदयनोदसंग्रैके श्लोके रामस्याभि ॥ ४ ॥ लेदुः श्रीवाम मोस्मानात्मु भवतात ॥ कथयसि ते योगवेत्ते ॥ विदु
सत्यस्य यात्मना यैश्च राजा सत्यस्य वदतिस्म ते प्रसंगे निदेवाय ॥ प्रियाया गीतानाम यैश्च नावित्स्त सायसो लाभ्यां पा२
प्रतिवन सुवृत ॥ हरैदोरु मान नृस्त श्री वैवाहस्य जौ लक्ष्मणात्म्यां सुजिता न पत्नीताय यक्तो मार्गस्य मोयस्य
सूर्पनखाविद्रूप्याकर्णनासिवा के राङ्गेनो ॥ तया स्यलोकेँ दूषणेनाम हाराज्ञ प्रियेणा कलत्रेणा विरह ॥ तेनाथो
तस्या विमगतावनेषु नाहृतमयो हरिः ॥ ५ ॥ ग्रंथ तेन पक्षी गतत्स्य वंशायिलः सुग्रीवे ॥ स लक्ष्मणाय स तदाय
नव ३ बुध्यनिसंज्ञया ॥ ६ ॥ तथा सुग्रीवायितं सख्यं कृत्वा ताभिः ॥ कर्नदिह वनिता भूमिवस्य ग्रीवनाथ रघुदुः ॥ ७ ॥ सुर्वीये
यत्क्रमो वालौ ततु वनं पथ प्रयाग्रे प्रियायाः ॥ गिताख्याता मायाम श्रितुप यक्तो योह सीतां नुज्ञा
ये सुग्रीवं मनसा ॥ प्रमवर्दन सुतायेपि प्रतिपुलि भूमि बलादिवह सेतुः त्वल देवर्वहनं कोस
लेंद्रो वनात ॥ ८ ॥ विश्वामित्राय परे यज्ञ यादेन स्याति शर्वर ॥ यदयतो लक्ष्मणा वहलो लंकनपुरवाः
श्रीरामचंद्राय नमो नमः ॥

पितयोर्भुवो विलंप्रैतौ वरसो ॥ अथ यैस्मात्ततः नदि वनेन वद्धः सेतुर्यैततः खलावाव णादयः तपदेवोवनंत
स्यदहन ॥ ९ ॥ संतेपतु तावाणीतं रामचरितं प्रादितः ग्रावभ्य विक्तवे नाह ॥ विश्वामित्राय रत्नादिनायावदुत्त राध्या
य समाप्ति ॥ यपयतपैलनाम स्यान मय्यत पदैव हना इत्यर्थ ॥ यक्त्वा नांस कोसलेंद्र ॥ अब ना दिन्यने नैवा त्वय ॥ १० ॥
श्रीरामाय नमो नमः ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

लोकेयेवीराःतेषांसमितौसमाजेऐशंत्र्यंबकंधनुस्त्रिशतपुरुषैर्विलीलयैवादायसज्जीकृतमारोपितंविकृष्यमध्ये
बभंजहेनृपउग्रंकठिनंगारिष्ठंतदाहवाहकानांत्रिभिःशतैरुपनीतंबालगजस्यलीलेवलीलायस्यसः ॥६॥ अनुरूपा
णिवयोरूपाविगुणशीलादीनियस्याःतांसीतांसंज्ञांश्रियमुरस्यभिलब्धोमानोययातांजित्वा ॥ धनुर्भंगसमहा
नादश्रवणात्त्वभिलत्याभृगुपतेर्दर्पंव्यनयत्अपनीतवाननेकधाभूतस्यत्रिःसप्तकृत्वःराजबीजंक्षत्रंयोमहींयोकरो
त् ... रहितांगुर्वर्थेरीतिस्रोकेविरूएवंचाहयइतिकदाचित्कैकेय्यास्तुष्टेनराज्ञावरद्वयंदत्तंतदास्याभीतिश्रुति

यो लोकवीरसमितौ धनुरैशमुग्रं सीतास्वयंवरगृहे त्रिशतोपनीतं ॥ आदाय बालगजलील इवेक्षुयष्टिं स
ज्जीकृतं नृप विकृष्य बभंज मध्ये ॥६॥ जित्वानुरूपगुणशीलवयोंगरूपां सीताभिधां श्रियमुरस्यभिलब्धमानां
मार्गे व्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढं दर्पं महीमकृत यस्त्रिरराजबीजां ॥७॥ यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशं स्त्रै
णस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः ॥ राज्यं श्रियं प्रणयिनः सुहृदो निवासं त्यक्त्वा ययौ वनमसूनिव मुक्त
संगः ॥८॥ रक्षःस्वसुर्व्यकृत रूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् ॥ जघ्ने चतुर्दश सहस्र
मपारणीयकोदंडपाणिरटमान उवास कृच्छ्रं ॥९॥

श्रुतेनतत्ररामस्ययुवराज्याभिषेकसमयेतयाभर्तृतस्यराज्यंरामस्यचवनवासःप्रार्थितःतदासत्यपाशेनपरिवी
तस्यपितुर्निदेशमाज्ञांशिरसाजगृहेततोराज्यादिकंत्यक्त्वासभार्योवनंययौ । दुस्त्यजस्याप्यसूनिवत्यागेदृष्टांतःमुक्त
संगोयथावीतस्पृहःप्राणान्विजहातीति ॥८॥ रक्षसोरावणस्यस्वसुःशूर्पणखायाःअशुद्धबुद्धेःसीतांजिहीर्षोःकामातुरा
याइतिनासिकाछेदनादिनारूपमन्यथाकृतवान्तस्याःखरत्रिशिरदूषणमुख्यान्बंधून्चतुर्दशसहस्रंजघान ॥ अपार
णीयंपूरयितुमशक्यंकोदंडंपाणौयस्यसः ॥९॥ ॥ ॥

सीतायाःकथाश्रवणेनदीपितोहृत्कृशानुर्यस्यतेनसीतांहृदिध्यातास्तस्मात्श्रीमादपकर्षणार्थस्तथेतिस्पष्टंमारी
चंविलोक्यजन्हानकथंभूतंस्फुरंतोपुष्पास्तत्रदेहेनोपलक्षितं अन्यपक्षसलोभतेनाश्रमतः॥ तेनापकृष्टःसन्के
दहेयथाकिंरुग्णः॥ अतत्र्यतेधर्मेणरावणेनअनंसमपनीतायांप्रियायांविप्रयुक्तोऽप्यालनमणेनरूपेणावहन्ने
चौ चारकिमभिप्रायःसन्नप्रेवैनन्त्प्रकारेणोक्तोमरीचिनादुःखेरकांगतिंप्राप्यापयन्॥ अन्नार्थेनकृतेनकर्मणाच

सीताकथाश्रवणदीपितहृत्कृशानोर्हेमंविलोक्यनृपतिर्दशकंधरेण॥ नीतोऽनुतेऽपवनपुष्पसमंतोऽपहृ
ह्येमारीचमांसेप्रियविलोक्यथाकंधुरः॥१७॥ रक्षोधमेनहृतवैदेहिविनेसमनंतवैदेहरांडुहितयेपया
चितायांश्रावणेकृतवेविप्रयत्याविप्रयुक्तःसीमसिताणानितिमितिप्रयंयस्त्वार्या॥१८॥ दग्धोऽयमकुतनन
कुतंमहत्व्याचंधप्राणोतिकायकपिभिर्दरिगिलागतितैः॥ कुल्होऽथवालिनिहतेभवगोदसैवेबैलासम
नात्समनुजोऽजभ्रबार्विंतोधिः॥१९॥ यद्रोषविभ्रमविलुब्धकर्दक्षणेसंभ्रांतनक्रमकरोभयगीति
तोऽपिसिंधुःशिरस्यहीतोऽपरिषत्हस्तपीपादारविंदेऽसुपनाम्यंवभाषेपततः॥२०॥ नत्वांवयंनदुधि
योऽतुविदामसूमनक्तृदस्यतादियकथंजनातानपथीयं॥ यस्त्वतःसुरसरासरजन्मःप्रजेशात्मस्यो

...रूपेणहरतकृतंयपाप्रस्तीयंदहनादिकंयस्यतेनटापुषंपुवनवत्सृगयाकवंधंसप्रहाणापप्रसारितबाहुराद
समहन्नथवालिनिहतेतैःकपिभिःदग्धिनायाणाति॥ कुल्हो॥ अजभवाभ्यांश्रेविनावंशीयस्यसमनुजोवेलासमुद्रती
रमवात॥ सद्ग्रवितारासुपवासेनपत्नीत्रिमोपिसिंधुर्यदानोपस्थितं तदायस्यरोषविभ्रमेणक्रोधलीलयाविकृतोऽयःकद
लःतस्यपादेनसंभ्रांतनक्रामकरासयस्मिन्भयेनगीर्णाग्रस्तः॥ संभितोयोऽसौपतनमःसिंधुरेनत्वरूपमाणवभाष
श्रहलामर्वादिकंरूपीमहृतिमान॥२०॥ भाषणामेवाहनत्वामितिदाश्यांपतावनत्यर्थेनतुश्रितंनवानविदामनजानीम

नि

श्री
भाग
टी
४४

इदानीमनुरागोत्कर्षमीन्याहुर्यदि तिरणचकाद्दंयंयोन्यर्थः यद्दायेभ्यः सन्नादिभ्यः सुरगणाद्यो भवतिसम्भवानिति॥ ३९
कामेनयेयत्नेन तमाक्रम्यापिप्रयादि॥ श्रवेममृदुरीषप्रायैत्रैलोक्यंपावयति श्राक्रंदयतितयातेजंकिहेवी दयययपितव
जलेश्वतिबेधकंवभवतितथ्यापीदसेत्तेव श्रीदितर्दि किमर्थंतेयश्वासोदिक्लावायतदेवाहयंसेतमुपेत्य उक्तं
वीर्यमन्यदेवमांयंतिभूधान्तेमायंतीतिवर्तमानसामीप्येभविष्यंती॥ ॥ तद्वाक्यसमिनेयदन्ह्नतत दाह
बहुतिविधिविधैवस्त्रीणांकृते: श्रुतै: सेतुं बद्धाग्र्यैसीनतेषणोहन्तुमतेवदर्थाः तं कामविशातंकथंभूतेः॥ क

...विलासवल्गु॥ कास्त्र्यंग ते कलपदहि विष्णुवेणोंवरे त्रैलोक्यपावनार्ध वाम्रहि
वीरपत्नीं वधूहि तेति ... यस्मात्सोदितैर्नत्वा निरिक्षि जयिनोयम्रुपेत्य भूपाः॥ ४४॥ वहो दयो
रदुपर्निर्दिविधादिक ... तेकर्मीद्कवर्वेपिनभूरुहांधो॥ युगीवलीमहत्रुमोर्तीवनी कै
लेकां विमीघणहमा ... दसद्काः॥ ४५॥ साबा नेद्वलेत्रु विहाकोहस्त्रीहावकोउवसदे
वलयी विदंका॥ विर्भज्यमानषिपणोधजंदिम कुंमशुंगात
कांगतवकोदैहिनी वाणि॥ ४०

पीहाणां कैवे: केयिनानि भूरुहाणां संगानि गातादीनि यथते: वीत्री घाव्यहशानु श्याके: सहा विशान
मुरीवादेयः प्रसुत्तामिमौतेवनीकै॥ ४६ ननत्र सांतंकाजुर्णा श्रवलिनावकवृक थम्रूनावानंवद्राणां बलेकद्दा।
विहागादयो यस्यांनि सियमानापिषणादयो यस्यांतत्र विहाद: क्रीडास्थानं कोष्ठ्यान्यगामादिश्री कोशाः दा
रंगृहादीनांगोपुरंतत्रद्दावसद: सभावलभीशामादादिशुरोभागाद्वादिनी विदंका: कपोतपालिका पिबांवेदिका।

कृष्ण
८
स्कंध १०
अ
पृ ४४

रत्नस्यंतीरावणः पुत्रमिंद्रजितंप्रहस्तादींश्च समाहितोत्साप्रका ॥१७॥ ग्रीमत्स्थूलादिभिर्दुर्गमंतांयातेथालङ्कतनीरा
दसमसेनांसुग्रीवादिभिर्वृतः श्रीरामोभ्ययात ॥ महत्सनोहनुमान् खरदोजांबुवान् ॥१९॥ तेव्रजुयतेरनीकपाश्च्रा
दाग्राः सर्वैरावणास्त्रइभ्रादिभिर्यद्धद्वयमैवोवतहूत्दयथाभवनितथाभिप्रत्ययरास्यद्रुमादिभिर्भुग्नः कान्सी
तायाअभिमर्षीनहतमंगलेयसमरावणः रंगासेनातान ॥२०॥ स्ववलस्यवहिंनाशमवेक्ष्यकष्टः कुद्धः मनयानक
रत्नस्यतिलदवतोकानिजंभजंभयूस्त्वादङ्गुर्लवस्योततवांतकाटीन ॥ पुत्रंप्रहस्तमतिकायविकंपनादी
नर्वानुगान्समहितोदयंजभकाणि ॥१८॥ तंपश्चात्कुंभकर्णमात्मनिपुत्रसंलाख्यग्रामाद्रिश्रांकिश्यतेमरालङ्दुर्गो
सुग्रीवलक्ष्मणमकुन्त्ततंपश्यमदनीलागदर्द्धाजमादिभिर्ववृत्तिनोगान ॥१९॥ तैनीकपारघुपतेरभिपा
त्यसर्वैर्द्दवङ्त्यसिंधपविश्यासुत्प्रौः ॥ नतुदुं ग्गीरिसंप्रश्चभिरस्याराद्धाः सीताभिमर्षहतमंगलराव
तोप्याव ॥२०॥ रत्नस्यातिः [illegible] वहिंमतेन्यक ईयानतांप्रावर्दमाभिसंसारवतां ॥ सः स्मृत्वेक्रम
तिम्यातान्निवेदतीतेदे [illegible] ममैरुवतिभिनिनैःन्नासैः ॥२१॥ रामवतासहसुग्रदालसुत्रीपयंत्रः कौनाs
समवत्समसेतोः पहतांपुवते ॥ त्यक्तपस्यालमयतुरुन्मितस्याक्काभिवालरवकर्णरलीसुवीर्यः
२२ ॥ एवंविपन्यनुष्ठिमेधितस्तुत्नसमर्जेवातासवज्रमिवतहृदयंविभेद ॥ सोसहवसनदप्यसुवेर्द्धपन
हिमाताद्वाहतिनलतिजनेसहकृतीवतिकः ॥२३॥
पुष्पकंविमानवंरथं [illegible] श्रीरामसमीपिसमाव ॥ अथनेसुः स्पंदनेसर्गेसि इंद्रस्य रथेमातलिनाइंद्रसारथि
नोपनीतेसुमतिरीलिनुकेविभ्राजमानमहनतत्प्रहन ॥२४॥ हेपुरुषारलुरोषप्रायययस्मादपहृतासुवनस्या
यथाअस्मेदारागृहंप्रविश्याकिंपिहवतिनहततस्माद्गुप्रपितस्यकर्मणः ॥ कतेमेयकातरवालच्छः
वीर्योहंफलेयच्छामि ॥ अथमेकर्णः पुंसःकालोयत्यायकतीतिवा ॥२५॥ विक्रः होणप्रणपःसहतीविमा
नोन्सुच्छकानत्पादितिवा ॥२६॥ राम ॥

श्री
भाग
टी
२२

गतमसद्वीर्यविलापमाह तत इति पंचभिः मंदं स्वल्पमुदरं यस्याः तया रावणभार्यया सह ॥२४॥ २५ ॥ परैरर्दिता ॥२६॥ २७
गृध्राणां भक्ष्यं नरकहेतवे नरकभोगाय ॥२८॥ सांपरायिकं और्ध्वदेहिकं ॥२९॥ आत्मनः स्वस्य संदर्शनेन य आह्लादः
ह्ला २

ततो निष्क्रम्य लंकाया यातुधान्यः सहस्रशः मंदोदर्या समं तस्मिन्प्ररुदत्य उपाद्रवन् ॥२४॥ स्वान्स्वान्बं
धून्परिष्वज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दितान् रुरुदुः सुस्वरं दीना घ्नत्य आत्मानमात्मना ॥२५॥ हा हताः स्म वयं नाथ लो
करावण रावण ॥ कं यायाच्छरणं लंका त्वद्विहीना परार्दिता ॥२६॥ नैवं वेद महाभाग भवान्कामवशं गतः
तेजोनुभावं सीताया येन नीतो दशामिमां ॥२७॥ कृतैषा विधवा लंका वयं च कुलनंदन देहः कृतोन्नं गृ
ध्राणामात्मा नरकहेतवे ॥२८॥ श्रीशुकः स्वानां विभीषणश्चक्रे कोशलेंद्रानुमोदितः ॥ पितृमेधविधा
नेन यदुक्तं सांपरायिकं ॥२९॥ ततो ददर्श भगवानशोकवनिकाश्रमे ॥ क्षामां स्वविरहव्याधिं शिंशपामू
लमाश्रितां ॥३०॥ रामः प्रियतमां भार्यां दीनां वीक्ष्यान्वकंपत ॥ आत्मसंदर्शनाह्लादविकसन्मुखपंकजां
॥३१॥ आरोप्यारुरुहे यानं भ्रातृभ्यां हनुमद्युतः ॥ विभीषणाय भगवान्दत्वा रक्षोगणेशतां ॥३२॥ लंकामायु
श्च कल्पांतं ययौ चीर्णव्रतः पुरीं ॥३२॥ अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि ॥ उपगीयमानचरि
तः शतधृत्यादिभिर्मुदा ॥३३॥ गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलांबरं महाकारुणिकोतप्यज्जटिलं
स्थंडिलेशयं ॥३४॥ भरतः प्राप्तमाकर्ण्य पौरामात्यपुरोहितैः पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्यतोग्रजं
॥म॥३५॥

तेन विकसन्मुखपंकजं यस्याः तां ॥३१॥ यानं पुष्पकं आरुरोह भ्रातृभ्यां लक्ष्मणसुग्रीवाभ्यां आयुश्च दत्वा तेनापि सह दैवयो
३३ गोमूत्रयावकं गोमूत्रपक्वयवान्नभोजिनं भ्रातरं ॥ ३४ ॥ ॥ ॥ ॥

९
२२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सपितिविनतरामं विन्नायोध्याम प्रविशान्न्व स्वस्य वासीय स्वनिर्मितं कापात गीतादिभिर्गुंजां रामं प्रत्युयतो भिग्
लंघ योर्वाल्लभीषेण हत्वा वो गणपठद्भिः ॥४४॥ स्वर्गाविमानः कलाः मांता यासांताभिः पताकाभिर्हैमैरिति चना
विरचविशेषणानि ॥४५॥ पारमेष्ठ्यानि राजार्हाणि कवचामराणि निःप्रेम्णा प्रक्षि त्वेहृदयं ईत्तलोचने वेयस्य ॥४६॥ नेद

वेंदिग्रामास्त्वाशि विवाङ्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ वाललोषेणाचमुहुः पठद्भिर्वंशवादिभिः ॥४७॥ स्वर्णाक
लापताकाभिर्हैमैस्त्रिग्रथजे रथैः ॥ सदश्वैकस्तत्राहैर्भटैः पुरवृद्धमंभिः ॥४८॥ श्रेणीभिर्वीरमुख्या
भिर्भूमिस्थेवपदानुगैः ॥४९॥ पारमेष्ठ्यान्युपादाय यत्नान्युच्चावचानि च ॥ पादयोर्न्यपतन्प्रेम्णा प्रक्षित्व
हृदये ततः ॥५०॥ पादुके न्यस्य पुरतः प्रांजलिर्वाष्पलोचनः ॥ नमास्त्रिष्वपि वंदो भ्यां स्नापयन्नग्रजांघ्रिलेः
रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो ये र्हत्तमाः ॥ तेभ्यः स्वेयं नमः चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥५१॥ धुन्वत
उत्तरासंगान्यतिंवीक्ष्य चिरागते ॥ उत्तराकोसलामाल्यैः किं नो न नन्दतु मुदा ॥५२॥ भ्रातुर्के भवतो गृहत्वो
वामस्वयजनीनमे ॥ विभीषणः ससुग्रीवः स्वेतकं त्रेमकं न्यस्त तः ॥५३॥ धनुर्निषंगांश्चत्रुघ्नः सीतानीर्थ
कमंडलुं ॥ प्रविश्य दंडुरुटः स्वकुर्त्वहेमंच मंर्त्तगा दन्नप ॥५४॥ पुष्पकस्योत्थितः स्त्रीभिः स्तूयमानस्त्वं दिशिः
विरेजे भगवांत्राजन्ग्रहैः चंद्रइवोदितः ॥५५॥ भ्रातृभिर्नंदितः सोपि सोत्सवां प्राविशत्पुरीं ॥५५॥ प्रविश्य
राजभुवनं गुरुपत्नीश्चमातरं ॥ गुरूत्वय स्यावरजान्सूजितः प्रत्यपूजयत् ॥५६॥ वैदेही लक्ष्मणश्चैवयथाव ५६
त्समुपेयतुः ॥५७॥ पुत्रान्स्वमातरस्तास्तु प्राणान्प्राप्ता इवोत्थिताः ॥ रोपयांके भिषिचं तेवाष्पौघैर्विजहुः शुचः
नैः स्नापयन्नाशिषा ॥५८॥ येग्र्हत्तमाः ऊलवृद्धाः तेभ्योपि नमनं चक्रे ॥५॥ सुग्रीवोथ प्रवेशाय कारयामास पादुके इति
नादैः त्रिभिः ॥५९॥ पञ्चसुनिषंगो यदा तान स्तराद्गजं वा वाना ॥६०॥ ६१ गुरुपत्नीकैकेयायाः वयस्थानवरजांस्त्वयाः

यावत्तयत्नक्रमेण समुपेयतुः ॥५५ वाष्पौघैरभिषिंचं
तः स्तवः शोकान् विजह्रुः पौपदं स्वहं ॥५८

श्री भाग टी ४४

इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमे दशमः ॥१०॥ ततश्चैकादशे योध्यामावसन्ननुजैः सह । यज्ञादि यच्चकारेशो रामस्त
दनुवर्ण्यते ॥ १ ॥ नंदंतरामानामादिशामध्ये यावतीभूः तां ब्राह्मणप्रवाहतीति मन्यमानः ॥ २ ॥ अयं श्रीरामः तदलंकारवासोभ्यामंगल्य

जटा निर्मुच्य विधिवत्कुलवृद्धैः समं गुरुः । अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रं चतुःसिंधुजलादिभिः ॥४७॥ एवं कृतशिरः
स्नानः सुवासाः स्रग्व्यलंकृतः । स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया बभौ ॥४८॥ अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्र
णिपत्य प्रसादितः ॥ ४ ॥ प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विताः । जुगोप पितृवद्रामो मेनिरे पितरं च
तं ॥४९॥ त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत् । रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे ॥५०॥ वनानि नद्यो गिरयो
वर्षाणि द्वीपसिंधवः । सर्वे कामदुघा आसन्प्रजानां भरतर्षभ ॥५१॥ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशोकभयः
क्लमाः । मृत्युश्चानिच्छतां नासीद्रामे राजन्यधोक्षजे ॥५२॥ एकपत्नीव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः । स्वध
र्मं गृहमेधीयं शिक्षयन्स्वयमाचरत् ॥५३॥ प्रेम्णानुवृत्त्या शीलेन प्रश्रयावनता सती । भिया ह्रिया च भाव
ज्ञा भर्तुः सीताहरन्मनः ॥५४॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे दशमोध्यायः ॥१०॥ श्रीशुक उवाच । भगवा
नात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः । सर्वदेवमयं देवमीजेऽथाचार्यवान्मखैः ॥१॥ होत्रेऽददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्म
णे दक्षिणां प्रभुः । अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥२॥ आचार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदंतरा । मन्य
मान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोऽर्हति निस्पृहः ॥३॥ इत्ययं तदलंकारवासोभ्यामवशेषितः । तथा राज्ञ्यपि वैदेही सौ
मंगल्यावशेषिता ॥४॥ ते तु ब्रह्मण्यदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतं । प्रीताः क्लिन्नधियः
तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषिरे ॥५॥

मांगल्याभरणादिकं तावन्मात्रमवशेषितं यस्य सः । न ह्यनिविदन्तो दक्षिणादि सर्वं ददाविन्यर्थः ॥ ५ ॥ राम

स्कं ९

४४

अप्रवृत्तं प्रवृत्तं किं सर्वं दत्तमित्यर्थः विशप्य विशप्य ॥ ६ ॥ न्यस्तदंडैर्मुनिभिर्यविनो विनिनयस्तावेत्री यस्य तस्मै तेनार्पिताव्रतीयेन
तिवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ असंविदः अज्ञानात् ॥ प्राचेतसो वाल्मीकिः तस्याश्रमे याज्ञा ॥ १० ॥ अंतर्वत्नी गर्भिणी क्रियाजातकर्म

ब्राह्मणाजनुः अप्रवृत्तं न त्वया किं तु भगवन्भुवनेश्वर ॥ यन्नोंतर्हृदयं विशयत मोहं कस्य वैर विषा ॥ ६ ॥ न
मो ब्राह्मणं वेदाध्यायमार्य कुंठमेधसे ऽन्नमश्नीक धुर्यायन्यस्तदंडार्पितां व्रते ॥ ७ ॥ कदाचिद्दिह्लोकाजिज्ञास
गृहीतो राघ्या मनुद्दितः ववन्या चोष्णीनिद्रा मोभार्यासुद्दिश्य कस्यचित ॥ ८ ॥ नाहं विभर्मि तां दृष्टाम सती
परवेश्मगां ॥ स्त्रीलोभी विभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः ॥ ९ ॥ इति लोकाद्बहुमुखात् दुराराध्याद संविदः ॥
त्यामीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमे ॥ १० ॥ अंतर्वत्न्यागते काले यमौ सा सुषुवे सुतौ कुशोलव इति ख्या
तौ तयोश्चक्रे क्रियामुनिः ॥ ११ ॥ अंगदश्चंद्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भर
तस्य महीपते ॥ १२ ॥ सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य बभूवतुः ॥ गंधर्वान्कोटिशो जघ्ने भरतो विजये दि
शां तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत ॥ १३ ॥ शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसं ॥ हत्वा मधुवने चक्रे मथु
रां नाम वै पुरी ॥ १४ ॥ मुनौ निक्षिप्य तनयौ सीता भर्त्रा विवासिता ॥ ध्यायंती रामचरणौ विवरं प्रविवेश ह १५
तत्श्रुत्वा भगवान्रामो रुंधन्नपि धिया शुचः स्मरंस्तस्या गुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः ॥ १६ ॥ स्त्री
पुंप्रसंग एतादृक्सर्वत्र त्रासमावहः अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहचेतसः ॥ १७ ॥ तत ऊर्द्धं ब्रह्मचर्यं
धार्यन्नजुहोत्प्रभुः ॥ त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितम् ॥ १८

था ॥ १५ ॥ ईश्वरोपि प्रभुर्वोढुं नाशक्नोत् ॥ १६ ॥ न चात्र विस्मयमनदित्याह स्त्रीपुंसोः प्रसंगः आसक्तिः त्रासमावह
नीतिनयां ॥ १७ ॥ विमुक्तेः लुब्धार्थः पाठांतरे सर्वात्मं किमुतेति प्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत् ॥ १८ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

धामज्योतिर्निजंधाम ॥ २० ॥ ननुधिक्षेपनेप्रसतृणोस्वहतमांवधइतीदंकिंविमिताश्चर्यमिववर्णितमपियशः स्तुतिर्नभ
वतितत्रहेतुः अधिकसाम्याभ्यांविमुक्तंधामप्रभावोयस्यतस्यकिंकपयः सहायाः अतः सुग्रीवाद्याश्रयणंयथाली
लामात्रंतथैवेदमपियुक्तंचैवतदित्याह सुरयाच्ञयात्रयाआत्तास्वीकृतालीलार्थातनुर्येनतस्य ॥ २१ ॥ एवंविधंलीलाश्र
याजनंदर्शयनप्रणमतियस्येति यस्याः नृणांमुधिष्ठिरादीनांसदस्सुऋषयोमार्कंडेयादयोगायंति ॥ दिगिभेंद्राणांप

स्मरतांहृदिविन्यस्यविद्धंदंडककंटकैः स्वपादपल्लवंरामआत्मज्योतिरगात्ततः ॥ २१ ॥ नेदंयशोरघुप
तेः सुरयाच्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः रक्षोवधोजलधिबंधनमस्त्रपूगैः किंतस्य
शत्रुहननेकपयः सहायाः ॥ २२ ॥ यस्यामलंनृपसदस्सुयशोधुनापिगायंत्यघघ्नमृषयोदिगिभेंद्रपट्टं त
नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजंरघुपतिंशरणंप्रपद्ये ॥ २३ ॥ सयैःस्पृष्टोभिदृष्टोवासंविष्टो
नुगतोपिवाकोसलास्तेययुःस्थानंयत्रगच्छंतियोगिनः ॥ २४ ॥ पुरुषोरामचरितंश्रवणैरुपधारयन
आनृशंस्यपरोराजनकर्मबंधैर्विमुच्यते ॥ २५ ॥ राजोवाच कथंसभगवान्रामोभ्रातॄन्वास्वयमात्मनः
तस्मिन्वातेन्ववर्तंतप्रजाःपौराश्चईश्व
रे ॥ २६ ॥

हृवदाभरणानृपेंत सदःसुव्याप्तमित्यर्थः नाकपालादिवाः वसुपालाश्चवसुधापालाः तेषांकिरीटैर्जुष्टंपादांबुजं
यस्यतंरघुपतिंपादांबुजेनेत्यादि वसुपतेर्गुहे पादांबुजेआश्रयणमित्यर्थः ॥ २३ ॥ सरामः संविष्टः उपवेशितः अनुगतोवायेः
तेकोसलदेशवासिनः सर्वेयत्रयोगिनोगच्छंतितत्स्थानंययुः ॥ २४ ॥ आनृशंस्यपरः उपशमनिष्ठः सन्विमुच्यति ॥ २५ ॥
सरामः स्वयंकथमवर्ततेति आत्मनःभ्रातृन्कथमवर्तत कथंभूतान् आत्मनोंशभूतान् तस्मिन्वाईश्वरेतेभ्रात्रादयः अनु

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तथा श्रीरामस्य भ्रात्रादिषु वृत्तिप्रकारमाह॥ अथेति॥ अनेनैव भ्रातॄणामपि तदाज्ञानुसारित्वं यावत् निरुक्तं ग्रंथसिंहाव-
लोकनन्यायेन॥२५॥ पुरीं वर्णयति त्रिभिः॥ गंधोदकैर्मधुबिंदुभिश्च आसिक्ता मार्गा यस्यां सुतरां मत्तामिव समृद्धां वेति वितर्के पा-
दांते देवासितरां कामोन्मत्तामिवेत्यर्थः॥२६॥ पौराणां वृत्तिं तस्मिन्नाह॥ तमुपेयुरिति वराहरूपेण त्वयोद्धृतामिमां रक्ष॥

श्रीशुकः॥ अथादिशद्दिग्विजये भ्रातॄं त्रिभुवनेश्वरः॥ आत्मानं दर्शयन् स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः॥२५॥ आसि-
क्तमार्गां गंधोदैः करिणां मदशीकरैः॥ स्वामिनं प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव॥२६॥ प्रासादगोपुरसभाचै-
त्यदेवगृहादिषु॥ विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मंडितां॥२७॥ पूगैः सवृंतै रंभाभिः पट्टिकाभिः सुवास-
सां॥ आदर्शैरंशुकैः स्रग्भिः कृतकौतुकतोरणां॥२८॥ तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अर्हणपाणयः॥ आशिषो यु-
युजुर्देव पाहीमां प्राक्त्वयोद्धृतां॥२९॥ ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः स्त्रियो नराः॥
आरुह्य हर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन्॥३०॥ अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वरा-
जभिः॥ अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदं॥३१॥

पाहीति॥२९॥ प्रजानां तस्मिन् वृत्तिमाह तत इति॥३०॥ स्वगृहे कथमवर्तत तत्स्थानवर्णनमाह॥ अथेति याव-
त्समाप्ति॥ स्वगृहं प्रविष्टः तस्मिन् गृहे वर्तते तत्पंचभिर्नान्वयः गृहं वर्णयति सार्धैस्त्रिभिः॥ अनंता अपरिमिता रत्नादीनां को-
शाः तैराढ्यं॥ अनर्घ्या उरवः परिच्छदा यस्मिन्॥३१॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

विद्रुममय्य उदुंबरा देहल्यो येषु तैर्द्वारैः स्वच्छैः स्थलैः ॥ तृतीयांतानां मंडितमिति तृतीयेनान्वयः ॥३१॥ वासांसि मणि
गणानां चांशुकैर्दीप्तिभिः चित्सु चेतनेषूल्लासैः उज्ज्वलैः यद्वा चिदिति किंचिदर्थे वैदूर्यस्तंभादिषु यथायोग्यं मण्यंशुन्
लैर्मुक्ताफलैर्मंडितमित्यर्थः कांताः कमनीयाः कामोपपत्तयो भोगसाधनानि ताभिः ॥३२॥ भूषणानां भूषणभूतैः ॥३३॥ न

विद्रुमोदंबरद्वारैर्वैदूर्यस्तंभपंक्तिभिः स्थलैर्मारकतैः स्वच्छैर्भ्रा
जत्स्फटिकभित्तिभिः ॥३१॥ चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशु
कैः मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैः कांतकामोपपत्तिभिः ॥३२॥ धूपदीपैः सुरभिभिर्मं
डितं पुष्पमंडनैः ॥ स्त्रीपुंभिः सुरसंकाशैर्जुष्टं भूषणभूषणैः ॥३३॥ तस्मिन्स भगवान्रामः स्निग्धया प्रि
ययेष्टया रेमे स्वारामधीराणामृषभः सीतया किल ॥३४॥ बुभुजे च यथाकालं कामान्धर्ममपीडयन् व
र्षपूगान्बहून्नृणामभिध्यातांघ्रिपल्लवः ॥३५॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥ श्रीशु
कः कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतो नभः पुंडरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाभवत्ततः ॥१॥ देवानीक
स्ततोऽनीहः पारियात्रोऽथ तत्सुतः ततो बलस्थलस्तस्माद्वज्रनाभोऽर्कसंभवः ॥२॥ खगणस्तत्सुतः तस्माद्वि
धृतिश्चाभवत्सुतः ततो हिरण्यनाभोऽभूद्योगाचार्यस्तु जैमिनेः ३ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

णां ध्येये यद्वा नृभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवं यस्येति ॥३५॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥ द्वाद
शे रामपुत्रस्य कुशस्यान्वय उच्यते पूर्वमिक्ष्वाकुपुत्रस्य शशादस्येरितोऽन्वयः कुशस्य श्रीरामपुत्रस्य अतिथिः सुतोऽभव
त् ॥१॥ अर्कांशसंभवः अर्कांशादुद्भूतः ॥२॥ हिरण्यनाभः कथंभूतः जैमिनेः शिष्यो योगाचार्यः ॥३॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तदाह यतः सकाशात्कौसल्यो याज्ञवल्क्य ऋषिरध्यात्मं योगमध्यगात् महोदयः सिद्धयो यस्मिन्नं हृदय
ग्रंथेर्भेदकंच॥४॥५॥मरुर्विशिष्टान् इष्टियोगात्सिद्धिं प्राप्नोति भाविष्यति॥८॥पित्रा ते अभिमन्युना॥९॥११ तत्र स्मादमित्रजि

शिष्यः कौसल्यआध्यात्मं याज्ञवल्क्याद्ऋषेर्यतः॥ योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदनं॥४॥पुत्रो
हिरण्यनाभस्य ध्रुवसंधिस्ततो भवत्॥ सुदर्शनोथाग्निवर्णः शीघ्रस्तस्य मरुः सुतः॥५॥योसावा
स्ते योगमसिद्धः कलापग्राममास्थितः॥ कलेरंते सूर्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः॥६॥तस्मात्प्रसुश्रु
स्व४ तस्तस्य संधिस्तस्याप्यमर्षणः॥ महस्वांस्तत्सुतस्तस्माद्विश्वसाह्वोन्वजायत॥७॥ततः प्रसेनजित्तस्मा
त्तक्षको भविता पुनः॥ ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः॥८॥एते हीक्ष्वाकुभूपाला अतीताः शृ
ण्वनागतान्॥ बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम बृहद्रणः॥९॥ऊरुक्रियः सुतस्तस्य वत्सवृद्धो भवि
ष्यति॥ प्रतिव्योमस्ततो भानुर्दिवाको वाहिनीपतिः॥१०॥सहदेवस्ततो वीरो बृहदश्वोथ भानु
मान्॥ प्रतीकाश्वो भानुमतः सुप्रतीकोथ तत्सुतः॥११॥भविता मरुदेवोथ सुनक्षत्रोथ पुष्करः॥
बृहद्राजस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात्कृतंजयः॥ रणंजयस्तस्य सुतः संजयो भविता ततः॥१३॥तस्माच्छा
क्योथ शुद्धोदो लांगलस्तत्सुतः स्मृतः॥ ततः प्रसेनजित्तस्मात्क्षुद्रको भविता ततः॥१४॥रणको
भविता तस्मात्सुरथस्तनयस्ततः॥ सुमित्रो नाम निष्ठांत एते बार्हद्बलान्वयाः॥१५॥इक्ष्वाकूणामयं
वंशः सुमित्रांतो भविष्यति॥ यतस्तं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ॥१६॥इति श्रीभागवते
नवमस्कंधे द्वादशोध्यायः॥१२॥ राम॥॥

तस्यां नवदिह्वलस्तु
वत्सवृद्धपास्यदमि
त्रजित्॥१२॥४

त॥१२॥निष्ठा वंशस्य स्थितिः॥ तत्स्वाभ्रंतः॥१५॥तदेवाह॥ इक्ष्वाकूणामिति॥१६॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशमत्रयोदशे ॥ वर्ण्यतेजनितोयत्रब्रह्मज्ञोजनकादयः निमेरौरसःपुत्रोनाभूत् इति दर्शयन्
कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमारभ्यवसिष्ठमृत्विजं [illegible] शक्रस्यमखंनिर्वर्त्यप्रतिपालयप्रतीक्षस्व।
तिगृहपतिर्निमिः इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ॥ ३ ॥ इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुः शिष्यस्यव्यतिक्रममन्यायंवी

श्रीशुक उवाच। निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठमवृतर्त्विजं आरभ्यसत्रंसोप्याहशक्रेणप्राग्वृतोस्मिभोः ॥ १ ॥ तंनिर्वर्त्यागमि
ष्यामितावन्मांप्रतिपालय तूष्णीमासीद्गृहपतिःसोपीन्द्रस्याकरोन्मखं ॥ २ ॥ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमा
रभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावतागुरुः ॥ ३ ॥ शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः अश
पत्पतताद्देहोनिमेःपण्डितमानिनः ॥ ४ ॥ निमिःप्रतिददौशापंगुरवेधर्मवर्तिने तवापिपततादेहोलोभा
द्धर्ममजानतः ॥ ५ ॥ इत्युत्ससर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः ॥ ६ ॥ गंध
वस्तुषुतद्देहंनिधायमुनिसत्तमाः समाप्तेसत्रयागेचदेवानूचुःसमागतान् ॥ ७ ॥ राज्ञोजीवतुदेहोयंप्रस
न्नाःप्रभवोयदि ॥ तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनं ॥ ८ ॥ यस्ययोगंनवाञ्छन्तिवियोग[illegible]भयकात
राः भजन्तिचरणाम्भोजंमुनयोहरिमेधसः ॥ ९ ॥ देहंनावरुरुत्सेहंदुःखशोकभयावहं सर्वत्रास्ययतोमृ
त्युर्मत्स्यानामुदकेयथा ॥ १० ॥ देवाऊचुः विदेहउष्यतांकामंलोचनेषुशरीरिणां उन्मेषणनिमेषाभ्यां
लक्षितोध्यात्मसंस्थितः ॥ ११ ॥

त्वानिमेर्देहःपततित्यशापत ॥ ४ ॥ ५ ॥ उर्वशीदर्शनात्स्कन्नंरेतस्ताभ्यांकुंभेनिषिक्तंतस्मात्प्रपितामहोवसिष्ठोजज्ञेन
दा ॥ ६ ॥ हि मित्रावरुणयोरिति तथाचश्रुतिः कुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमिति ॥ ७ ॥ यदिप्रसन्नाःप्रभवःसमर्थाश्चतर्हिजी
वत्वित्यूचुः ॥ ८ ॥ देहस्ययोगंनवाञ्छन्ति अपितुमोक्षायैवभजन्ति ॥ ९ ॥ १० ॥ निमिर्विदेहएवसन्नुष्यतांवसतुकामंयथेच्छमेव
मतियुष्माभिःप्रार्थितमस्यभविष्यतिनदेहसंबंधइतिभावः सचअध्यात्मसंस्थितोलोचनयोःस्थितः सन्उन्मेषनिमेषा

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नैवं देहं मनारपि निमेर्देहाद्दुःखप्रवृत्तिं स्पर्शयति ॥ अराजकभयमिति ॥ ९ ॥ अस्मान्वर्ण्या निशीथिनामात्याहन्न्मनाश्च
साधारणो न जनप्व जनकः यद्वा स देहाद्वा राजनकनाम्ना निमिजनको भूदित्यर्थः ॥ मिथिला येनेति निर्मिते त्यनेन
अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ॥ देहं ममंथुः स्म निमेः कुमारः समजायत ॥ १२ ॥ जन्मना जनकः
सोऽभूद्वैदेहस्तु विदेहजः ॥ मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता ॥ १३ ॥ तस्मादुदावसुस्तस्य पु
त्रोऽभून्नंदिवर्द्धनः ॥ ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपते ॥ १४ ॥ तस्माद्बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृत्पि
ता ॥ सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यश्वोऽथ मरुस्ततः ॥ १५ ॥ मरोः प्रतीपकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ॥ देवमी
ढस्तस्य पुत्रो विश्रुतोऽथ महाधृतिः ॥ १६ ॥ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाथ तत्सुतः ॥ स्वर्णरोमा सुतस्तस्य
ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १७ ॥ ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्षतो महीं ॥ सीता सीराग्रतो जाता तस्मात्सीरध्वजः
स्मृतः ॥ १८ ॥ कुशध्वजस्तस्य सुतः ततो धर्मध्वजो नृप ॥ धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ ॥ कृतध्वजा
केशिध्वजः खांडिक्यस्तु मितध्वजात् ॥ कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः ॥ २० ॥ खांडिक्यः कर्म
तत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद्द्रुतः ॥ भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तु तत्सुतः ॥ २१ ॥ शुचिस्तु तनयस्तस्मा
त्सनद्वाजस्ततोऽभवत् ॥ ऊर्ध्वकेतुः सनद्वाजादजोऽथ पुरुजित्सुतः ॥ २२ ॥ अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुः
तत्सुपार्श्वकः ॥ ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमधिर्मिथिलाधिपः ॥ २३ ॥ तस्मात्समरथस्तस्य सुतः सत्यरथ
स्ततः ॥ आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसंभवः ॥ २४ ॥ वस्वनंतोऽथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभाषणः
श्रुतस्ततो जयस्तस्माद्विजयोऽस्मादृतः सुतः ॥ २५ ॥ शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीतहव्यो धृतिस्ततः ॥ बहुला
श्वो धृतेस्तस्य कृतिरस्य महावशी ॥ २६ ॥ एते वै मैथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ॥ योगेश्वरप्रसादेन

वुस्तस्य नरमर्थादुक्तं ॥ १३ । १४ ॥ सुधृत्सुधृतिः तस्यापि तातस्य केशिध्वजस्य भानुमान् ॥ २१ ॥ ततस्मात्सुपार्श्वकः २३
अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूतः ॥ २४ ॥ यद्यस्मात्सुभाषणः ॥ योगेश्वरा याज्ञवल्क्यादयः तेषां प्रसादेन २७ नवम

वैवस्वतवंशादिभिः सोमवंशमाह समासतः॥ यस्मिन्नैलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः चतुर्दशे गुरोः पत्न्यां तारायां सोम
जाद्बुधात्। जातेश्चैलात्षडुर्वश्यामायुर्मुख्यानजीजनत्॥ १॥ इहाश्यत्रानंदास्तुष्ट्यः श्रुतयः अमृतमयः किलेत्याश्चर्ये पाठः।
तारेत्यादि॥ नेत्रानवरुध्यमानादर्पस्य कारणमाह विप्रेति॥ ३॥ सोमस्य पुत्रो बुध इति कथाद्वारेणाह पत्नीमिति सार्द्धैर्नवभिः

श्रीशुकः॥ अथातः श्रूयतां राजन्वंशः सोमस्य पावनः यस्मिन्नैलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः॥ १॥ सहस्रशि
रसः पुंसो नाभिह्रदसरोरुहात्। जातस्यासीत्सुतो धातुरत्रिः पितृसमो गुणैः तस्य दृग्भ्योऽभवत्पुत्रः सोमोऽमृत।
मयः किल॥ विप्रौषध्युडुगणानां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः॥ ३॥ सोऽयजद्राजसूयेन विजित्य भुवनत्रयं॥ पत्नीं बृ।
हस्पतेर्दर्पात्तारां नामाहरद्बलात्॥ ४॥ यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदात्॥ नात्यजत्तत्कृते जज्ञे सुरदान
वविग्रहः॥ ५॥ शुक्रो बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपं हरो गुरुसुतं स्नेहात्सर्वभूतगणावृतः॥ ६॥ सर्वदेव
गणोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्वयात्॥ सुरासुरविनाशोऽभूत्समरस्तारकामयः॥ ७॥ निवेदितोऽथांगिरसा सोमं नि
र्भर्त्स्य विश्वकृत्। तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदंतर्वत्नीमवैत्पतिः॥ ८॥ ॥

भ्रेता

६॥ तत्कृते तन्निमित्तं॥ ५॥ सुराणां दानवानां च विग्रहे कारणमाह॥ शुक्र इति असुरैः सहित उडुपमग्रहीदित्यर्थः संपिण्डितः गु
रोः सुतं बृहस्पतिमग्रहीत् अंगिरसः सकाशाद्विद्याप्राप्तेरिति प्रसिद्धिः॥ ६॥ ७॥ निवेदितो विज्ञापितः विश्वकृद्ब्रह्मा।

पुत्रस्यातिशाहत्यजन्त्यजेति॥ परैराहितं पूर्णं गर्भं तु मे भस्मीकरिष्यतीति बिभ्यती प्रत्याह॥ नाहमिति स्वांतानिकः
मंता नार्थी स्वांतानिके इति पाठे हे मम पुत्रे नैर्थ्यः॥ ६॥ ११॥ बहुः पक्वाने॥ १२॥ १४॥ पुत्रत्व सउर्वशपामासु ग्रम्भोः प
ट पुत्रा जाता इति वक्ष्यमाणं आह॥ तस्यैत्याहिना यावत् समाप्ति॥ १५॥ ननु देवी ऊतो मनुष्यस्यातिकं गाच्छे नत्रा

त्यजत्यजन्पुत्र इत्युक्ते मन्दे वै ब्राहितं परैः॥ नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां स्विर्यं स्वांतानिकोऽसति॥ १६॥ तन्या
जज्ञे तातानां राजकुमारं कनकप्रभं॥ स्पृहामास गिरं सत्त्वं केऽसमारे सोम पप्रच्छ॥ १७॥ ममायं न तवेत्युक्ते
र्विस्मिल्वि वदमानयोः॥ पप्रच्छुर्ऋषयो देवा नैवोचे व्रीडिता तु सा॥ १८॥ कुमारो मातरं प्राह कुपितो
लोकलज्जया॥ किं न वोचसि स्वयं सहते या न्याव्यं वदाशु मे॥ १९॥ ब्रह्मा तां रह आहूय समप्राक्षीच्च
सान्त्वयन्॥ सोमस्येत्याह शनकैः सोमस्तं तावद् ग्रहीत वान्॥ २२॥ तस्यात्म योनिरकरोत् बुध इत्य
भिधां नृप॥ बुद्ध्या गंभीरया येन पुत्रेणा पोडुराट् मुदं॥ २३॥ ततः पुरूरवा जज्ञे इलायां यस्तु दारु
नः॥ तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान्॥ श्रुत्वोर्वशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा॥ १५
तदंतिकमुपेयाय देवी स्मरशरार्दिता॥ मित्रावरुणयोः शापादापन्ना नरलोकतां॥ १६॥ निशम्य
पुरुषश्रेष्ठं कंदर्पमिव रूपिणं॥ धृतिं विष्टभ्य ललना उपतस्थे तदंतिके॥ १७॥ स तां विलोक्य नृप
तिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा देवी हृष्टतनूरुहः॥ १८॥ राजोवाच॥ स्वागतं ते
वरारोहे आस्यतां करवाम किं॥ संरमस्व मया साकं रतिर्नौ शाश्वतीः समाः॥ १९॥ उर्वश्युवाच
कस्यास्त्वयि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुंदर॥ यदंगांतरमासाद्य च्यवते ह रिरंसया॥ २०॥
ह॥ मित्रावरुणयोः शापान्नरलोकतां मनुष्यभावमापन्ना सती॥ १६॥ १७॥ १८॥ नौ आवयो रतिर्दास्विति॥ १९॥ य
स्या नव अंगान्तरं वक्षः आसाद्य रिरंसया रन्तुमिच्छया ह स्फुटं न च्यवते न अपयाति यस्मादिति वा॥ २०॥

श्री भा॰ दे॰

शा पापवमोनेभाषाभंशमिषेणजिगामिषोजस्या भाषां वैधमाह ॥ पतावितिद्वाभ्यां ॥ डवणाकोमिषेण्यासोनि
दीपदुषेण्टम्बस्माच्चः सपवस्त्रीणांवदः स्मृतः यनाविजानीयतेनदोषः इतिभावः ॥ २१ ॥ हेदेविवृतेनेमेभद्रं स्यात
प्रमत्तवाग्राम्यमितिस्कृतः देवानांवामृताशिनान मैथुनादन्यत्रविवाससंज्ञानोनेदिष्यइतिश्रुतिपदेशंगीका
तवान ॥ २२ ॥ तदेवाहइति ॥ २४ ॥ पद्मकिंजल्कस्यगंधरवगंधोयस्याः सावा मोदेनमुषितः सन ॥ २५ ॥ महत्संमम

पतावृवणाकोराजनन्यासोवद्रास्मानद ॥ सेवंस्यभवतासाकंस्माच्चः स्त्रीणांवदः स्मृतः ॥ २१ ॥ वृतेमेवी
रभद्रंस्यान्नेहोत्वान्यत्रमैथुनात ॥ विवाससंत्तन्नेयति प्रतिपदेमहामनाः ॥ २२ ॥ अहोनृपमहोभावोनर
लोकविमोहनं ॥ कोनसेवेतमनुजोदेवीनांमवयमागतां ॥ २३ ॥ तयासपुरुषश्रेष्ठोरमयंत्यायथार्हतः
तः रेमेसवविहारेषुकामंवैत्रवयादिषु ॥ २४ ॥ रममाणस्तयादेव्यापद्मकिंजल्कगंधयातन्मुखामोद
मुषितोमुमुदेहर्गणान्बहून ॥ २५ ॥ अपश्यन्नुर्वशींइंद्रोगंधर्वान्समचोदयत्‌ उर्वश्यारहितंमह्यंना
स्थानंनातिशोभते ॥ २६ ॥ निशाम्याकंदितंदेवीपुत्रयोनीयमानयोः हतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावी
रमानिना २८ यद्विश्रंभादहंनष्टाहृतापत्याचदस्युभिः यः शेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापु
मान इतिवाक्सायकैः विद्धः प्रतोत्रैविवकुंजरः निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोभ्यद्रवद्रुषा २९ तेवि
सृज्योरणौतत्रव्योतिततस्मविद्युतः आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षत तत्सापतिम ॥ ३० ॥ ॥

५ ॥ ६ ॥ उर्वशीबहितंमह्यंनास्थानंनातिशोभते ॥ २६ ॥ तडपेत्यमहारात्रेतमसिप्रस्तुपास्थिते ५
२८ महारात्रेमध्यरात्रेमहानिशाद्वेघटिकेरात्रेर्मध्यमयामयोवितिस्मृतेः ॥ २७ ॥ निगामिषाः तस्याः मुरस्याकिं
मा हृह तास्मीतिसार्द्धेनरपुंसानपुंसकेन २८ यथानारीसंत्रस्तःनथाशेते ॥ २९ ॥ विद्युतः विद्युद्युतिमंतः व्य
योतंतदीप्तिमकुर्वन यद्वातदेवतडितः प्रकाशंततइत्यर्थः नग्नमैक्षत अतोभाषाभंगात्विजगामतिहृयम

॥ श्री ॥ ११६

तस्यां स्ववीक्ष्य पंचवीरस्य स्कंधो ऽभवनं वचनं ग्रहो जायेत्यादि ॥ ३३ ॥ तदेवार्थं तत्राह ॥ ग्रहो इति द्वाभ्यां ग्रनिर्वृत्य मङ्कृत्वा ति
वृत्तिं स्म प्राप्य पार्श्वं तेन मां निर्वृत्तिमगमयित्वा मे त्राननुकेति वाक्यां सि कृणवावहै गोष्ठीकरवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहो इति कमनी
यायं ममेदं ॥ ३५ ॥ पुरूरवो मा मृथा इत्यादि लिप्या ॥ सूक्तेन दर्शयति तत्राह ॥ मा मृथा इति वन्निर्भिन्नो मृथाः पुरूरवो ऽसि

भा० टी० स्कं० ९ ॥

पलोपि शायने नायामपश्यत्पुद्विमना इव ॥ तन्निशम्योविह्वलः प्रोचैर्भ्रामोन्मत्तवन्महीं ॥ ३२ ॥ स तां वीक्ष्य
कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां च तत्सखीः ॥ पंच प्रहृष्टवदनाः प्राह सूक्तं पुरूरवा ॥ ३३ ॥ ग्रहो जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न
त्यक्तुमर्हसि ॥ मां त्वमद्याप्यनिर्वृत्य वचांसि कृणवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहो ऽयं पतत्यत्र देवि दूरं हृतस्त्वया ॥ खादंत्ये
नं वृका गृध्रास्त्वत्प्रसादस्य नास्पदं ॥ ३५ ॥ उर्वशी प्रोवाच मा मृथाः पुरुषो ऽसि त्वं मा स्म त्वाद्युर्वृका इमे क्वापि
सख्यं न वै स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यथा ॥ ३६ ॥ स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः ॥ घ्नंत्यल्पा
र्थे ऽपि विस्रब्धं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ ३७ ॥ विधायालीकविस्रंभमज्ञेषु त्यक्तसौहृदाः ॥ नवंनवमभीप्संत्यः
पुंश्चल्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ३८ ॥ संवत्सरांते हि भवानेकरात्रं मयेश्वर ॥ वत्स्यत्यपत्यानि च ते भविष्यंत्यपराणि प्र
भो ॥ ३९ ॥ ग्रंतर्वत्नीमुपालक्ष्य देवीं स प्रययौ पुरं ॥ पुनस्तत्र गतो ऽब्दांते उर्वशीं वीरमातरं ॥ ४० ॥ उपाल
भ्य मुदा युक्तः समुवास तया निशां ॥ ४१ ॥ ग्रथैनमुर्वशी प्राह कृपणं विरहातुरं ॥ गंधर्वानुपधावेमां
स्तुभ्यं दास्यंति मामिति ॥ ४२ ॥ तस्य संस्तुवतस्तुष्टा ग्रग्निस्थालीं ददुर्नृप ॥ उर्वशीं मन्यमानस्तां सो

ऽबुध्यत चरन्वने ॥ ग्रवेतो यैर्यमावहे इति भावः इमे वृकाः प्रसिद्धाः ॥ इंद्रियाणि वा नानां इति समासः मृत्युः भक्षयेयुः ॥ इंद्रियवशो ऽ
मा भवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रियेति मित्रे सौहृदं येषां सा ॥ ३७ ॥ ते सो ऽव यति संवत्सरांत इति अपराणीति वचनादेतर्वत्नीमुप
लक्ष्य ज्ञाता ॥ ४० ॥ ग्रनेनाग्निनार्कमहृत्वान तद्यादुर्वशीं प्राप्स्यसीत्यभिप्रायेणाग्निस्थालीं ददुः ॥ स तु तां स्थालीम
वोर्वशीं मन्यमानः तया सह हि लोवने विचरन्नेयमुर्वशी किं तु स्थालीत्यबुध्यत ॥ ४३ ॥

[illegible]

श्रीभाग टी॰ ९

ततःस्वतां स्थालीं वने स्थापयित्वा गृ[illegible]हान् गत्वा निशि नित्यं तामेव ध्यायतस्तस्य मनसि त्रेतायां त्रयी प्रवर्त-
तकर्मबोधकं वेदत्रयं प्रादुरभूत्॥ ततः स्थालीस्थानं गतः सन् शमीगर्भं जातमश्वत्थं विलक्ष्य अस्मिन्सा वह्नि-
स्थालीति विशेषेण लक्षयित्वा तेनाश्वत्थेन द्वे अरणी कृत्वाग्निं ममंथेति शेषः॥ शमीगर्भादग्निं ममंथेति श्रुतेः
मथनप्रकारमाह॥ अधरारणिमुर्वशीं ध्यायेत् उत्तरां चारणिमात्मानं ध्यायन्॥ उभयोर्मध्ये यत्काष्ठं तत्प्रजनन

स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानाध्यायतो निशि॥ त्रेतायां संप्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्तत॥४३॥ स्थाली
स्थानं गतोऽश्वत्थं शमीगर्भं विलक्ष्य सः तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया॥४४॥ उर्वशीं
मंत्रतो ध्यायन्नधरारणिमुत्तरां॥ आत्मानमुभयोर्मध्ये यत्तत्प्रजननं प्रभुः॥४५ तस्य निर्म
थनाज्जातो जातवेदा विभावसुः त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत्॥४६ तेनाय
जत यज्ञेशं भगवंतमधोक्षजं॥ उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयं हरिं॥४७॥ एक एव पुरा
वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः देवो नारायणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण
एव च॥४८॥ राम॥

नं पुत्रं ध्यायन्॥ तथा च मंत्रः उर्व यथा मुवरसि पुरूरवा इति॥४५॥ तस्य तेन कृ-
तान्निर्मंथनाद्विभावसुरग्निर्जातः कथंभूतो जातं वेदो धनं भोग्यो यस्मात्॥ स च त्रय्या विद्यया विहित-
नौधानसं[illegible]स्कारेण त्रिवृत्त्वमाहवनीयादिरूपः सन्राज्ञा पुत्रत्वसापुत्रत्वे कल्पितः उपलोकप्रा[illegible]
पकत्वात्॥४६॥ तेनायजतेति॥४७॥ नन्वनादिर्वेदत्रयबोधितो ब्राह्मणादीनामिंद्राद्यनेकदेवयजनेन
स्वर्गप्राप्तिहेतुः कर्ममार्गः कथं सादिरिव वर्ण्यते तत्राह॥ एक एवेति द्वाभ्यां पुरा कृतयुगे सर्ववा-
ङ्मयः॥ सर्वासां वाचां बीजभूतः प्रणव एक एव वेदो देवश्च नारायण एव अग्निश्चैक एव लौकिकः

स्कं

वेदत्रयी पुरूरवसः सकाशादासीत एषि वाम्नायायं भावः कृतयुगे सत्वप्रधानाः प्रायशः सर्वेपि ध्याननि
ष्ठाः रजःप्रधाने त्रेतायुगे वेदादिविभागेन कर्ममार्गः प्रकटो बभूवेति ॥४९॥ इति श्रीनवमे चतुर्दशोध्यायः
ततः पंचदशे गाधिरैलपुत्रान्वये जज्ञे यद्दौहित्रस्ततो रामः कार्तवीर्यमहन्नृपं स्त्रियं हत्वा याल्यादिक्र
श्री॰ मेणायुप्रभृतीनां ऐलस्यावंशमाह ऐलस्येत्यादिना ॥१॥ एकः एकसंज्ञः अमितः तत्संज्ञः जह्नोः

पुरूरवस एवासीत्त्रयी त्रेतामुखे नृप ॥ अग्निना प्रजया राजा लोकं गांधर्वमेयिवान् ॥४९॥ इति श्रीभा
गवते नवमस्कंधे चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ बादरायणिरुवाच ऐलस्य चोर्वशीगर्भात्षडासन्नात्मजा नृप
आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयोथ विजयो जयः ॥१॥ श्रुतायोर्वसुमान्पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतंजयः रय
स्य सुत एकश्च जयस्य तनयोऽमितः ॥२॥ भीमस्तु विजयस्याथ कांचनो होत्रकस्ततः ॥ तस्य
जह्नुः सुतो गंगां गंडूषीकृत्य योऽपिबत् ॥३॥ जह्नोस्तु पुरुस्तस्याथ बलाकश्चात्मजोऽजकः ॥ ततः कु
शः कुशस्यापि कुशांबुर्मूर्त्तयो वसुः ॥ कुशनाभश्च चत्वारो गाधिरासीत्कुशांबुजः ॥४॥ तस्य सत्यव
तीं कन्यामृचीकोऽयाचत द्विजः ॥ वरं विसदृशं मत्वा गाधिर्भार्गवमब्रवीत् ॥५॥ एकतः श्यामकर्णानां हया
नां चंद्रवर्चसां ॥ सहस्रं दीयतां शुल्कं कन्यायाः कुशिका वयं ॥६॥ इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स
वरुणांतिकं ॥ आनीय दत्वा तानश्वानुपयेमे वराननाम् ॥७॥

पुरुः तस्य बलाकः तस्याजकः ॥४॥ गाधेः पुत्रो विश्वामित्रो ब्रह्मर्षिरभूदिति वक्तुं चतुर्दशाध्याये वक्ष्यति गाधेरभून्महा
तेजा इत्यादिना तत्र तावद्भृगो[?] तेन भृगुवंशोद्भवस्य ऋचीकस्य चरितं प्रसक्तानुप्रसक्तेन परशु
रामावतारचरितमाह तस्य सत्यवतीमित्यादि नाविसदृशं अननुरूपं भार्गवमृचीकं ॥५॥ एकतः एकभाग
योरेकतः श्यामः कर्णो येषां सर्वस्मिन्नंगे चंद्रस्येव वर्चो येषां न वेद्मि पर्याप्तमस्मत्कन्यायाः यतः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भा०
टी०
२१

ऽभयोर्मंत्रैः पत्न्यै ब्राह्मैर्मंत्रैः श्वश्र्वै क्षात्रैरित्यर्थः ५ यावत्स्नात्वा मुनिर्निर्गतः तावद्भार्यया भर्तृस्नेहाद्याचिता तच्छ्वाम·
त्सत्यवत्या श्रेष्ठं मत्वा तया मात्रा सत्यवती याचिता सती ब्राह्ममंत्राभिमंत्रितं स्वचरुं मात्रे प्रयच्छत् तस्या दत्तमातुश्चरुं स्वा·
यमंत्राभिमंत्रितं स्वयमदत् स्वादत् ॥ ६ ॥ कष्टं तु मुनिः तत् देवात् ॥ ते पुत्रो घोरो भविष्यति भ्राता तव ब्रह्मवित्तमो भविष्यतीति
·· एवं माभूदिति प्रसादितो भार्गव आह ॥ अथ तर्हि पौत्रो घोरो भविष्यति जमदग्निः पुत्रो भवदित्यर्थः ॥ ८ ॥ सा च

स ऋषिः प्रार्थितः पत्न्या श्वश्र्वा चापत्यकाम्यया ॥ श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुं स्नातुं गतो मुनिः ॥ ५ ॥ तावत्सत्यव
ती मात्रा स्वचरुं याचिता सती ॥ श्रेष्ठं मत्वा तयायच्छन्मात्रे मातुरदत्स्वयं ॥ ६ ॥ तद्विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नीं कष्ट
मकारषीः घोरो दंडधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मवित्तम ॥ ७ ॥ प्रसादितः सत्यवत्या मैवं भूदिति भार्गवः ॥ अथ तर्हि
भवेत्पौत्रो जमदग्निस्ततोऽभवत् ॥ ८ ॥ सा चाभूत्सुमहापुण्या कौशिकी लोकपावनी ॥ रेणोः सुतां रेणुकां वै जम
दग्निरुवाह यां ॥ ९ ॥ तस्यां वै भार्गवऋषेः सुता वसुमदादयः ॥ यवीयान् जज्ञ एतेषां राम इत्यभिविश्रुतः ॥ १०
यमाहुर्वासुदेवांशं हैहयानां कुलांतकं ॥ त्रिःसप्तकृत्वो य इमां चक्रे निःक्षत्रियां महीं ॥ ११ ॥ दुष्टं क्षत्रं भुवो
भारमब्रह्मण्यमनीनशत् ॥ रजस्तमोवृतमहन् फल्गुन्यपि कृतें
हसि ॥ १२ ॥ राजोवाच ॥ किं तदंहो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः ॥ कृ
तं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीक्ष्णशः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच
हैहयानामधिपतिरर्जुनः क्षत्रियर्षभः ॥ दत्तं नारा
यणांशांशमाराध्य परिकर्मभिः ॥ १४ ॥

सत्यवती कौशिकी नद्यभूत् ॥ ९ ॥ भार्गवऋषेर्जमदग्नेः सुताः ॥ १० ॥ ११ ॥ अनीनशत् ना
शयामास तद्देवाद्रजस्तमोवृतमिति पापोऽनर्वसुरामं ॥ १२ ॥ कार्तवीर्यार्जुनेन कृतं महापराधं वक्तुं तस्य दर्पहेतु·
मैश्वर्यादि वक्तुमाह ॥ हैहयानामिति द्वाभ्यां ॥ परिकर्मभिः परिचर्याभिर्दत्तं दत्तात्रेयमाराध्य ॥ १४ ॥ ॥ ॥

२१

स्वाहतामिंद्रियादिकंचलेभे १८ ॥ यत्रयस्मिन्नैश्वर्यैश्वर्यंमणिमादयोगुणाः ॥ १९ ॥ रेवांभसितनर्मदाजलेसरितेनन
र्मदां २ ॥ रावणोदिग्विजयेमाहिष्मत्याःसमीपेनर्मदायांदेवपूजांकुर्वतेनप्रवाहस्यावरोधात्प्रतिस्रोतसः
तस्याःतस्याः ॥ सरितोजलैर्लावितेनस्वशिविरमालक्ष्यतस्यतद्वीर्यंनसेहे ॥ २१ ॥ ततःकृतनिकिल्बिषःक्रीडेन
ममभिभवितेप्रवृत्तःसनगृहीतोमाहिष्मत्यांस्वपुर्यांकपिरिवसंनिरुद्धः ॥ बद्धनरस्त्रावत्तोयेनमुक्तः २२

वि२

वाहूनर्जुनधानंलेभेदुर्दर्षंवमरादिषु ॥ स्वाहर्तेंद्रियोजः श्रीस्तेजोवीर्यंयशोबलं १८ ॥ योगेश्वर
त्वमैश्वर्यंगुणायत्राणिमादयः वचावाव्याहतगतिर्लोकेषुपवनोयथा ॥ १९ ॥ स्त्रीरत्नैरावृतःक्री
डन्नरेवांभसिमदोत्कटः ॥ वैजयंतींस्रजंबिभ्रद्रोधसरितंभुजेः ॥ २० ॥ विप्लावितंस्वशिबिरंप्र
तिस्रोतःसरिज्जलेः ॥ नामृष्यत्तस्यतद्वीर्यंवीरमानीदशाननः ॥ २१ ॥ गृहीतोलीलयास्त्रीणा
समक्षंकृतकिल्बिषः माहिष्मत्यांसंनिरुद्धोमुक्तोयेनकपिर्यथा २२ सएकदातुमृगयां
विचरन्विजनेवने यदृच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविशत् ॥ २३ ॥ तस्मैसनरदेवायमुनिर
र्हणमाहरत ससैन्यामात्यवाहायहविष्मत्यातपोधनः ॥ २४ ॥ सवीरस्तत्रतद्दृष्ट्वाआत्मैश्वर्याति
शायिनं ॥ तन्नाद्रियेताग्निहोत्र्यांसाभिलाषःसहैहयः ॥ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तुम
चोदयत् ॥ तेचमाहिष्मतींनिन्युःसवत्सांक्रंदतीबलात् ॥ २५ ॥ अथराजनिनिर्यातेरामआश्र
मआगतः ॥ श्रुत्वातत्तस्यदौरात्म्यंचुक्रोधाहिरिवाहतः २१

दाग्नीनतत्कृतमपराधंदर्शयन्नाहसएकदेत्यादिना ॥ २३ ॥ अर्हणमातिथ्यादि हविष्मत्याकामधेन्वा २४
तदर्हणनरत्यनात्मैश्वर्यात्रिंद्रियतनान्तुष्यत यताग्निहोत्र्यांहेमधेनौसाभिलाषःसहैहयःहैहयेःसहव
र्तमानः ॥ २ ॥ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तुमचोदयत् ॥ २५ ॥ अर्जातवलंबिनीमालावैजयं

नीयम्रमा ६२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री
भाग
टी°
५२

मन्तृणां कार्मुकं चर्म चादाय १८॥ येनैवायं चर्मकृत्स्नाजिनमंबरयस्य ॥ २९ ३॥ ग्रहस्यमरस्यधोयस्यमनस्युग्र
निलस्वनयोर्दिवौजा वीर्यं यस्य यत्र यो सन्यं चक्रेस्ट्रदयनीतिनयाद्कि त्वं भुजाः कुरवः कैथराश्च ॥ येषां
हताः स्नातावाहनानिवयेषां नेवीरानि पेतुः ॥ ३१ विष्टकाणावर्मादियोयस्य ३२॥ पेचश्रानेश्युथनुः श्रुसोर्द्ध
वीरमारा यथश्रुमन्तृणां चर्मकार्मुकं ॥ अन्वथावनडुमेर्शीमृगेंद्र व युयुपं ॥ ३४ ॥ तस्मापुनं तंभुग्रव
येमाजसा धनुर्धरं बाणायस्य यथा युधं पेणोयवर्मा वरस यामसि धृतं नरामिर्द रक्षेशु यैवि
यान् ॥ ३५ ॥ श्रवोदयद्धलिरयास्पुपन्निभि ॥ गोदासि बाणाश्छिन्नान्ग्निशाकिभिः ॥ श्रेद्रो हिली
मप्रद शातिभीषणा ॥ स्नाराम एको भगवानस्ट्टयन ३ ॥ यतोयतोसौ प्रहरत्यतं प्लयो ॥ मनो निलौजाः प
स्वकस्सदनः ॥ ततस्ततः छिन्नभुजोरुकंधरा ॥ निपेतुरुर्व्यां हतसूतवाहनाः ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वा स्वसैन्यं कपिलो बक
हैम ॥ दण्णजिवरामकुठारपसाय ये के ॥ विदृकाणा चर्मभुजचापविग्रहे ॥ निपातितं हैहय आपतद्रुषा ३९
अथार्जुनः पंचशतेषु बाहुभिः ॥ धनुःषु बाणान्युगपत्सु संदधे ॥ रामाय रामो स्त्रभृतां समग्रणी स्तान्येक धन्वे ४०
षुभिराच्छिनत्समं ॥ ४१ ॥ पुनः स्वहस्तैरचलान्मृधेंघ्रिपा ॥ नुत्क्षिप्य वेगादभिधावतो युधि भुजान्कुठारेण क
ठोरनेमिना ॥ चिच्छेद रामः प्रसभं त्वहेरिव ॥ ४२ ॥ कृत्तबाहोः शिरस्तस्य गिरेः शृंगमिवाहरत् हतेपित
रितत्पुत्रा अयुतं दुद्रुवुर्भयात् ॥ ४३ ॥ अग्निहोत्रीमुपावर्त्य सवत्सां परवीरहा
समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्लिष्टां समर्पय

यत् ३८

नः रामायसं

द्यपकमे

वधनुर्यस्य सः पाठांतरे पकपव बंधः संधानं येषां तैरिषुभिः नाचिच्छिनत्समं सहनमस्ताणामेवाच्छिनत् ३२ म
धेनं ग्रामे साधनभूतामवत्सां तेनंग्निपाश्रानत्तेप्याभिधावतस्तस्य भुजान्वच्छिदे द्ग्रहेः फलानि वेत्यर्थः ३४ समर्पय

स° ३८

५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ब्रह्मणामीश्वरस्य प्रभवतो ३९ सौरी सूर्यस्य प्रभेव ॥ ४० ॥ तीर्थसंसेवया चकारात् यमनियमैस्त्वरयाक्रमेणैव तेन नाविन्नेय
स्यास ॥ ४१ ॥ इति श्रीनवमे पंचदशः ॥ १५ ॥ योऽसौ पार्ज्जुनसौर्जमदग्नेर्हते सुते ॥ रामभ्रातृवधः श्लोको वि
र्श्वामित्रस्य चान्वयः ॥ किंचिदीषच्चित्ररथे गंधर्वराजे स्पृहा यस्याः सा किंचिन्न सस्मारेति वा ३ कलशंपु

स्वकर्मतत्कृतं रामः पित्रे भ्रातृभ्य एव च ॥ वर्णयामास तच्छ्रुत्वा जमदग्निरभाषत ॥ ३७ ॥ राम राम महा
बाहो भवान्पापमकारषीत् ॥ अवधीन्नरदेवं यत्सर्वदेवमयं वृथा ॥ ३८ ॥ वयं हि ब्राह्मणास्तात
क्षमयार्हणतां गताः ॥ यया लोकगुरुर्देवः पारमेष्ठ्यमगात्पदं ॥ ३९ ॥ क्षमया रोचते लक्ष्मीर्ब्राह्मी
सौरी यथा प्रभा ॥ क्षमिणामाशु भगवांस्तुष्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥ राज्ञो मूर्द्धाभिषिक्तस्य वधो
ब्रह्मवधाद्गुरुः ॥ तीर्थसंसेवया चांहो जह्यङ्गाच्युतचेतनः ॥ ४१ ॥ इति श्रीभागवते नवमे पंचद
शोऽध्यायः ॥ १५ ॥ पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुरुनंदन ॥ संवत्सरं तीर्थयात्रां चरित्वाश्रममा
व्रजत् ॥ १ ॥ कदाचिद्रेणुका याता गंगायां पद्ममालिनं ॥ गंधर्वराजं क्रीडंतमप्सरोभिरपश्यत ॥ २ ॥
विलोकयंती क्रीडंतमुदकार्थं नदीं गता ॥ होमवेलां न सस्मार किंचिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ३ ॥ काला
त्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशंकिता ॥ आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृतांजलिः ॥ ४ ॥ व्यभिचा
रं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ॥ घ्नतैनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ॥ ५ ॥ रामः सं
चोदितः पित्रा भ्रातॄन्मात्रा सहावधीत् ॥ प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक्समाधेस्तपसश्च सः ॥ ६ ॥

र्धाय पुरो निधाय व्यभिचारं मानसं ज्ञात्वा ॥ भ्रातॄन्निलिंघ्निनां भ्रातॄन्मातरं च वधे संचोदितः समाधिस्त
पसश्च तयोः प्रभावज्ञः ॥ यदि न हन्येत्तर्हि मामपि शापं समर्थः यदि तु हन्यां तर्हि मयि संतुष्टः सन् उमानपि

श्रीविष्णुसमर्पितमस्तु ५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग टी ३३

नेनु श्रुतिनिर्दिष्टेनन्कथं कृतवानतत्राह ॥ पितुः विद्यानि निर्दिष्टवाक्यं पवाभिप्रायः ॥ ५ ॥ सर्वत्रात्रियवधे कारणं वक्तुमाह

येजुनस्यस्तना इत्यादिना ५ ॥ भगवन्या वेशिनाधीर्येननं ॥ ६ ॥ ७ ॥ उः खोदीनां क्रोधेन विमोहितः ॥ ५ ॥ १६ ब्रह्मद्रु

विद्वनोपश्रीयस्यास्तां हैहयराजन्यराम स्तेषां शीर्ष भिर्मा हिष्मतीमध्ये महान् गिरिं चक्रेतेषां रक्तेन घ्र ब्रह्मण्यो भ

वेणां छेदयामास मतीतः सत्यवती सुतः ॥ वध्य हतानां रामोपि जीविनं चास्मरत्तं विधे ७ ॥ उन्नस्य स्तुकृष्णा

लिनो निद्रां पायेद्द्वां मसा ॥ पितुर्विद्वान्न्यपावीर्येरामसुबके स्त्रहद्वंधं ८ येजुनस्यस्तना [illegible]

[illegible] राजनस्मरंतः स्वपितुर्वधं रामवीर्य पराभूताले भिवगमनं कृचित् ॥ ९ ॥

यक्वदाश्रमतो रामे सभ्रातृवि नं गते । वैवंसि साधयिषवो लब्धच्छिद्रा उपागमन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाग्न्यगार

आसीनमावेशितधियं मुनि ॥ भगवत्युत्तमश्लोके जघ्नुस्ते पापनिश्चयाः ॥ ११ ॥ याच्यमाना कृपणया

राममात्रा तिदारुणाः ॥ प्रसह्य शिर उत्कृत्य निन्युस्ते क्षत्रबंधवः ॥ १२ ॥ रेणुका दुःखशोकार्ता निघ्न

न्त्यात्मानमात्मना ॥ राम रामेति तातेति विचुक्रोशोच्चकैः सती ॥ १३ ॥ तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामे

त्यार्त्तवत्स्वनं ॥ त्वरयाश्रम [illegible] मासाद्य ददृशुः पितरं हतं ॥ १४ ॥ तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमो

हिताः हा तात साधो धर्मिष्ठ त्यक्त्वास्मान्स्वर्गतो भवान् ॥ १५ ॥ विलप्यैवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु

स्वयं ॥ प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मघ्नविहतश्रियं तेषां स शी व

र्षभिराजन्मध्ये चक्रे महागिरिं १७ ॥ तद्रक्तेन नदीं घोरामब्रह्मण्यभयावहां हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षत्रेमंग

लकारिणी ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः स्यमंतपंचके चक्रे शोणितोदान्ह्रदा

मूले १८

ध्यावहं तेषां नदीं च चक्रे १७ ॥ तथापित्र्वर्वसेत्रवधे किं कारणं न दाह हेतुं कृत्वेति सार्द्धेनस्य मंगलकारिणीस्त्रन्या

यवर्तिनिमित्तिः ॥ सप्तकृत्वो रेणुकायाउः खोवेशाउरस्ताडनं कृतं ततो रामस्तेनावतं कृत्वा दत्तवसुन्सादित ३३

वालिनिकमेसिः ॥ २१ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सेतानेस्मृनिस्तदेव्लन्ह्लणोविद्विंस्नयस्यानसेदेहेलब्धामस्मषीणांमंडलेसमुमोऽऽषिस्मृत २३ बृहद्ब्रह्मवेदं
वेदप्रवर्तकेषुसमर्षिषुदेवधर्मोभुविख्यातीत्यर्थः ॥२४॥ भुवोभारमहन् भारमेवाह नृपानिति ॥२८ नदेवंप्रसक्ता
नुप्रसक्तंसमाप्यप्रस्तुतमाह ॥ गाधेरिति महातेजाविश्वामित्रः तस्यैकशतंपुत्राआसन् ॥ तेसर्वेलिंगसम्बा
यत्नायेनप्राणाक्षुन्नडपदयातीतिवत्मधुच्छंदसएववोद्धेते ॥ तथावस्मृतिः तस्याविश्वामित्रस्यैकशतंपुत्राआ

पितः कायेन्मंधायाशिवश्राटायबर्हिषि ॥ सर्वदेवमयंदेवमात्मानमयजन्मखेः ॥१९॥ इदरोपाचीदि
ग्गंहेत्रेब्रह्मणोदक्षिणांदिशं ॥ अध्वर्युर्वैप्रतीचींवैउद्गात्रेउत्तरांदिशं ॥२१॥ अन्येभ्योवांतरदिशः कश्यप
यायचमथ्यत ॥ आर्यावर्तमुपद्रष्टृसदस्येभ्यस्ततः परं ॥२॥ ततःचावभृथस्नानविधूतोशेषकिल्वि
षः ॥ सरस्वत्यांब्रह्मनद्यांरेजेधुअंशुवांशुमान् ॥२॥ स्वदेहेजमदग्निस्तलब्ध्वासंज्ञानलक्षणं स
प्तीनांमंडलेसोभूत्सप्तमोरामपूजित ॥२२॥ जामदग्न्योपिभगवान्रामः कमललोचनः आ
गामिन्यंतरेराजन्वर्तयिष्यतिवैबृहत् ॥२४ आस्तेयापिमहेंद्राद्रौन्यस्तदंडः प्रशांतधीः उपगीय
मानचरितः सिद्धगंधर्वचारणैः ॥२५॥ एवंभृगुषुविश्वात्माभगवान्हरिरीश्वरः अवतीर्यपरंभारंभु
वोहन्बहुशोनृपान् ॥२५॥ गाधेरभून्महातेजाःसमिद्ध इवपावकः ॥ तपसात्वात्रमुत्सृज्ययोले
भेब्रह्मवर्चसं ॥२७ विश्वामित्रस्यचैवासन्पुत्राएकशतंनृप ॥ मध्यमस्तमधुच्छंदामधुच्छंदसएवते २८

सः पंचाशदेवज्यायांसोमधुच्छंदसः ॥ पंचाशत्कनीयांसइत्यादितत्रचविश्वामित्रपुत्रेषुभार्गवस्याजीगर्ति
वस्य देवरातस्यज्येष्ठत्वमवगम्यतेनत्याँ स्विलायनवौधायनादिभिः कौशिकानांदेवरातप्रवरतमुक्तं प्र
वरस्तत्तत्स्मिन्नेववंशेप्रवांतरभेदः ननुवंशांतरं तथाचस्मृतिः ॥ एकएवऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते तावत्स

मानगोत्रंविविताद्युत्तमात्मनिष्ठे २८

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ततः कृतो भृगुवंशभवस्य देवरातस्य कौशिकप्रवरत्वमित्याशंक्य तदुपपादयन्नाह ॥ एवं कृत्वेत्यादि यावत्स
माप्ति पूर्वमजीगर्तस्तत्तने मध्यमेनैतपित्रोर्भ्यां समतां विहाय विक्रीतवान् तस्य कृपयास्तुतानां हान्येषु पुत्रे
ष्वेषप्रकल्प्यतामिति ॥१९॥ एतदेवस्य ह्यियमेतं विश्वामित्रोऽश्रिय इति द्वाभ्यां मुमुचे प्रमुच्यत ॥२०॥ भार्गवोपि
गाधिनश्चगाधिवंशजेषु देवरात इति विख्यातः ॥२१॥ तत्र स्यज्येष्ठत्कपालतमेतिरे मध्यमस्यन्तिथाव

एवं कृत्वा स्तुतः शुनःशेफं देवरातं च भार्गवं ॥ अजीगर्तस्तदा नाह ज्येष्ठं पुत्रं प्रकल्प्यतां ॥१९॥ यो वै ह
विश्वं द्रुमले विक्रीतः पुरुषः पशुः ॥ स्तुत्वा देवान्मजेशादीन्मुमुचे पाशबंधनात् ॥२०॥ यो रातो दे
वयजने देवैर्गाधिपुत्रास्मत ॥ देवरात इति ख्यातः शुनःशेफः स भार्गवः ॥२१॥ ये मधुच्छन्दसो
ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ॥ अथापरान् मुनिः क्रुद्धोऽन्ते काभवत दुर्जनाः ॥२२॥ स होवाच म
धुच्छन्दाः सार्द्धं पंचाशता पिता ॥ यन्नो भवान्संजानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयं ॥२३॥ ज्येष्ठं मंत्रदृशं
चक्रुः त्वामंत्रं त्वां वयं स्म हि ॥ विश्वामित्रः सुतानाह वीरवंतो भविष्यथ ॥ ये मानं मेऽनुगृह्णी
तो वीरवंतमकर्त्त मां ॥२४॥

हत्वं दृष्ट्वा नांगीकृतवंतः मुनिर्विश्वामित्रः ॥२५॥ पंचाशता कनिष्ठैः साकं स मध्यमो मधुच्छंदा उवाच
नास्माकं यत् ज्येष्ठं वं कनिष्ठं वा भवान् पिता संज्ञानीते मन्यते तस्मिन् वयं तिष्ठामेति ॥२६॥ एवमुक्त्वा म
त्रदर्शनं कस्य नूतं कतमस्यास्मृतानामित्यादि मंत्राणां द्रष्टारं शुनःशेफं ज्येष्ठं चक्रुः ॥ तदाह वयं वै
त्वामन्वंचः स्म हि प्रतुर्गंतारः कनिष्ठाः स्मेत्यर्थः ततः प्रसन्नो विश्वामित्रः तान्सुतानाह वीरवंतः
पुत्रवंतो भविष्यथ ये यूयं मे मानं एतत् सम्यगनुगृह्णीत नः प्रत्नुवर्तमाना संतः मां वीरवंतमकर्त्त ॥

३४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

देवऋषिः कपर्वदेवरातः योगुष्मरीयः कौशिक एव यतः वीरोसन्नुत्रः तमेनमन्वितेत्यनुगाकृत अन्ये चाष्टकादय
स्तस्य सुतास्त्वासन् ॥ ३५ ॥ उपसंहरति ॥ एवमिति एके शापा एकेननुगृहीताः अन्यस्तु पुत्रत्वेन स्वीकृत इत्यन्ये वे
कौशिकगोत्रं पृथग्विधं नानाप्रकारं जातं तच्च प्रवरान्तरमापन्नं प्राप्तं ॥ हि यस्मादेवं रातन्येष्टत्वेन तन्त्यक
ल्पितं ॥ ३६ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कंधे षोडशोध्यायः ॥ ऋषयो सं प्रदशेने लन्यं प्रपुत्रस्ययंवक्ष स

ऋषयः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्विताः ॥ अन्ये चाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ॥ ३५ ॥ एवं कौशिक
गोत्रं तु वैश्वामित्रैः पृथग्विधं प्रवरान्तरमापन्नं तद्धि चैवं विकल्पितं ॥ ३६ ॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे षो
डशोध्यायः ॥ शुकः ॥ यः पुरूरवसः पुत्र आयुस्तस्याभवन्सुताः ॥ नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी रम्भश्च वीर्य
वान् अनेना इति राजेन्द्र शृणु क्षत्रवृधोन्वयं ॥ १ ॥ क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः
काश्यः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् ॥ २ ॥ शुनकः शौनको यस्य बह्वृचप्रवरो मुनिः का
श्यस्य काशिस्तत्पुत्रो राष्ट्रो दीर्घतमः पिता धन्वन्तरिर्दीर्घतमस आयुर्वेदप्रवर्तकः ॥ ३ ॥ यज्ञभुग्वा
सुदेवांशः स्मृतमात्रार्तिनाशनः ॥ ४ ॥ तत्पुत्रः केतुमानस्य जज्ञे भीमरथस्ततः दिवोदासो द्युमां
स्तस्मात्प्रतर्दन इति स्मृतः ॥ स एव शत्रुजिद्वत्स ऋतध्वज इतीरितः तथा कुवलयाश्वेति प्रोक्तोल
र्कादयस्ततः ॥ ६ ॥ ॥ राम ॥

एवं वंशवर्णनं ॥ १ ॥ इह श्रीकृष्णावतारप्रस्तावा
नहुषात्तत्र वृद्धादि वक्तु ॥
यदुवंशानुक्रमणं ऐलादिक्रमेणाक्रांतं इति यस्य वंशे कृष्णावतारस्तस्य वंशो निविततनात् तेनेति दृष्यते अतः
पुरूरवसः पुत्राणां पंचानां कनिष्ठानां वंशानुक्ते दानीं प्रथमस्य वंशमाह य इति एवं नहुषययातियदुव
त्रनिर्णये पि द्रष्टव्यं तत्र वृद्धः दानवृद्धस्य दीर्घतमसः पिता ॥ ४ ॥ स्मृतमात्र एवार्तिरोगदुःखं नाशयतीति त
था ॥ ५ ॥ ततः प्रतर्दनादिशब्दवाच्यात् द्युमतः सकाशात् अलर्कादयः ॥ ६ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

केतुस्तस्मात्सुकुमारः

श्री
भाग
टी
५४

संततिसंज्ञः सत्यकेतोर्धृष्टकेतुस्तस्माद्वीतिहोत्रः तस्य भर्गः अतो भर्गाद्भार्गभूमिः काशयः काशेर्वंश्याः काशेः प्रपितामहस्य क्षत्रवृद्धान्वये येन यांतीति तथा अनेनसः शुद्धो जज्ञे कृतकृत्यः स यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः पुत्रोत्पादनेन

षष्टिंवर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच। नालर्कादपरोराजन्बुभुजेमेदिनींयुवा।६। अलर्कात्संततिस्त
स्मात्सुनीथोथनिकेतनः। धर्मकेतुःसुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत। धृष्टकेतुःपितातस्मात्सुकुमारःक्षितीश्व
रः।७। वीतिहोत्रस्यभर्गोतोभार्गभूमिरभून्नृप। इतीमेकाशयोभूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः। राभस्यरभसःपुत्रो
गंभीरश्चाक्रियस्ततः। तस्यक्षेत्रेब्रह्मजज्ञेशृणुवंशमनेनसः। शुद्धस्ततःशुचिस्तस्माच्चित्रकृद्धर्मसारथिः। १२
ततःशांतरजोजज्ञेकृतकृत्यःसआत्मवान्।११। रजेःपंचशतान्यासन्पुत्राणाममितौजसाम्। देवैरभ्यर्थि
तोदैत्यान्हत्वेंद्रायाददाद्दिवं।१२। इंद्रस्तस्मैपुनर्दत्वागृहीत्वाचरणौरजेः।१३। आत्मानमर्पयामासप्रह्ला
दाद्यरिशंकितः। पितर्युपरतेपुत्रायाचमानायनोददुः। त्रिविष्टपंमहेंद्राययज्ञभागान्समाददुः।१४।
गुरुणाहूयमानेग्नौबलभित्तनयान्रजेः।१५। अवधीद्भ्रंशितान्मार्गान्नकश्चिदवशेषितः। कुशात्प्रतिः
क्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतोजयः। ततःकृतःकृतस्यापिजज्ञेहर्यवनोनृपः। सहदेवस्ततोहीनोजय
सेनस्तुतत्सुतः। संकृतिःतस्यविजयः क्षत्रधर्मामहारथः। क्षत्रवृद्धान्वयाभूपाःशृणुवंशंचनाहुषं।१९। ॥

इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेसप्तदशोध्या
यः॥१७॥

कृतवानित्यर्थः तेषांमतिभ्रं
शायगुरुणाबृहस्पतिनाऽभि
चारविधानेनाग्नौहूयमानेसति।१५। सिंहावलोकनेनाह क्षात्रवृद्धान्। क्षत्रवृद्धपौत्रात्कुशात्प्रतिः प्रतेःसंज
यः॥१६॥ इतिश्रीभावार्थदीपिकायांनवमस्कंधेसप्तदशोध्यायः॥१७॥ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रुष्टादेवयान्यास्तेनात्रुषस्य कन्ययोच्यते यस्य पंचपुत्रेषु कनीयान् पुरुर्गृहीतवान् ॥ यस्य राजत्वस्य परिणाम
मनर्थाव हंतवेनी निनयात नरहे हनुर्यत्रेति ॥ ४ ॥ ययातिनानस्वर्गात् द्विजैरगनस्यादिषि ॥ ३ ॥ यवीयसोधात्मनारि
शतकाव्यस्य शुक्रस्य वृषपर्वणा शुक्रकन्याभ्यां कृतदारः स नः ॥ ४ ॥ न चशनितो मनादेषः ईश्वरयरता
शुक्रः यतिर्ययातिः संयातिरायतिर्वियतिः कृतिः ॥ षडिमे नहुषस्यासन्निन्द्रियाणीव देहिनः ॥ १ ॥ रा
ज्यं नैच्छद्यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् ॥ यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते २ पितरि भ्रं
भाग्हन् ४ शिते स्था नादिंद्राण्या धर्षणाद्द्विजैः ॥ प्रापितेऽजगरत्वं वै ययातिरभवन्नृपः ३ चतसृष्वा
दिशा दिक्षु भ्रातॄन्भ्राता यवीयसः कृतदारो जुगोपोर्वी काव्यस्य वृषपर्वणः ॥ ४ ॥ राजो ब्रह्मर्षि
र्भगवान्काव्यः क्षत्रबन्धुश्च नाहुषः राजन्यविप्रयोः कस्माद्विवाहः प्रतिलोमकः ५ शुकः एक
दा दानवेंद्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका सखीसहस्रसंयुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी ॥ ६ ॥ देवया
न्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिने बला ॥ ७ ॥ ता जलाशयमासा पु ४
द्य कन्याः कमललोचनाः तीरे न्यस्य दुकूलानि विजह्रुः सिंचतीर्मिथः ॥ ८ ॥ वीक्ष्य व्रजंतं
७२ गिरिशं सह देव्या वृषस्थितं सहसोत्तीर्य वासांसि पर्यधुर्व्रीडिताः स्त्रियः ॥ ९ ॥ शर्मिष्ठाजानती
वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ॥ स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीत् ॥ १० ॥ अहो निरीक्षता टी २
मस्या दास्याः कर्म ह्यसांप्रतं ॥ अस्मद्धार्यं धृतवती शुनीव हविरध्वरे ॥ ११ ॥
दिति दर्पोपितकथामाह एकदेत्यादिना प्रतिलग्राहनद वडनेनेने गुरोः शुक्रस्य पुत्र्या देवयान्या ॥
वव्य १ च दितिद्वयोः ॥ ६ ॥ कलगीता अलयो ... नलिनीपुलिनानि यस्मिन्तस्मि
न् पुरोद्याने अबला शर्मिष्ठा ॥ ७ ॥ अजानती सीयं मत्वा गुरुपुत्र्या वासः समव्ययत् पर्यधत् अ सांप्रतं अ

न्याय्यं २१

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग टी ९ ८९

अन्यायमेव ब्राह्मणेन कर्मणेन व्यन क्रियेति विभिः ये ब्राह्मणाः परस्य पुंसो मुखं मुखादुत्पन्नत्वेन तत्प्रियत्वात् तेन श्रेष्ठा इत्यर्थः ज्योतिर्ब्रह्ममयं वेदः मार्गः ।।८।। तदेवं ब्राह्मणमात्रमेव तावत्पूज्यं तत्रापि वयं भृगवः श्रेष्ठाः पिता तु शिष्य एवास्यापि अस्माभिर्धार्यं वासः सती धृतवती ।।१०।। निषद्ध्यं प्रतिलोमं सं वेध रत्निवेन साहूप वद इति ।।२२।। ब्राह्मणं प्रतीत्यर्थः

य इदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य ये धार्यते यैरिह ज्योतिः शिवः पन्थाः प्रदर्शितः ।।८।। यान्वन्दन्त्युपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ।।९।। वयं तत्रापि भृगवः शिष्योऽस्या नः पितासुरः अस्मद्धार्यं धृतवती शूद्रो वेदमिवासती ।।१०।। एवं क्षिपन्तीं शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत रुषा श्वसन्त्युरङ्गीव धर्षिता दष्टदच्छदा ।।११।। आत्मवृत्तमविज्ञाय कत्थसे बहु भिक्षुकि किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान्बलिभुजो यथा ।।१२।। एवंविधैः सुपरुषैः क्षिप्त्वाचार्यसुतां सतीं शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे वासश्चादाय मन्युना ।।१३।। तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिर्मृगयां चरन् प्राप्तो यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ।।१४।। दत्त्वा स्वमुत्तरं वासः तस्यै राजा विवाससे गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः तं वीरमाहौशनसी प्रेमनिर्भरया गिरा राजंस्त्वया गृहीतो मे पाणिः परपुरंजय ।। हस्तग्राहोऽपरो मा भूद्गृहीतायास्त्वया हि मे एष ईशकृतो वीर सम्बन्धो नात्र पौरुषः यदिदं कूपमग्नाया भवतो दर्शनं मम न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो महाभुज कचस्य बार्हस्पत्यस्य शापाद्यमशपं पुरा ।।१८।।

वरं वृणीष्वेति हि मेनेनागृहीतो निवेन ब्राह्मणो ब्राह्मणाः इति बृहस्पतेः सुतः कचः शुक्रान्मृतसंजीवनीं विद्यामध्यगात् तदा वदेवयानी तं पतिं चकमे स च गुरुपुत्रीमिमां न्योति न तां वृतवान् ततः शुक्रपिता स नीत वेद्यं विद्या ते फलाभवत्विति सा च न ब्राह्मणाः पतिर्भवेदिति तेनापि शापं दत्तं दाह मे शापं तस्य पाणिपात ।।१८।।

धूपंती २

२९

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्रुत्वा सुप्रियवान् ब्रनमिष्ठे नमपि देवे [illegible] तेन तस्यां सकामेस्वमनस्व [illegible] बुद्धा न ह्यपर्मे
मदीयं मनः प्रविष्टो दिति तस्याः वचः प्रतिजग्राह संगी कृतवान् शर्मिष्ठा संवेदो ऽपि दैववशाद् भवदिति
दष्टोपत्राह ॥ गते राजन् नवभिः ऽङ्क भिद्दा कीर्त्यादि कृतं सुपोहे ह्यादिका पौलीसु कहर्निं ॥ २४ ॥ अन्यनी का दे
वास्ते विवदिता तः जयं शापलीयादृश्यभिष्टेनं य स्मात्पत्त्या भूतं ज्ञात्वा अन्यनी का वांविवदन्तमितिवा ॥ २६ ॥ सा
प्यातिस्तनमिष्ठेनं देवोप [illegible] तमात्मनः ॥ मनस्तु नहृतं बुद्धा प्रती [illegible] जग्राह नहूच ॥ २४ ॥ गते राजनि
सावीरेन तस्मरू दृतीपितः ॥ न्यवेदयत ततः सर्वं मुक्तं शर्मिष्ठया कृतं ॥ २५ ॥ दुर्मना भगवान्काव्यः पौ
रोहित्यं विनिर्हृयन ॥ स्तुवन्तुं विंच का यो नी तु हि या सर्वपापुवान ॥ २५ ॥ वृषपर्वा तमा ज्ञात्वा प्रत्य
नीकं विवदितं ॥ गुरुं प्रसादयन्मूर्ध्ना पादयोः पतितः पथि ॥ २६ ॥ क्षणार्द्धमन्युर्भगवान्शिष्यं
व्याचष्ट भार्गवः कामोऽस्याः क्रियतां राजन्नैनां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥ तथेत्यवस्थिते प्राह देव
यानी मनोगतं ॥ पित्रा दत्ता यतो यास्ये सानुगा यातु मामनु ॥ [illegible] स्वानां तत्संकटं वीक्ष्य तदर्थस्य च
गौरवं देवयानीं पर्यचरत् स्त्रीसहस्रेणदासवत् ॥ नाहुषाय सुतां [illegible] दत्त्वा सह शर्मिष्ठया
वाना तः ॥ माह राजञ्छर्मिष्ठामाधास्तल्पेन कर्हिचित् ॥ ३० ॥ विलोक्यौशनसीं राजञ्छर्मिष्ठा
[illegible] सुप्रजां क्वचित् तमेव वव्रे रहसि सख्याः पतिमृतौ सती ॥ ३१ ॥ राजपुत्र्यार्थितोऽप
त्ये धर्मं चावेक्ष्य धर्मवित् स्मरञ्छुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यपद्यत ॥ ३२ ॥
तेनौ ली सहिता शर्मिष्ठा मामनुयात्विति ॥ ११ ॥ तत्र सा [illegible] निर्गता तत् शुक्रात्संकटं वीक्ष्य ॥ १६ ॥ त
नस्मादवस्थितं दृष्ट्वा स्य प्रयोजनं स्य यो दवं वीक्ष्य तल्पे माधाः नोपगच्छेरित्यर्थः ॥ ३० ॥ प्रजार्थं मृतु कालेऽप्रा
र्थिता त्वस्याः कर्त्तव्यो धर्मः मावेक्ष्य पुत्रस्य वचः स्मरन् दिष्टं देवं प्रापितमेव तत्संगमभ्य [illegible] तत्र तु काम
म ॥ त इत्यर्थः ॥ ३२ ॥ प्रसवो [illegible] ॥ ३३ ॥ शर्मिष्ठायाः भर्तुः

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

विरूपंकरोतीतिजरया ३६॥१ भिधास्यतिअ

श्री भा न टी ५०

तेउदितविकामे व्याप्यतस्तामिकामानां भोगैरितिवाच्यं कथ्यादनर्हितिं मिनोथारप्रेष्यानितस्य वयसा कामं व्यत्यस्यतां
यथेच्छं नराद्व्यत्ययनीयतामितिवा यद्वा वयसा योतिछेद: तां जरां व्यत्यसिगमयितेत्यर्थ: ॥३७॥ इतिलब्धं व्यवस्थानं
जरा याव्यवस्थानिर्णयेनस: ॥३८॥ यनोनथमंत्ता: अतित्येच्चयौवने नित्यबुद्धय: त्वं जरां किं गृहीष्यसि इत्यपृच्छत

यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ।
द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥३३॥ गर्भसंभवमासुर्या भर्तुर्विज्ञाय मानिनी ।
देवयानी पितुर्गेहं ययौ क्रोधविमूर्छिता ॥३४॥ प्रियमनुगत: कामी वचोभिरुपमंत्रयन्
न प्रसादयितुं शेके पादसंवाहनादिभि: शुक्रस्तमाह कुपित: स्त्रीकामानृतपूरुष त्वां जरा विशतां मं
द विरूपकरणी नृणां ॥३६॥ ययातिरुवाच अतृप्तोस्म्यद्य कामानां ब्रह्मन्दुहितरि स्मते ॥ शुक्र: ॥ व्यत्यस्यतां यथा
कामं वयसा योभिधास्यति इति लब्धव्यवस्थान: पुत्रं ज्येष्ठमयाचत ॥ यदो तात प्रतीछेमां जरां देहि निजं व
य: ॥ मातामहकृतां वत्स न तृप्तो विषयेष्वहं ॥३९॥ वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपया: समा: यदुरुवाच नो
त्सहे जरसा स्थातुमंतरा प्राप्तया तव अविदित्वा सुखं ग्राम्यं वैतृष्ण्यं नैति पूरुष: ॥४०॥ तुर्वसुश्चोदित: पित्रा द्रु
४२ ह्युश्चानुश्च भारत ॥ प्रत्याचख्युरधर्मज्ञा ह्यनित्ये नित्यबुद्धय: अपृच्छत्तनयं पूरुं वयसोनं गुणाधिकं न त्वमग्र
जवत्सौम्य प्रत्याख्यातुमिहार्हसि ॥४२॥ पूरुरुवाच को नु लोके मनुष्येंद्र पितुरात्मकृत: पुमान् ॥ प्रतिकर्तुं
क्षमो यस्य प्रसादाद्विंदते परं उत्तम: चिंतितं कुर्यात्प्रोक्तकारी च मध्यम: ॥ अधमोश्रद्धया कुर्यादकर्तोच्चरितं
पितु: ॥४४॥

प्रत्याख्यातुमार्हसीत्याह ॥ न त्वमिति आत्मकृत: स्वदेहकर्तु: प्रत्युपकारं कर्तुं को नु क्षम: तथापि पितुर्यच्चिंति
तं कुर्यात्स उत्तम: यस्तु प्रोक्तकारी स मध्यम: यस्त्वश्रद्धया कुर्यात्स अधम: अकर्ता पितुरुच्चरितं पुरीषप्राय: ॥४४॥

५०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

जनुषेसेविनवान॥ ५१ ॥ यथोपन्नोषयायाथीतिजुजुषे॥ ५२ ॥ नानेवभातियावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमे
नाभातिस्वप्नमायाभांसहितोमतोरथइवेत्यर्थः॥ ५३ ॥ ५४ ॥ मनः मुक्तेकामभोगंकादिंद्रियैः ऊनितैः परा
मृष्टैरिंद्रियैः॥ ५५ ॥ नवमेएकादशः॥ १८ ॥ जलविंदुपपातिसुवेष्टितनवबंधोपमं दृष्ट्वाधानेसमाग्राव्य
विरक्तोमुक्तिमाप्नवान॥ भुक्तभोगामजोईस्यब्रनवहुत्रमात्मन॥ विंद्र्वयनुप्रियामाहनिवेदाय

रतिप्रमुदितः पुरुः प्रत्यगृह्णाज्जरांपितुः॥ सोपितद्वयसाकामान्यथावज्जुजुषेनृप॥ समही
पवतीमध्यकृपितवत्पालयन्प्रजा॥ यथोपन्नोषविषयानजुजुषेव्याहतेंद्रियः॥ ५१ ॥ देवया
यप्यनुदिनंमनोवाक्देहवस्तुभिः प्रेयसःपरमांप्रीतिमुवाहप्रेयसीरहः॥ ५२ ॥ अयजन्यय
ज्ञपुरुषंक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः॥ सर्वदेवमयंदेवं सर्ववेदमयंहरिं॥ यस्मिन्निदंविरचितंव्योम्नी
वजलदावलिः॥ नानेवभातिनैर्भातिस्वप्नमायामनोरथ॥ ५३ ॥ तमेवहृदिविन्यस्यवासुदे
वंगुहाशयं॥ नारायणमणीयांसंनिराशीरयजत्प्रभुं॥ ५४ ॥ एवंवर्षसहस्राणिमनःषष्ठैमनः
सुखं॥ विदधानोपिनातृप्यत्सार्वभौमःकदिंद्रियैः॥ ५५ ॥ नवमेएकादश॥ १८ ॥ शुकः॥ स इत्थमाचर
न्कामान्स्त्रैणोपह्नवमात्मनः॥ बुद्धाप्रियायैनिर्विण्णोगाथामेतामगायत॥ १ ॥ शृणुभार्गव्यमूं
गाथांमद्विधाचरितांभुवि॥ धीरायस्यानुशोचंतिवनेग्रामनिवासिनः॥ बस्तएकोवने
कश्चिद्विचिन्वन्प्रियमात्मनः॥ ददर्शकूपेपतितांस्वकर्मवशगामजां॥ तस्याउद्धरणोपा

नुमात्मवान॥ ॥ कामानान्वरंस्तुपभुंजानःगाथामितिहासं॥ ५ ॥ मद्विधेस्मरस्पेनाचरितामनुष्ठितां म
द्विधस्याचरितंपरस्यामितिवाय्यस्यग्रामनिवा॥ सिनःकामिनोमद्विधस्याचरितंवनेस्थिताः धीराः
शोचंतिस्पगाथांसूत्रा॥ २ ॥ आत्मानमनुलक्ष्याह बस्तरतिप्रियामनुलक्ष्याह अजामितिवनेसंसारे

कूप इति धार्मिष्ठाप्रमुखाः कामयामासुः कांतं प्रति कामिनीः कामवत्यः पीवानं पुष्टं श्मश्रुलं बहुलोमं रतिसमर्थं मीढ्वां
सं रेतःसेक्तारं याभे कोविदं प्रभिन्नं प्रत पव प्रेष्ठं ॥५॥ नावबुध्यत नानुबुध्यत ॥६॥ स्वामिनमिति सुकामि प्रायेणाह
न ॥७॥ इडविडाकारं वत्सजाति शब्दं संधितुं प्रसादयितुं ॥८॥ वृषणौ किं न तत्र जरया संभोगासमर्थमकरोत् शुक्राचार्यस्य
पुत्र्याः ॥ कामभोगाय याचितः पायसतः जराव्यत्ययेन योनिप्राप्तिं ददौ विनयर्थः ॥१०॥ कूपलब्धयाजया सह कामैः स

सोत्तीर्य कूपात्सुश्रोणी तमेव चकमे किल ॥ तया वृतं समुद्वीक्ष्य बह्व्योजाः कांतकामिनीः ॥ पीवानं श्म
श्रुलं प्रेष्ठं मीढ्वांसं याभकोविदं ॥५॥ स एकोजवृषस्तासां बह्वीनां रतिवर्द्धनः ॥ रेमे कामगृहग्रस्त आ
त्मानं नावबुध्यत ॥ तमेव प्रेष्ठतमया रममाणमजान्यया ॥ विलोक्य कूपसंविग्ना नामृष्यद्वस्तकर्म त
त् ॥७॥ तं दुर्हृदं सुहृद्रूपं कामिनं क्षणसौहृदं ॥ इंद्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ ॥ सोपि चा
नुगतः स्त्रैणः कृपणः तां प्रसादितुं ॥ कुर्वन्निडविडाकारं नाशक्नोत्पथि संधितुं ॥ तस्य तत्र द्विजः कश्चि
दजास्वाम्यच्छिनद्रुषा ॥ लंबंतं वृषणं भूयः संदधेर्थाय योगवित् ॥१०॥ संबद्धवृषणः सोपि ह्यजया कू
पलब्धया ॥ कालं बहुतिथं भद्रे कामैर्नाद्यापि तुष्यति ॥ तथाहं कृपणः सुभ्रु भवत्याः प्रेमयंत्रितः
आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया ॥१२॥ यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः
न दुह्यंति मनःप्रीतिं पुंसः कामहतस्य ते ॥१३॥ न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते

शमानेनैव तृप्यति ॥११॥ ॥१२॥ ननु तर्हि प्रकृतापि वैभवो विषयाः सेव्यंतां न न तो मनसि प्रीतिः सति ॥ कामो न शांत्या मो
होनिवर्तते निचेत्त्राह ॥ यदिति हिंसाभावेन दुह्यंति न पूरयंति हविषा घृतेन कृष्णवर्त्मा अग्निरिव ॥१४॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

भौ

नहिकदाकेनोपायेनवामनसः संपूर्णाप्रीतिः स्यात्ययाकामोपशमः स्यादित्यतआह यदेतिषड्भिः अमे
गलंवैराग्यादेषादिवैत् मां ॥ १५ ॥ दुःखान्निनितयंबहनीतितयाताॆ ॥ १६ ॥ स्त्रीसन्निधानेनसर्वथात्याज्येइत्याह
मा ॥ त्रेतिश्रविविक्तंसंकीर्णमासनंयस्यसकर्षति ॥ ननुनस्मान्यागस्यातिदुःकरत्वात्कथंब्रह्मणोम
यदानगुरूनेभावंसर्वभूतेषुमंगलंसमदृष्टेःसदापुंसः सर्वाःसुखमयादिशः ॥ १५ ॥ याडुस्त्यजाडु
र्मतिभिर्जीर्यतोयानजीर्यते ॥ तांन्तृष्णांडुःखनिवहांशर्मकामोदुतंत्यजेत् मात्रास्वस्रादुहित्रा
वानाविविक्तासनोभवेत् ॥ बलवानिंद्रियग्रामोविद्वांसमपिकर्षति ॥ १७ पूर्णवर्षसहस्रंमेविष
यान्सेवतोसकृत् तेनयापि ह्यनुसवनंतृष्णातेषूपजायते ॥ १८ ॥ तस्मादेतामहंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधा
यमानसं ॥ निर्द्वंद्वोनिरहंकारश्चरिष्यामिमृगैःसह ॥ १९ ॥ दृष्टश्रुतमसद्बुद्ध्वानानुध्यायेन्नसंविशे
त् ॥ संसृतिंचात्मनाशंचतत्रविद्वान्सआत्मदृक् ॥ २० ॥ इत्युक्त्वानाहुषोजायांतदीयंपूरवेवयः ॥ दत्त्वा
स्वांजरसंतस्माद्दाददेविगतस्पृहः ॥ २१ ॥ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांद्रुह्युंदक्षिणतोयदुं ॥ प्रतीच्यांतुर्व

श्रीभा ९

सुंचक्रउदीच्यांचानु [illegible] मीश्वरं ॥ २२ ॥ भूमंडलस्यसर्वस्यपूरुमर्हत्तमंविशुः ॥ अभिषिच्याग्रजो
स्तस्यवशेस्थाप्यवनंययौ ॥ २३ ॥ आसेवितंवर्षपूगान्षड्वर्गविषयेषुसः ॥ क्षणेनमुमुचेनीडंजातप
इवद्विजः ॥ २४ ॥ सतत्रनिर्मुक्तसमस्तसंगआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः ॥ परेमलेब्रह्मणिवासुदे
नसआधानेस्यान्नआहदृष्टमिथ्यानानुध्यायेन्नसंविशेन्नचोपभुंजीतेत्तत्रदृष्टश्रुतयोरनुध्यानादोस्मृ
तमटम्भवति ॥ २१ ॥ नस्यपूर्वोर्वशीमस्याधयिता ॥ २२ ॥ विषयेषुआसेवितंषड्वर्गंषडिंद्रियसुखंसेवमुचेत्याज
यद्वाविषयेषुआसेवितंसेवांकालात्तंषट्नामिंद्रियाणांवर्गंसमुचेउपेत्यनेनपर्यं ॥ २४ ॥ विधुतंनिरस्तंत्रि

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग स्कं ९

प्रसन्नो मम मेवाहयपरिहासमिवेति ॥ यद्वा प्रसन्नो भगवान्हन्ति मा गोप्रोन्मोहनमूनः ॥ २८ ॥ २९ कथं समावेशपत दाहनमद
तिनमूनारिभिः समावेशपत्यथः श्रुको वा नमस्करोति ॥ ३० ॥ नवमे एकोनविंशः ॥ १९ ॥ विशोपिन्द्रप्रसादा पुराजास
नमहैवतिमूरां वंशानुदोष्यतर्भवन स्पर्यंतेयशः ॥ १ ॥ तन्सुतः अहंयातेः स्तत ॥ २ ॥ धर्मेयुस्वस्तस्तेब्रतेयव ॥ ४
कन्नागायुरेव यानीमेने प्रसन्नो ममात्मनः ॥ स्त्रीपुंसोर्स्नेहवैक्लव्यान्यवि हासमिवोदितं ॥
सासंनिवासस्तुहदा प्रपायामिव गच्छतां ॥ विज्ञाय स्वतंत्रा त्वां मायाविरोचितं प्रभो ॥ सर्वत्र संगमुत्सृ
ज्य स्वप्रोपस्यमार्गवी ॥ हरिमनः समावेश्यावेधुनो हि गमात्मनः ॥ ५ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते वासुदे
वाय वेधसे ॥ सर्वभूताधिवासाय शान्ताय बृहते नमः ॥ नवमे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ शुकः पूरो
र्वंशोऽप्रवक्ष्यामि यत्रजातोऽसि भारत यत्र राजर्षयो वंश्या ब्रह्मवंश्याश्च जज्ञिरे ॥ १ ॥ जनमेजयोह्यभू
त्पूरोः प्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः ॥ प्रवीरोऽथ मनसुर्वै तस्माच्चारुपदोऽभव ॥ २ ॥ तस्य सुयकर्भूत्पुत्रः तस्मा
द्बहुगवस्ततः ॥ संयातिस्तस्याहंयाती रौद्राश्वस्तत्सुतः स्मृतः ॥ ३ ॥ ऋतेयुस्तस्य कक्षेयुः स्थंडिले
युः कृतेयुकः ॥ जलेयुः संनतेयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥ दशैतेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुश्चावमः स्मृतः
घृताच्यामिंद्रियाणीव मुख्यस्य जगदात्मनः ॥ ऋतेयो रंतिभारोऽभूत्त्रयस्तस्यात्मजा नृप सुमति
र्ध्रुवोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथात्मजः ॥ ६ ॥ तस्य मेधातिथिस्तस्मात्प्रस्कण्वाद्या द्विजातयः पुत्रोऽभूत्सु
मते रैभ्यो दुष्यंतस्तत्सुतो मतः ॥ ७ ॥ दुष्यंतो मृगयां यातः कण्वाश्रमपदं गतः ॥ तत्रासीनां स्वप्रभया
मंडयंतीं रमां इव ॥ विलोक्य सद्यो मुमुहे देवमायामिव स्त्रियं ॥ ८ ॥ बभाषे तां वरारोहां भटैः कतिपयैर्वृतः
तद्दर्शनप्रमुदितः संनिवृत्तपरिश्रमः ॥ पप्रच्छ कामसंतप्तः प्रहसञ्श्लक्ष्णया गिरा ॥ ९ ॥ का त्वं कमल

शा १ पौ २

तस्यादर्शनेन प्रमुदिता व्रतपवसंनिवृत्तः ॥ ९ ॥ पौरवाणामन्वेतो नत्यधर्मे रमते ॥ प्रतोमन्वेतसः नथिरमना
णादेवादर्क्रोनिवृ मननयांवेमि ॥ १० ॥ विश्वामित्रस्यात्मजाहं मेनकायांजाता नयुग्चस गंगाकं न्यावने ६ उत्व
काग्रतोराजकन्येवाहमित्यर्थः ॥ ११ ॥ किं करवामेत्यादिवाक्यात तदभिप्रायं जाहडयपयनुमिति ॥ १२ ॥ सो
वभाषेतांवरारोहां मेढे कतिपयैर्दिनैः तद्दर्शनप्रमुदितः संनिवृत्तः परिश्रमः ॥ १ ॥ पद्मकंकामहं
न पूः प्रहसन्तद्वयायागिरा ॥ कामं कमलपत्राक्षि कस्यासि हृदयंगमे किं वा विकीर्षितं तत्र भ
वत्या विजनेवने ॥ २ ॥ वक्रं राजनत्पतनयां वेश्याहं मां स्वमध्यमे नहिवेन्तः पौरवाणामधर्मे रमते
लो कृचित ॥ ३ ॥ शकुन्तलोवाच ॥ विश्वामित्रात्मजैवाहं त्यक्ता मेनकया वने वेदैतद्भगवान्कण्वो वीर किं
करवामते ॥ ४ ॥ श्रुत्वैतां स्व विह्वलांगनामरोहांगवनः ॥ ६ ॥ श्रुत्वैतां यदिरोवते ॥ दुष्यंत
उवाच उपपन्नमिदं सुभ्रु नार्यः क्षत्रिकान्वय सर्वं हि तु एतेनवाला कन्यकासदृशी
व ॥ ५ ॥ भो मिस्तु कल्यायधर्मं भुव्ययेमेया के नलीगान्धर्वविधिना राजन्देशकालविधानवित ॥ १५ ॥ अ
मोघवीर्यो राजर्षि महिष्यां वीर्यमादधे गर्भोभूतेसुपुत्रं यान्तः कालेनासूत सा सुतं ॥ १६ ॥ कण्वः
कुमारस्यवनेचक्रेसमनुवितः क्रियाः ॥ बद्धा मृगेंद्रांस्तरसा क्रीडति स्म स बालकः तं दुर
त्ययविक्रान्तमादाय प्रमदोत्तमा ॥ हरेरंशांशसंभूतं भर्तुरंतिकमागमत् ॥ १७ ॥ यदा न जगृहे
राजाभार्यापुत्रं वनिंदितौ शृण्वतां सर्वभूतानां खे वागाहाशरीरिणी ॥ १८ ॥ माता भस्त्रा पितुः
पुत्रो येन जातः स एव सः भरस्व पुत्रं दुष्यंत मावमंस्थाः शकुन्तलाम् ॥ ॥
धर्वविधिना मिथः समग्रहवं केरा ॥ १० ॥ दुरत्ययविक्रान्तं विक्रमं यस्य ॥ १८ ॥ भस्त्राचर्मपात्रं तद्वन्माता
आधारमात्रं पितरेवतनुपुत्रः स्यते इति ब्रह्मान्मा वैपुत्रनामसीति श्रुतेः भरस्व पुषाण त्वनेन भवतना

नजेन्तु ॥ भरस्वपुत्रंदुष्यंतन ॥ २ ॥

भुज्यतांसंनिनी
दाता ५

किंरेनो धाः वेनः सेक्राव शकृतपुत्रौ यमत्यात् पितृवंनयति ॥ तथा वक्ष्यति ः पुत्राम्नो नरकाद्यस्मात्त्रायते तेन
नेसुतः तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवेति पाठे वैमात्र पित्रोः पुत्रं प्रति विवादे यमत्याह धर्मे निर्णीतः यस्य
स्य सभार्याः सकाशाद्रेतोधावेतः सेक्रापि तेव धर्मेण विजित्य पुत्रं नयति न तु माते त्यर्थः ॥ न तत्र भार्या पुत्री
स्वीकृतवानिति ज्ञेयं ॥ चक्रवर्तीनि बभूवेति शेषः ॥ तस्य महिमा बीयतेन नरमेनेस्मा कास्त्रि पिबीत्या इत्यादि
बहु तत्र त्यादृष्टवं शभुवः ग्रेशाशुनानस्य ॥ २३ ॥ अन्व लिंगमाह चक्रमिति ॥ २४ ॥ गंगायामनुलोमं पंच पंचाशता ॥
वाजिभिर्वाजपेयाधायपुण्यो हिते कृत्वायमुनामनु वयमुनायाम्यानुलोमं त्रयस्त्रिंशाधिकस स्पूतिमेध्यान् एवा

धाः
वैतौ पुत्रो नयति न वेदव्यमत्यात ॥ तेचास्य धाता गर्भम्यासत्यमाह शुक्रं तता ॥ २१ ॥ पितुर्यपवतेसोवै
चक्रवर्ती महायशाः । महिमा गीयते तस्य हरेवं शाभुवो भुवि ॥ २२ ॥ चक्रं दत्तिणाहस्तेस्य यकोशो स्य
पादयोः ॥ २३ ॥ जेमहाभिषेकेण सोभिषिक्तो धिवा द्विभुः ॥ पंचपंचाशताताभेध्यैर्गंगायामनु वाजिभिः ॥ मा
मते यपुण्यो धाय यमुनायामनु प्रभुः ॥ त्रयस्त्रिंशत पूनिम ध्यावाविदेधयुद् ददु स्तु ॥ २४ ॥ भरतस्य हि देौ
ष्यान्तेरग्निः ॥ साचीगुणचितः सहस्त्रं बहु शायाम्मिन्‌ ब्राह्मणा गाविभेजिरे ॥ २५ ॥
गुण
नुवंधय किंकुर्वनवसुधनं प्रकर्षेणादद तु ॥ २६ ॥ साचीगुणप्रकृष्टं वीति [illegible] देषोऽग्निः
श्चितो भूत ॥ [illegible] ॥ यद्धिस्त्र नग्निचयने देशो वा साहस्रं ब्राह्मणा
नां प्रवनेन प्रदितावेन दत्ताः गाः ॥ वहु शाः त्रयेकं बहुं बहु विभज्य जगृह्‌ ः वन्तरचीति प्रयिके सूयोदस्मात्स
हस्रैरकं वहं भवति ॥ तथाहि ॥ हिरण्येन परिवृतानानकृष्णानसुस्तादे तो मृगानु मस्नारेभरतोददानश
तं बद्धानि सपृचेति शुन्सुक्ता तिस प्राधिकशतं वेद्धानि शीर्पुकेनोन रसाकेचनर्दशा लवनेन स
हस्रानानि प्रदीकमतिमस्त्रारैन चनुर्दश्णतिवंद्धवत दशा लवनेस प्राधिक शतभागो बद्धामि

सौदासस्याश्मकः पुत्रः [illegible]

[illegible] ॥ ७८ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

देवानामपि मायां वैभवं प्रत्यगात् । अन्ययोनयतः गुरुमूर्त्यं हविष्यपयोऽश्रमः नदंश्राभवत्वात् मायावत्त्रद्रुतिपा
ठेद्रूत्वं स्कन्धनुसारेण मायावतां श्रेष्ठः हविर्देवास्तावित्यर्थः । मृगान्शुक्लज्ञानानि मदंमं त्रमृगादयो गजन्त्रा
तिभेदः मष्णारेत्यस्य स्तुतिपदं आख्यानं कर्माणीति । कस्मिंश्चित्कर्मविशेषे केचित्तु मष्णारे तीर्थं इति व्याचक्षते
२७ मरुद्देवान् जित्वा ये रसौकांसि रसातलादिस्थानानि भेजिरे तैः प्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियो रसातलं
नीताः सतीः पुनराहरत् प्राणिभ्यः प्राणिभिरन्यैर्मनुष्यादिभिः । महनीता इति वा पाणिभिरिति पाठे पणयोऽसु

श्रयसिंचक्रतं त्वश्वान्बद्ध्वा विस्मापयन्नृपान् । दौष्यंतिरत्यगान्मायां देवानां गुरुमाययौ ।२८। मृगान्शुक्ल-
दतः कृष्णान्हिरण्येन परीवृतान् । अदात्कर्मणि मष्णारे नियुतानि चतुर्दश ।२९। भरतस्य महत्कर्म न पूर्वे
नापरे नृपाः ।३०। नैवापुर्नैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा । किरातहूणान्यवनान्पौंड्रान्कंकान्खशाञ्छका-
न् । अब्रह्मण्यान्नृपांश्चाहन्म्लेच्छान्दिग्विजयेऽखिलान् ।३१। जित्वा पुरासुरा देवान्ये रसौकांसि भेजिरे
देवस्त्रियो रसां नीताः प्राणिभिः पुनराहरत् ।३२। सर्वान्कामान्दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी । समास्त्रिणवसा-
हस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्तयत् ।३३। स सम्राट् लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट् श्रियं । चक्रं चास्खलितं प्राणान्मृ-
षेत्युपरराम ह ।३४। तस्यासन्नृपवैदर्भ्यः पत्न्यस्तिस्रः सुसंमताः । जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपा इतीरि-
ते ।३५। ॥ राम

प्रस्याप्याहोदित्यर्थः ।२९। त्रिनवसाहस्रीः समाः
राः तैर्नीताः सतीर्यद्वा पणयो हस्तास्तैः हृत्वान्
सप्तविंशति सहस्रं संवत्सरान् । चक्रं सेनाज्ञा वा ।३३। तस्यैवं राजपमोहप्रकारमाह । सर्वमिति मृषेति विचार्य
तिस्रोऽस्य ।३४। नानुरूपा मत्सदृशा न भवंति । भर्त्रा ईदृशे सति व्यभिचारशंकया मां त्यक्ष्यतीति भयात्पुत्रान्ज-
घ्नुः पुनः पुत्रान्तरदर्शने वैसादृश्यानुसंधानेन तत्र जननान्पयेत्याशयेन हतवत्यः ।३५॥ राम

नी२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग टी ९

वितथे व्यर्थे सति तदर्थं पुत्रार्थं मरुत्स्तोमेनयागेनयजतः तस्य प्रसन्नाः सन्तो भरद्वाजनामानं पुत्रं मरुतउपाददुः समर्पयामा
सुः ३४ मरुतोभरद्वाजागमप्रकारंवदञ् श्रीपत्राह अंतर्वत्न्यामितिचतुर्भिः अंतर्वत्न्यां गर्भिण्यांभ्रातृस्तथ्यस्यपत्न्याममा
मतायांवीर्यार्थमैथुनाय कदाचित् प्रवृत्तो बृहस्पतिः तदा द्वितीयगर्भस्यावकाशाभावाद् आक्रोशपूर्वकंगर्भस्थेनवारि
तः ततः क्रुद्धो बृहस्पतिर्वेधाभवेतिगर्भंशप्त्वाबलाद्वीर्यं न्यषिंचत ततो बृहस्पतेः प्रवाद्गर्भस्योदीर्घतमाऽन्धो बभू
वतेनवतद्वीर्यं पार्ष्णिप्रहारेण योनेर्बहिःनिःसारितमोपतितं हृष्ट्वा सद्यएवकुमारोभवत् ३५ तं च परवीर्यजं भर्तृत्यागा
द्विशंकितां मतीं त्यक्तुकामां ममतां प्रतिसमापनं बृहस्पतेर्ममतायाश्चविवादरूपश्लोकं जगुः किमर्थं जगुस्तत्रा
ऽऽह

तेषांविवितियेवंशोत दर्थं यजतः मुतं मरुत्स्तोमेनमरुतो भरद्वाजमुपाददुः ३४ अंतर्वत्न्यांभ्रातृपत्न्यांमैथुनाय
बृहस्पतिः ४ प्रवृत्तो वारितो गर्भं शप्त्वावीर्यमवासृजत ३५ तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तृत्यागविशंकितां नाम
निर्वचनं तस्य श्लोकमेनं सुरा जगुः ३६ मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वा
जं बृहस्पते या तौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्व
यं ॥३७॥ ॥ ताम

हतस्य नाम निरुच्यते येन तं तन्नाम निर्वचनेन भर्तृत्यागशंकामपाकर्तुमित्यर्थः ३६ तत्रप्रथमं त्यक्तुकामां ममतां
बृहस्पतिराह हे मूढे इमं पुत्रं भर पुषाण भर्तुर्बिभेमीति चेत्तत्राह द्वाजपकस्य देवरभ्रातृस्य वीजादित्येवं द्वाभ्यांजा
तं पुत्रं तस्मात्पोष्यं पुत्रं इतिनन्नस्माद्भयशंकेत्यर्थः एवमुक्ता सती ममता हबृहस्पतेत्वमिमं भरपुत्रः द्वाजं द्वाभ्यां
ज्ञाम न्यायतो जातं पुत्रं त्वं नाहमेकाकिनी भरामीत्याह यद्यस्मादेवमुक्त्वा पितरौ ममता बृहस्पती विवद
मानौ पुत्रं परित्यज्य यातौ तेन ततो हेतो रयं भरद्वाजः इति पाठान्तरे यस्य न्यायागतः तेनापितैरौयातावित्यर्थः ३७ ४१

मावा २

वितथं व्यभिचारसंभवात् ॥ नमामज्ञं वितथं यंति यं कं मत्वा ममता व्यसृजत् तत्याज पाठांतरे भ्रातृदितरं भ्रूणमजे भर्तृवीर्या।
ज्ञातमेव मत्वा व्यसृजन्न ममत्वाद्बृहस्पतेर्जातं त्याजेत्यर्थः एवं नष्टान्वयं मरुतो विभ्रन् भरणे बिभरुः तदेवमरुद्भिः प्राप्तोयं भरतस्य
वंशे वितथे सति दत्तः ३८ ॥ नवमे विंशः ॥ २० ॥ एकविंशे तु दौःषंतेऽस्ततस्यान्वय उच्यते ॥ रंतिदेवाजमीढादेर्यत्र कीर्तिः प्र
तन्यते ॥ ॥ भरतान्वये सति वितथे अन्वाहितयसंज्ञो भरद्वाजः सच ब्राह्मणोपि भरतस्य दत्तः पुत्रोऽभूदिति तद्धि गोत्रक्रमस्येन वित
मा॰ ८। विपुलेन

चोद्यमानास्सुरैरेवं मत्वा वितथमात्मजं ॥ व्यसृजन्मरुतोबिभ्रन्दत्तोयं वितथेन्वये ३९ । नवमे विंशोध्यायः
१ शुकः वितथस्य सुतो मन्योर्बृहत्क्षत्रो जयस्ततः महावीर्यो नरो गर्गः संकृतिस्तु नरात्मजः ॥ १ गुरुश्च र-
न्तिदेवश्च संकृतेः पाण्डुनंदन ॥ रंतिदेवस्य महिमा इहामुत्र च गीयते ॥ वियद्वित्तस्य ददतो लब्धं बुभुक्षतः निः लब्धं २
धीरस्य ४ किंचनस्य सकुटुंबस्य सीदतः ॥ ३ ॥ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतः किल ॥ घृतपायससंयावं तोयं
प्रातरुपस्थितं ॥ ४ ॥ कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्य क्षुत्तृड्भ्यां जातवेपथोः ॥ अतिथिर्ब्राह्मणः काले भोक्तुकाम
स्य चागमत् ॥ ५ ॥ तस्मै संव्यभजत्सोन्नमादृत्य श्रद्धयान्वितः हरिं सर्वत्र संप-
श्यन्स भुक्त्वा प्रययौ द्विजः ॥ ६ ॥ अथान्यो भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य म-
हीपते ॥ विभक्तं व्यभजत्तस्मै वृषलाय हरिं स्मरन् ॥ ७ ॥

यस्य सुतो मन्युः तस्मात् बृहत्क्षत्र जय महावीर्य नर गर्गाः पंच पुत्रा बभूवुः ॥ १ ॥ वियद्वित्तस्य वियतः आकाशादिव दैवो ऽयं विना
दैवादुपस्थितं वित्तं भोग्यं यस्य यद्वा वियदेव वित्तं यस्य तद्वाह बुभुक्षतोपि सतो लब्धं ददतः ३
तत्प्रपंचयति निःकिंचनस्येत्यादिसार्द्धैः ॥ पंचदशभिः अपिबतो जलमपि न समप्य कुर्वतः ॥ घृतादिद्रव्याणां द्वं
द्वैकं तोयं पूर्व ॥ ४ ॥ ५ । ६ । अथान्यो वृषलोतिथिरागमत् ॥ विभक्तं कुटुंबार्थं भक्तादिकं विभक्तवतः ॥ ७ ॥ ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

श्री भाग टी ८६

समग्राय स्वयं प्रथमहिताय ॥ ८ ॥ ऊर्ध्वमधुव्रतं पक्वमेवतर्पयतीति ॥ ९ ॥ ॥ पदं ऽखामास्त्वयामसर्वधाऽः खेस्वयंभो
के यो पृणो लीने निष्कृणीमाय सममहिपुरुषं गतिमप्पि विभीनकाममेपत्तहिं किं काम प्रसेनदाहप्रवि लदेहभाजां प्रार्तिङः
खेनवद्धारूपणानः स्थितः मनहृप्रपये प्राम्पयामित्येवं कामये । येनतदुःखमेकाम याद्वित भूतेननतेसर्वग्रः खाम

यानेस्प्रेद्रतमन्यागादतिथिः सुवमिवागतः राजनेदीयतामन्नं सवाणायवभुसते ॥ ५ ॥ मस्या हन्यावशिष्टंय
हङमानप्रवक्तिने तस्वेदत्तानमम्भुक्रे स्वभ्यः स्वपतयेविभुः ॥ ६ ॥ पानीयमात्रमन्वेषं तत्र्चैकपवितष्पती
तामस्यतः पुल्कसोभ्यागाद्पादेहृपुत्रमस्यमे ॥ ९ ॥ तस्यताकरुणावाचं निशम्यविपुलश्रमः कृपयाभृश
संतप्त इदमाहामृतंवचः । न कामयेहंगतिमीश्वरात्परामष्टर्द्धियुक्तामपुनर्भवं वा । आर्तिंप्रपद्ये अ
खिलदेहभाजामन्तः स्थितोयेनभवंत्यदुःखाः ॥ १० ॥ क्षुत्तृट्श्रमोगात्रपरिभ्रमश्च दैन्यंक्लमः शोकविषा
दमोहाः सर्वेनिवृत्ताः कृपणस्यजंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे ॥ १२ ॥ एवं प्रभाष्यपानीयं प्रियमा
णः पिपासया पुल्कसायादादाधीरोनिसर्गकरुणोनृपः ॥ १४ ॥ तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमि
च्छतां आत्मानंदर्शयांचक्रुर्माया विष्णुविनिर्मिताः ॥ स वैतेभ्योनमस्कृत्यनिःसंगोविगतस्पृहः वासु
देवेभगवतिभक्त्याचक्रेन

मःपर

८ मैवममसर्वदुःखनिवृत्तिरित्याह कोऽत्रइति २

वेति ॥ ११ ॥ ननुदुःखेकिमितिप्रार्थयसेपरदुःखनिवृत्तिः परस्यजंतोर्जीवनहेतोः ॥ जलस्यार्पणान्मेसर्वेक्षुदादय
योनिवृत्ताः ॥ १३ ॥ इत्येवंप्रभाष्य ॥ १४ ॥ त्रिभुवनाधीशाः ब्रह्मादयः तदीयधर्मपरीक्षार्थं प्रथमंमायया ब्रह्म
तादिरूपेणप्रतीताः सन्तः पश्चात् ॥ १५ ॥ परं केवलंवासुदेवभक्त्यानमश्चक्रेन तु तान् ॥ १५ ॥ १६ ॥

न्किमपिया
चितवान् २

अन्तर्धायतः ईश्वरात्तिरिक्तफलानां दानपेक्षस्य ॥ अत्यलीयत ब्रह्मत्येव लीना बभूव ॥१७॥ मन्युसुतस्य नरस्य वंशमु
क्त्वा अनन्तरं तस्यैव गर्गस्य वंशमाह गर्गाच्छिनिरिति महावीर्यस्य वंशमाह दुरितक्षय ॥ तस्य त्रय्यारुणिः कविः पुष्करारु
णिरित्यत्र यः पुत्राः ये ब्राह्मणत्वं प्राप्तास्ते ॥१८॥ मन्युपौत्राणां पंचानां ज्येष्ठस्य वंशमाह बृहत्क्षत्रस्येति यत्तये
न हस्तिनापुरं कृतमित्यर्थः ॥ अजमीढादयस्त्रयो हस्तिनः पुत्राः ॥२०॥ अजमीढाद्देवातिथिः पुत्रो बृहदिषुर्नामा
भवत् पारस्य तनयो नीप इति नीपस्य पुत्रशतं ॥२४॥ स एव कृत्वीसंज्ञायां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तं जनयामास

ईश्वरात्मनं वनं चित्तं जुह्वतोऽन्त्यवाथ स ॥ मायागुणमयी राजन् स्वप्नवत्प्रत्यलीयत ॥१७॥ तत्प्रसंगानुभा
वेन रन्तिदेवानुवर्तिनः ॥ अभवन्योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥१८॥ गर्गाच्छिनिस्ततो गार्ग्यः क्षत्राद्ब्रह्म
ह्यवर्तत ॥ दुरितक्षयो महावीर्यात्तस्य त्रय्यारुणिः कविः ॥ पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ॥
१९ ॥ बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोऽभूद्धस्ती यद्धस्तिनापुरं ॥ अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ अज
मीढाद्बृहदिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्धनुः ॥ बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः ॥२१॥ तत्सुतो विश
दस्तस्य सेनजित्समजायत ॥ रुचिराश्वो दृढहनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः ॥ रुचिराश्वसुतः पारः पृ
थुसेनस्तदात्मजः ॥ पारस्य तनयो नीपः तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥२३॥ स कृत्व्यां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तमम
जीजनत् ॥ स योगी गवि भार्यायां विष्वक्सेनमधात्सुतं ॥२४॥ जैगीषव्योपदेशेन योगतंत्रं चकार ह ॥ उदक्
सेनस्ततस्तस्माद्भल्लाटो बार्हदीषवाः ॥२५॥

अजमीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः ॥२०॥

लोत्पत्तिः शुको नाम महायशाः व्या
तदुक्तं हरिवंशादिषु पराशरात्
सादरण्यां संभूतो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ स तस्यां पितृकन्यायां वीरिण्यां जनयिष्यति कृष्णं गौरं प्रभुं शंभुं तथा भूरिश्रु
तमेव च ॥ कन्यां कीर्तिमतीं षष्ठीं योगिनीं योगमातरं ब्रह्मदत्तस्य जननीं महिषीमनुहस्य चेति यद्यपि शुक उत्पन्नैव विष्व
क्सेनो निर्मितः ॥ तथापि विरहानुसंख्यासंदृष्टा माया शुकं निर्मायान्तर्धानवान्नूनं दिव्यायेगीनां योगाईस्यादिव्या
हार इत्यविरोधः स च ब्रह्मदत्तो योगी गवि वाचि सरस्वत्यां ॥२४॥ स एव योगतंत्रं चकार ॥

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सुपार्श्वकृत सुपार्श्वस्य पिता॥२८॥ प्राच्यसाम्नां षट् संहितां जगौ विभज्याध्यापितवान्॥२९॥ अजमीढस्य वंश्याः प्रियमे-
धादयः केचिद्ब्राह्मणा बभूवुः बृहदिषुप्रभृतयः क्षत्रियाश्चेति वंशद्वयमुक्तं तस्यैव वंशान्तरमाह नलिन्यामिति यवी।

यवीनरो द्विमीढस्य कृतिमांस्तत्सुतः नाम्ना सत्यधृतिर्यस्य दृढनेमिः सुपार्श्वकृत॥२८॥ सुपार्श्वात्सुमति-
स्तस्य पुत्रः सन्नतिमांस्ततः॥ कृती हिरण्यनाभाद्यो योगं प्राप्य जगौ स्म षट्॥२९॥ संहिताः प्राच्यसाम्नां
वै नीपो ह्युग्रायुधस्ततः॥ तस्य क्षेम्यः सुवीरोथ सुवीरस्य रिपुंजयः॥३०॥ ततो बहुरथो नाम पुरुमीढो-
ऽप्रजोऽभवत्॥ नलिन्यामजमीढस्य नीलः शान्तिस्तु तत्सुतः॥३१॥ शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुरुजोऽर्कस्ततो-
ऽभवत्। भर्म्याश्वस्तनयस्तस्य पंचासन्मुद्गलादयः। यवीनरो बृहद्विश्वः कांपिल्लः संजयाः सुताः॥३२॥ भा-
र्म्याश्वः प्राह पुत्रा मे पंचानां रक्षणाय हि॥ विषयाणामलमिमे इति पंचालसंज्ञिताः॥३३॥ मुद्गलाद्ब्रह्म-
निर्वृत्तं गोत्रं मौद्गल्यसंज्ञितं॥३४॥ मिथुनं मुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासः पुमा-
नभूत्॥ अहल्या कन्यका यस्यां शतानंदस्तु गौतमात॥३५॥
तस्य सत्यधृतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः॥ शरद्वां-
स्तत्सुतो यस्मादुर्वशीदर्शनात्किल॥
३६ शरस्तंबे
पतद्रेतो मिथुनं तदभूच्छुभं॥ त-
द्दृष्ट्वा कृपयागृह्णात् शांतनुर्मृगयां चरन् कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभ-
वत्कृपी॥३६॥ नवमे एकविंशः॥२१॥

न्समाप्तिः॥३१॥ मुद्गल एकः यवीनराद्यश्चत्वारोऽन्ये एवं पंच॥३२॥ भार्म्यादिति भार्म्याश्वपुत्रान्मिथुनं बभूव तत्र दिवो-
दासः पुमान् अहल्या च कन्येति॥३३॥ ॥ इति श्रीभागवते नवमे एकविंशोऽध्यायः॥२१॥

द्वाविंशेनु दिवोदासवंशस्तु क्रमाद्वर्णितः ऋक्षवंशो जरासंधपार्थदुर्योधनादयः ॥ १ ॥ तस्य सोमकस्य पुत्राणां शतं बभू
वतेषां जन्तुर्यविष्ठः स्यात् यवीयान् पृषदः अजमीढस्यैव वंशान्तरं कृते ॥ २४ ॥ तस्य कृतिनः उपरिचरो वसुस्ततः ततो वसोर्बृहद्रथो
रमाह्वय इति ततः संवत्सरान् १ पु १

शुकः मित्रायुश्च दिवोदासाच्च्यवनस्तत्सुतो नृप सुदासः सहदेवोऽथ सोमको जन्तुजन्मकृत् ॥ १ ॥ तस्य पुत्रशतं
तेषां यवीयान्पृषतः ततः द्रुपदो द्रौपदी तस्य धृष्टद्युम्नादयः सुताः ॥ २ ॥ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याः पं
चालकाइमे योऽजमीढसुतो ह्यन्य ऋक्षः संवरणस्ततः ॥ ३ ॥ तपत्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः परीक्षि
त्सुधनुर्जह्नुर्निषधाश्च कुरोः सुताः ॥ ४ ॥ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथ ततः कृती ॥ वसुस्तस्योपरिचरो बृहद्र
थमुखास्ततः ॥ ५ ॥ कुशाम्बमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्चेदिपाः बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्य तत्सुतः ६
जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः ॥ अन्यस्यां चापि भार्यायां शकले द्वे बृहद्रथात् ॥ ७ ॥ ते मात्रा ब
हिरुत्सृष्टे जरया चाभिसंधिते जीव जीवेति क्रीडन्त्या जरासंधोऽभवत्सुतः ॥ ८ ॥ ततश्च सहदेवोऽभूत्सोमापिर्यत
च्छ्रुतश्रवाः परीक्षिदनपत्योऽभूत्सुरथो नाम जाह्नवः ॥ ९ ॥ ततो विदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽभवत् जय
सेनस्तत्तनयो राधिकोऽतो युतोऽन्वभूत् ॥ ततश्चाक्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्य च ॥ ऋष्यस्तस्य दिलीपो
ऽस्य प्रतीपस्तस्य चात्मजः देवापिः शान्तनुस्तस्य बाह्लीक इति चात्मजाः पितृराज्यं परित्यज्य
देवापिस्तु वनं गतः २२ ॥

मुखं श्रावित्सु सः ॥ १ ॥ नितिवाह्लकुशांबेति ॥ ६ ॥ तत्सुतः पुष्पवान् जज्ञे तस्यापत्यं सौहित इति योज्यं ॥ ७ ॥ जरया राक्षस्या ८ य
स्मात्सोमापिः श्रुतश्रवाः कुरोः पुत्रः परीक्षित्पृथ्व्यः जह्नुवंशे जह्नोः पुत्रः ॥ ९ ॥ राधिकाद्युतोऽभूदित्यर्थः ॥ १ ॥ तस्य प्रतीपस्य
देवापिः शान्तनुर्बाह्लिकाः ॥ १२ ११ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२

प्राक्पूर्वजन्मनि महाभिष इति संज्ञास्य ।१२। यदा देवो न ववर्ष तदा शान्तनुस्तत्र कारणं ब्राह्मणान्पप्रच्छ ।१४। ब्राह्मणोक्तं
वमुक्तः दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते । परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः इति स्मृतेः योऽग्रभुक्त्वमग्रजो भुव
क्तिं च यत्नाद्रक्षोऽपि परिवेत्तैव भवति । अतस्तद्दोषपरिहाराय राज्यमग्रजाय देहि तेन वृष्टिर्भवित्येवमुक्तः शान्तनुर्वनं गत्वाग्रज
श्छन्दयामास राज्ञः प्रजापालनादिपरो धर्मः अतः त्वं राज्यं स्वीकुर्विति प्रार्थितवान् ततः पूर्वमेव तस्य मंत्रिणा । अश्मरा

प्रभवच्छंतनू राजा प्राक्महाभिषसंज्ञितः यंयं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति सः ।१३। शांतिमाप्नोति चै-
वाग्र्यां कर्मणानेन शान्तनुः समा द्वादश तद्राज्ये न ववर्ष यदा विभुः ।१४। शान्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्तायमग्रभु-
क् राज्यं देह्यग्रजायाशु पुरराष्ट्रविवृद्धये ।१५। एवमुक्तो द्विजैर्ज्येष्ठं छन्दयामास सोऽब्रवीत् । तन्मन्त्रिप्रहितै-
र्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितो गिरा ।१६। वेदवादातिवादान्वै तदा देवो ववर्ष ह देवापिर्योगमास्थाय कलापग्रा-
ममाश्रितः सोमवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति बाह्लीकात्सोमदत्तोऽभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः
१८ शलश्च शान्तनोरासीद्गङ्गायां भीष्म आत्मवान् सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ।१९। वी-
रयूथाग्रणीर्येन रामोऽपि युधि तोषितः ॥ शान्तनोर्दासकन्यायां जज्ञे चित्राङ्गदः
सुतः २० ॥ ॥

वृसंज्ञेन देवापिः पाषण्डीकृत्य राज्यानर्हं कर्तुं ये प्रहिता विप्रास्तैः पाषण्डमताश्रयया गिरा वेदाद्विभ्रंशितः स-
न् वेदवादस्यातिवादान्निन्दावचनानि सोऽब्रवीत् ।१६। ततस्तस्य पतितत्वेन राज्यानर्हत्वे [illegible] जाते शा-
न्तनोर्दोषाभावाद्देवो ववर्षेत्यर्थः ।१७। ततः सोमदत्ताद्भूरिः शलश्चेति त्रयः ।१८। रामो जामदग्न्यः दासकन्याया-
मिति उपरिचरस्य वसोर्वीर्यात् मत्स्यगर्भादुत्पन्ना कन्या दासेन कैवर्तेन पालिता अतो दासकन्येति प्रसिद्धा

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नाम्नातस्मान्नाम्नाच्चित्रांगदेनगंधर्वेणयुद्धेहतः यस्यांसत्यवत्यांपराशरात्पूर्वमेव॥२१॥ वेदगुप्त्या
येनयतोहंज्ञातः॥२२॥ इदंश्रीभागवतंचाध्यगांतेनबादरायणेनमह्यंशिष्याय॥२३॥ स्वयंवराद्भीष्मेणावहृताउपानीतेमातासत्यवत्याउ
क्तेऽइतिनिषेधाभावमाह॥ अपतिरपत्यांल क्षेत्रेदेवराद्गुरुप्रयुक्तात्स्यात्तमनीयादित्यादिवचनात्

विचित्रवीर्यस्यावरजोनाम्नाचित्रांगदोहतः॥ यस्यांपराशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला॥२१॥ वेदगु
प्तोमुनिःकृष्णोयतोहमिदमध्यगां॥ हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः॥२२॥ मह्यंपुत्रा
यशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ॥ विचित्रवीर्योथोवाहकाशिराजसुतेबलात्॥२३॥ स्वयंवराद
पानीतेअंबिकांबालिकेउभे॥ तयोरासक्तहृदयोगृहीतोयक्ष्मणामृतः॥२४॥ क्षेत्रेप्रजस्यवै
भ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः॥ धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत्॥२५॥ गांधार्यांधृतराष्ट्र
स्यजज्ञेपुत्रशतंनृप॥ तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका॥ शापान्मैथुनरुद्धस्यपांडोः
कुंत्यांमहारथाः॥ जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखास्त्रयः॥२७॥ नकुलःसहदेवश्चमाद्र्यां
नासत्यदस्रयोः॥ द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोभवन्॥२८॥ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृ
कोदरात्॥ अर्जुनाछ्रुतकीर्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः॥२९॥ सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथा
परे॥ युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोथघटोत्कचः॥३०॥ भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्त
तः॥ सहदेवात्सुहोत्रंतुविजयासूतपार्वती॥ करेणुमत्यांनकुलोनरमित्रंतथार्जुनः॥ इरावंत
दुःशलानामचकन्यकाजज्ञे॥२६॥ अत्रत्यपरशापान्मैथुनेरुद्धस्यप्रतिबद्धस्य॥२७॥ नासत्यदस्राभ्यामश्वि
भ्यांपंचभ्यःपंचभवन् तथापरेसुभार्यांतरेषु॥३०॥

श्रीभाग॰ दशमस्क॰

कालीवान्या भीमस्य भार्यायां तस्यां ॥ ततो भीमात्सर्वगतो नाम पुत्रो ऽभवदित्यर्थः ३१ ॥ उलूप्यां नागकन्यायां मणिपूरपतेः सुता
यां मणिपूरपतेः सु ॥ नागीं पुत्रिकाधर्मेणादत्ता यां बभ्रुवाहनमसूत तं तत्पुत्रः स तु पितुः पुत्रकास्तत इत्यर्थः ३२ तव प्रपितामहस्तु
रोह्नितः कृत्वा ॥ ३३ ॥ भविष्यान्नावतनस्य पुत्रस्य इति यास्ति माप्नि याज्ञवल्क्यात् क्रियाज्ञानं पर्वक्षान्मज्ञाने शौनकान्मात्रा स्य निश्च

तववनातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ सर्वातिरथजिद्वीरउत्तरायां ततो भवान् ॥ ३३ ॥ परिक्षीणेषु कुरुषु द्रौणे
र्ब्रह्मास्त्रतेजसा ॥ त्वं च कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोन्तकात् ॥ ३४ ॥ तवेमे तनयाः तात जनमेजयपूर्वकाः श्रु
तसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ॥ ३५ ॥ जनमेजयस्त्वां विदित्वा तक्षकान्निधनं गतं ॥ सर्पान्वै सर्पयागाग्नौ
ग्नौ स होष्यति रुषान्वितः ॥ ३६ ॥ कावषेयं पुरोधाय तुरं तुरगमेधया ॥ समन्तात्पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति चाध्व
रैः ॥ ३७ ॥ तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात्त्रयीं पठन् ॥ अस्त्रज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनकात्परमेष्यति ॥ ३८ ॥ स
हस्रानीकस्तत्पुत्रः ततश्चैवाश्वमेधजः ॥ असीमकृष्णस्तस्यापि नेमिचक्रस्तु तत्सुतः ॥ ३९ ॥ गजाह्वये हृते
नद्या कौशाम्ब्यां साधु वत्स्यति ॥ उक्तस्ततः चित्ररथस्तस्मात्कविरथः सुतः ॥ ४० ॥ तस्माच्च वृष्टिमांस्तस्य
म॰ सुषेणोथ महीपतिः ॥ सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत्सुखीनलः ॥ ४१ ॥ पारिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्म
जः ॥ नृपंजयस्ततो दूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति ॥ तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ॥ ४२ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अस्त्रज्ञानं कृपाचार्यादिति द्रष्टव्यं ॥ याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्य कृपादस्त्राण्यधीत्य शौनकात्परं ज्ञानं कर्मणि भक्तिः कृपाचिन्नग्रहणा नैकृ
पाचार्यादित्यवगताः ४० ॥ यपययस्मात् सुखीनलः पुत्रः ४१ तस्मात्परिप्लवात्सुनयः ॥ तस्मात्मजो मेधावीत्यर्थः ॥ त
स्मात्सुदासः ततः शतानीक इत्यर्थः ॥ ४२ ४२ ४२ ४२ ४२ ४२ ॥ ॥ ६५

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

बृहद्रथस्य जरासंधः तस्य सहदेवः तस्य मार्जारिः यस्मात् मार्जारिः श्रुतश्रवाः ४५ ॥ सहस्रसंवत्सरमेते भाव्याः भू-
पालाः ततः परं भाव्या न द्वादशस्कंधे वक्ष्यति ४८ ॥ नवमे द्वाविंशः ॥ २२ ॥ अथो विंशेन नोर्द्धं हो स्तु वंश्यान्वयः श्लो २
क्रमात् यदोश्च वंशोनुक्रांतो यावत् कृष्णमहासंभव ॥ न देवं ययातेः पुत्राणां पंचमस्य पुरोर्वंशः अनुक्रांतः द्रुही
का प्रानानी ऐंद्रं मनस्तस्या पत्नीं वहीनरः ॥ द्रु पारीक्षितस्य हे मर्के भविता नृप ४३ ॥ बृहद्बलस्य
वंशोयं प्रोक्तो देवर्षिसत्कृतः ॥ देमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ४४ ॥ अथ मागधराज्ञो
भविता रो बहामिते ॥ भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यत श्रुतश्रवाः ततो युतायुस्तस्यापि निर
नो भविता रोव हामिते ॥ भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यत श्रुतश्रवाः ततो युतायुस्तस्यापि निर
मित्रोथ नक्षत्रः सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद् बृहत्सेनोथ कर्मजित् ॥ ततः श्रुतंजयाद्विप्रः शुचिस्त
स्य भविष्यति ॥ क्षेमोथ सुव्रतस्तस्माद् धर्मसूत्रः समस्ततः ४७ ॥ द्युमत्सेनोथ सुमतिः सुबलो
नितिता ततः सुनीथः सत्यजिदथ विश्वजिद्यद्रिपुंजयः ४८ ॥ बार्हद्रथाश्च भूपाला भाव्याः
सहस्रवत्सरं ॥ नवमे द्वाविंशः ॥ २२ ॥ अनुः क्षेत्रेन सभानरश्चत्तः परोक्षश्च त्रयः सुताः ॥ सभानरा
कालनरः सृंजयस्तत्सुतस्ततः ॥ जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशीलो महामनाः ॥ उशीनरस्ति
तिक्षुश्च महामनस आत्मजौ ॥ शिबिर्वनः शमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः ॥ वृषदर्भः सुवीर
श्च मद्रः कैकेय आत्मजाः ॥ शिबेश्चत्वार एवासंस्तितिक्षोश्च रुषद्रथः ॥ ततो हेमोथ सुतपा बलि
लिः सुतपसोभवत् ॥ अंगवंगकलिंगाद्याः सुह्मपुंड्रोड्रसंज्ञिताः ॥ जज्ञिरे दीर्घतमसो बले
दाते महीक्षितः ५ ॥ चक्रुः स्वनाम्ना विषयान् षडिमान् प्राच्यकांश्च ते ॥ खनपानोंगतो जज्ञे त
स्मात् दिविरथस्ततः ॥ सुतो धर्मरथोयस्य जज्ञे चित्ररथोप्रजः रोमपाद इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा शां
तां स्वकन्यां प्रायच्छदृश्यशृंग उवाह याम् ॥ देवेवर्षति यं रामा अनिन्युर्हरिणीसुतम् ॥ नाट्यसंगीत-
वनर्षिस्य वै शामनुक्रामति अनोनितिजगतीपते विद्येतेन ॥ तस्य जनमेजयस्य महात्मनाः ॥ वमार

[illegible]

श्री भा० टी० ९

सदः सुतः स्ववंशपो रववंशः ॥१॥ प्रथमस्य सहस्रजित आत्मजः ॥२॥ कुन्तेः सोहंजिः सोहंजेर्महिष्मान महिष्मतो भद्रसेनकः

देवेवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतं। नाट्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः ॥५॥ सतु राज्ञोनपत्यस्य निरूप्येष्टिं मरुत्वतः प्रजामदाद्दशरथो येन लेभे प्रजाः प्रजाः ॥६॥ चतुरंगो रोमपादात्पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः । बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः ॥७॥ आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः विजयस्तस्य संभूत्यां ततो धृतिरजायत ॥११ ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्माधिरथस्ततः योसौ गंगातटे क्रीडन्मंजूषांतर्गतं शिशुं ॥१२॥ कुंत्यापविद्धं कानीनमनपत्योकरोत्सुतं वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपते ॥१३॥ द्रुह्योश्च तनयो बभ्रुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः आरब्धस्तस्य गांधारस्तस्य धर्मस्ततो धृतः ॥१४॥ धृतस्य दुर्मदस्तस्मात्प्रचेताः प्राचेतसं शतं । म्लेच्छाधिपतयोभूवन्नुदीचीं दिशमाश्रिताः ॥१५॥ तुर्वसोश्च सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोथ भानुमान । त्रिभानुस्तत्सुतोस्यापि करंधम उदारधीः ॥१६॥ मरुतस्तत्सुतः पुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत दुष्मंतः स पुनर्भेजे स्ववंशं राज्यकामुकः ॥१७॥ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ ॥ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणां ॥१८॥^ यदोः सहस्रजित्क्रोष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित्प्रथमात्मजः महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः ॥ धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुंतेः पिता ततः ॥२१॥ सोहंजिरभवत्कुंतेर्महिष्मान्भद्रसेनकः ॥ दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यसूः ॥ कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः ॥२२॥

^ यदोर्वंशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते यत्रावतीर्णो भगवान्परमात्मा नराकृतिः ॥१९

तस्य दुर्मदो धनकश्चेति द्वौ पुत्रौ। कृतवीर्यस्य जनकः कृतवीर्यादयश्चत्वारो धनकस्यात्मजा इत्यर्थः ॥२२॥ ॥ ॥

वं ५

९६

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

पं॰दो॰२

श्रुतिह नविनाशो विद्यते येन तथाविधं स्मरणं यस्य सः अव्याहतइंद्रियविषयं बुभुजे २५ और्वस्य तेजसा सगरे
णापसंहृतमित्यर्थः तेषां तालजंघपुत्राणां ज्येष्ठपुत्रस्य मध्ये पुत्रशतं हूषिज्येष्ठो यस्मिन् यतो मध्ये हि
तेष्ठ हेतोः एकंकुलं वर्तदशमहारत्नानि तत्तज्जातिश्रेष्ठानि यस्य सः तानि च मार्कंडेयपुराणे वर्णितानि गजा
नवाजिरथस्त्रीइषुनिधिमाल्यांवरद्रुमाः शक्तिपाशमणिछत्रविमानानि च तद्देशे निदशानां पत्नीस

धुश्रर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोभवत् दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणाः २३ ननूनं का
र्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवाः यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः २४ पंचाशीतिसहस्रा
णि ह्यव्याहतबलः समाः अनष्टवित्तस्मरणो बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु २५ तस्य पुत्रसहस्रेषु पंचैवो
र्वरितामृधे जयध्वजः शूरसेनो वृषभो मधुरूर्जितः २६ जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं
त्वभूत् क्षत्रं यत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतं २७ तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः
स्मृतः तस्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलं २८ माधवा वृष्णयो राजन् यादवाश्चेति संज्ञि
ताः यदुपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवांस्ततः २९ स्वाहितोतो रुषद्गुर्वै तस्य चित्ररथस्त
तः शशबिंदुर्महायोगी महाभोजो महानभूत् ३० चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः
यस्य पत्नीसहस्राणां दशानां सुमहायशाः ३१ दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्वजीजनत्
३२ तेषां तु षट्प्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः धर्मो नामोशना तस्य हयमेधशतस्य याट् ३३
हस्राणां भार्याणां तस्य प्रत्येकं लक्षं लक्षमित्येवं नाम पुत्राणां दशलक्षसहस्राणि जनयामास पृथु
वाः पृथुकीर्तिः पृथुश्रवा इत्यादयः षट्प्रधानास्तेषां ज्येष्ठायेषां तेषां मध्ये ३३ पंचप्राम्

दो॰२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

भार्याभयादेवैकभार्यस्य वंध्यापत्नेः शैव्यामत्सरपुत्रस्य [illegible] तद्वयमेव पुत्रप्रदमभवदिति दर्शयन्नाह ज्यामघ
स्त्विति ॥ ३४ ॥ यदिमेसपत्नीतिर्हिस्नुषेयंयुज्येतापिनत्वेतदस्तीत्याह ॥ अहं सपत्नी चेति ॥ ३५ ॥ प्रतिभयव्याकुलमा
हृत्तनयिष्यसीति भार्याभ[illegible] यप्रकंपमानस्त्विन्नसर्वांगस्य राज्ञः स्तु प्राणसंकटमालोक्य तत्क्षणिकं पितास्तेन ब
हुकालं [illegible] आराधिता विश्वेदेवाः पितरश्च तनयेन यदनुमोदंत ॥ ३७ ॥ ततश्च देवताप्रसादेन जनयिष्य

ज्यामघस्त्वप्रजोप्यन्यां भार्यां शैव्यापतिर्भयात् नाविंदच्छत्रुभवनाद्भोज्यां कन्यामहारषीत् ॥ ३४ ॥ रथ
स्थां तां निरीक्ष्याह शैव्या पतिममर्षिता केयं कुहक मत्स्थानं रथमारोपितेति वै ॥ ३५ ॥ स्नुषा तवेत्यभि
हिते स्मयंती पतिमब्रवीत् ॥ अहं वंध्यासपत्नी च स्नुषा मे युज्यते कथं ॥ ३६ ॥ जनयिष्यसि यं राज्ञि
तस्येयमुपयुज्यते अन्वमोदंत तद्विश्वेदेवाः पितर एव च ॥ ३७ ॥ शैव्या गर्भमधात्काले कुमारं सुषु
वे शुभं ॥ स विदर्भ इति प्रोक्त उपयेमे स्नुषां सतीं ॥ ३८ ॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे त्रयोविंशः ॥ २३ ॥ शु
कः तस्यां विदर्भोजनयत्पुत्रौ नाम्ना कुशक्रथौ तृतीयं रोमपादं च विदर्भकुलनंदनं ॥ १ ॥ रोमपादसु
तो बभ्रुर्बभ्रोः कृतिरजायत ॥ उशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयो नृप ॥ २ ॥

सीति वचनमुद्दिश्य गुणोनच नितिञ्चनरकस्कापि शैव्या गर्भमधात् तस्य च महिमा पराशरादिभिरुक्तः य
थोक्तं भार्यावशगास्तु ये केचिद्भविष्यंत्यथवा मृताः तेषां तु ज्यामघः श्रेष्ठः शैव्यापतिरभून्नृप इति ॥ ३८ ॥
इति श्रीभावार्थे नवमे त्रयोविंशः २३ चतुर्विंशे विदर्भस्य पुत्रत्रयसमुद्भवाः वंशानन्तामुखाः प्रोक्ताः राम
कृष्णोद्भवावधि ॥ १ ॥ चैद्यादयः दमघोषादयः ॥ २ ॥

९०

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

ततोदशरथात्करंभिः पुराणानतादेवमादिदिशोरोदुहृत्यः ततः जकुवंशादनुः ५ स्तनोः पुत्रः पुरुहोत्रः
६ महाभोजस्यैवं सप्तमोरिषद्द्रार्य ततः द्रुपदेपौतयेपर्वषष्ठीदिसंत्लोः पुरुषोत्तः प्रसूतःतांनोदशोआसीः

क्रयस्यक्रतिपुत्रोभूद्वृष्णिस्तस्यापिनिर्वृतिः ततोदशार्हनाम्नाभूत्तस्यव्योमस्ततस्ततः ।३। जीमूतोविकृतिस्त
स्यस्यभीमरथःसुतः ततोनवरथःपुत्रोजातोदशरथस्ततः ४ करंभिःशकुनेःपुत्रोदेवरातस्तदात्मजः
देवक्षत्रस्ततस्तस्यमधुःकुरुवंशादनुः ५ पुरुहोत्रस्तनोःपुत्रःतस्यायुःसात्वतस्ततः भजमानोभजि
र्दिव्योवृष्णिर्देवावृधोंधकः ६ सात्वतस्यसुताःसप्तमहाभोजस्तमारिष भजमानस्यनिम्लोचिःकिं
किणोधृष्टिरेवच ।७। एकस्यामात्मजाःपत्न्यामन्यस्यांचत्रयःसुताः शतजिच्चसहस्राजिदयुताजिदिति
प्रभो ।८। बभ्रुर्देवावृधसुतःतयोःश्लोकौपठंत्यमू पथैवशृणुमोदूरात्संपश्यामःतथांतिकात् ९ बभ्रुः
श्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधः पुरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच ।यमृतत्वमनुप्राप्ताब
भ्रोर्देवावृधादपि ।११। महाभोजोपिधर्मात्माभोजाआसंस्तदन्वये ।वृष्णेःसुमित्रःपुत्रोभूद्युधाजिच्चप
रंतप ।१२। शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिम्नोभूदनमित्रतः सत्राजितःप्रसेनश्चनिम्नस्याप्यासतुःसुतौ । १३
अनमित्रसुतोयोन्यःशिनिस्तस्याथसत्यकः ।युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्तस्यकुणिस्ततः ।१४। युगंध
रोनमित्रस्यवृष्णिःपुत्रोपरस्ततः ।१५ श्वफल्कश्चित्ररथश्चैवगांदिन्यांतुश्वफल्कतःअक्रूरप्रमुखा
आसन्पुत्राद्वादशविश्रुताः ।१६। ततःसत्यकसात्यकिःसत्यकस्यपुत्रोयुयुधानः
तस्ययुधाजितःशिनिरनामि
तस्यतनयःतस्यकुणिःततःकुणेर्युगंधरश्चानमित्रस्यैवापरंवृष्णिर्नामपुत्रः अक्रूरप्रमुखोयेषांइतितत्पुत्रा
संख्यातोबाद्भुर्वीहि ।१७।

द्म प्र

श्री भाग वी ५८

श्वेतोऽक्रूरात्ति विक्रान्तृहार्द्दिक्यात्प्रसंभवत् ॥ १८ ॥ ९ हृदिकस्य विदूरथा याश्चान्येव बहवः विष्णुधामाया इति पा
ठ्यावसेपाद्हत्न विदूरथयोश्चक्र रूनन श्वशूराविदूरथामीदिति वक्ष्यमाणा निर्द्देशाय पत्निः ॥ ५ ॥ अक्रूरादेश्रुतात्तरोथकस्य
सुनाश्रुतिद्वेय तथाचयगाशवः अक्रूरभजमानेश्च विकंवलवर्हि षत्तथाधकस्य पुत्राश्रुति ॥ ५ ॥ श्वेतोवंकश्चथकाद्रु

५८

जा २

मेरोगः मारमेपश्च मृदुराणसदवोविद्विः धर्मवृद्धः सकर्मावत्ते त्रोपेत्रोरिमर्दनः ॥ १८ ॥ शत्रुघ्नोगयमादश्चशति
वाड्श्चद्वादश तेषांस्वसासुचारास्व्हावक्रूरसुतावपि ॥ ७ ॥ देववानुपदेवश्च तथाविदूरथात्मजाः ह्रश्रवि
दूरथायाश्चवहवोवासिनेदना ॥ १५ कुकुरोभजमानः च शुचिः कंवलवर्हिषः कुकुरस्य सुतोवह्निर्विलो
मातनयस्ततः ॥ १५ ॥ कपोतरोमानस्यानुः सखायस्यवतं तुमुतः अंधकोडुंडुभिस्तस्माद्द्वियोतः पुनर्वसुः १
तस्याहुकश्चाहुकीचकन्यावैर्वृष्णिकात्मजौ ॥ ६ ॥ देववानुपदेवश्च सुदेवोदेववर्धनः तेषांस्वसारः सप्तासा
धृतदेवादयोन्पश्रांतिर्देवाश्रीदेवादेवरक्षितासहदेवादेवकीचवसुदेवउवाहताः ॥ २२ ॥ कंसः सु

देवकश्चोग्रसे नश्च चत्वारो दे वकात्मजाः २१ ५

वोप १

११ नामान्यग्रोधःकंकः शंकुःसुहूस्तथा राष्ट्रपालोथसृष्टिश्च तुष्टिमानौग्र
सेनयः ॥ ५ कंसाकंसवतीकंकाशूरभूराष्ट्रपालिका ॥ ३
ग्रसेनदुहितरोवसुदेवानुजस्त्रियः ॥ २५

दि

डभिविन्द्यपितद्धवनोदेववत्सयं ॥ १ ॥ शूरात्देवाभागाया शांतिर्देवाहीतासमन्ता ॥ डौग्रसेनयः डग्रसेनसु
ताः ॥ १४ वसुदेवस्य येवन्न्नाद्देवभागादेयः नेषास्त्रियोभोग्याः ॥ १५ ॥ ॥ १५ ॥

५२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

द्वितीयस्यभजमानस्यवंशमाह भजमानाच्चविदूरथः पुत्रोभवत विदूरथस्यशूरइतिपराशराद्विना त
यद्वाएषुविदूरथस्येतिएवंकेविदूरथात्मजाहिदूरथात् २८ देवमीढस्यशूरोनामपुत्रः तस्यदेवमी
ढोहृदीकस्यैवसुतः यथाहपद्माकरः तस्यापिकृतवर्माशतधनुर्देवमीढुषाद्याः पुत्रावभूवुः देवमीढस्यशू
रस्यापिमारिषानामपत्न्यभवत् ॥ २७ ॥ तस्यांचासौदशपुत्रानजनयत वसुदेवप्रभृतीनितिग्रानकाख्येनेदुः

शूरोविदूरथादासीद्भजमानःसुतस्ततः ॥ शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजोहृदीकस्तत्सुतोमतः ॥ २६ देव
बाढः शतधनुःकृतवर्मेतितत्सुताः ॥ देवमीढस्यशूरस्यमारिषानामपत्न्यभूत् ॥ २७ ॥ तस्यांसजनया
मासदशपुत्रानकल्मषान् वसुदेवंदेवभागंदेवश्रवसमानकम् ॥ २८ ॥ सृंजयंश्यामकंकंकंश
मीकंवत्सकंवृकंदेवदुन्दुभयोनेदुरानकायस्यजन्मनि ॥ २९ ॥ पृथाचश्रुतदेवाचश्रुतकीर्तिः
श्रुतश्रवाः राजाधिदेवीचैतेषांभगिन्यःपंचकन्यकाः ॥ ३० ॥ कुंतेःसख्युःपिताशूरोह्यपुत्रस्यपृ
थामदात् ॥ ३१ ॥ सापिदुर्वाससोविद्यांदेवहूतींप्रतोषितात् तस्यावीर्यपरीक्षार्थमाजुहावरविंशुचिः ॥
तदैवोपागतंदेवंवीक्ष्यविस्मितमानसा प्रत्ययार्थंप्रयुक्तामेयाहिदेवक्षमस्वमे ॥ ३३ ॥ अमोघंदर्शनं
देविआधत्सेत्वयिचात्मजं ॥ योनिर्यथानदुष्येतकर्ताहंतेसुमध्यमे ॥ ३४ ॥

कदा
दरेःप्रादुर्भावस्याख्यानात् ॥ ३१ ॥ पृथायाःकन्यकावस्थायांकर्णोत्पत्तिप्रकारमाह ॥ कुंतेरितिपंचभिः ॥ वि
तेहमागतं दुर्वाससंपृथापरिचर्यादिनातोषयामास ततः सप्रीतस्तस्मात्देवहूतिंदेवाह्वानहेतुंविद्या
मवाप तदाहसापिदेवमुपागतंवीक्ष्यसाप्राह प्रत्ययार्थपरीक्षार्थमयाविद्याप्रयुक्तानतुत्वयाकिं
चित्कार्यमित्यभिसंधिना अतोयाहीत्येवमुक्तोरविरुवाच ॥ ३३ ॥ अमोघंदेवदर्शनमिति कन्याहंइतिवे
तजाह यथायोनिर्नदुष्येत्तथाहंकर्ताकरिष्यामि ३४

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

प्रावंत्यौविंदानुविंदौ॥३४॥ नदेवंवसुदेवस्यभगिनीनां [illegible] पत्नीपुत्रांश्चानुक्रमान्ज्ञानान्नृणांनवानांपत्नीपुत्रांश्चाहदे
वतिनसंतासखाधायगर्भंसूर्याद्दिवंगतः सयःकुमारंसंजज्ञेद्वितीयइवभास्करः॥३५॥ नेसा॰ न्यजघन्नदीतोयेकृ
च्छ्राल्लोकस्यबिभ्यती॥ प्रपितामहस्तामुवाहपांडवंसत्यविक्रमः॥३६॥ श्रुतदेवांतुकारूषोवृद्धशर्मासमग्रही
त्॥ यस्यामभूद्दंतवक्र ऋषिशप्तोदितेःसुतः॥३७॥ कैकेयोधृष्टकेतुश्चश्रुतकीर्तिमविंदत॥ संतर्दनादयस्तस्यां
पंचासन्कैकयाःसुताः॥३८॥ राजाधिदेव्यामावंत्यौजयसेनोजनिष्टह॥ दमघोषश्चेदिराजः॥ श्रुतश्रवसमा
ग्रहीत्॥३९॥ शिशुपालःसुतस्तस्याःकथितस्तस्यसंभवः॥ देवभागस्यकंसायांचित्रकेतुबृहद्बलौ॥४०॥ कंसवत्यांदेवश्रवः
सुवीरइषुमांस्तथा॥ कंकायामानकाज्जातः सत्यजित्पुरुजित्तथा॥४१॥ सृंजयोराष्ट्रपाल्यांचवृषदुर्म
र्षणादिकान्॥ हरिकेशहिरण्याक्षौशूरभूम्यांचश्यामकः॥४२॥ मिश्रकेश्यामप्सरसिवृकादीन्वत्सकस्तथा॥ तु
तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यांवृकआदधे॥४३॥ सुमित्रार्जुनपालादीन्समीकात्तुसुदामिनी॥ कंकश्चक
र्णिकायांवैऋतधामजयावपि॥४४॥ पौरवीरोहिणीभद्रामदिरारोचनाइला॥ देवकीप्रमुखाश्चासन्प
त्न्यआनकदुंदुभेः॥४५॥ बलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवं॥ वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयत्
॥४६॥ सुभद्रोभद्रबाहुश्चदुर्मदोभद्रएवच॥ पौरव्यास्तनयाह्येतेभूताद्याद्वादशाभवन्॥४७॥ नंदोपनंदकृत
कशूराद्यामदिरात्मजाः॥ कौशल्याकेशिनंत्वेकंप्रसूतकुलनंदनं॥४८॥ इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्या
नजीजनत्॥४९॥ विपृष्ठोधृतदेवायामेकआनकदुंदुभेः॥ शांतिदेवात्मजाराजन्प्रशमप्रसितादयः॥५०॥ रा
जन्यकल्पवर्षाद्याउपदेवासुतादश॥ वसुहंससुवंशाद्याः
याःश्रीदेवायास्तुषट्सुताः॥५१॥ ॥

देवभागस्येतिनवभिःश्लोकार्द्धैः॥४०॥ वसुदेवस्यपत्नीःपुत्रांश्चाहपौरवीत्येकादशभिः॥४५॥ कौशल्याभद्रा॥४९॥५०॥

६६ ९२

श्री भा० टी० ९

संकल्पमात्रेणाभूर्भरणा... धर्ममपि कर्मकर्त्तव्यं यशो विस्तारद्वारा भक्तानुग्रहार्थमित्याह कर्त्ताविति द्वाभ्यां दुःखशो
कतमो... भिनुदन्नीति तथा तद्यशो कन्तुनोन्यस्मिन् सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरे श्रोत्रमेवाञ्जलिः पानसाधनं
यस्य सः पुरुषः सकृदपि उपस्पृश्य श्रुत्वा च समनमात्रेणैव तत्कर्मवासनां धुनुते ६२ तदेवाह द्वाभ्यां भो
जादिभिः श्लाघनीयमीहितं यस्य स नैवाङ्गरम्यया मूर्त्याच ६४ तत्र प्रदर्शनार्थं मुखशोभामाह यस्याननं दृशिभिर्नेत्रैः
पिबन्त्यो नार्यो नराश्च न ततृपुः न तृप्ताः निमेषान्मेषमात्रव्यवधानमप्यसहमानास्तत्कर्त्तुर्निमेः कुपिताश्च बभूवुः क
र्त्तोन्मनेष्यमाणानां दुःखशोकतमोनुदं । अनुग्रहाय भक्तानां सुपुण्यं व्यतनोद्यशः ॥ ६१ ॥ यस्मिन्सत्कर्णपीयूषे
यशस्तीर्थवरे सकृत् । श्रोत्राञ्जलिरुपस्पृश्य धुनुते कर्मवासनां ॥ ६२ ॥ भोजवृष्ण्यन्धकमधुशूरसेनदशार्हकैः । श्ला
घनीयेहितः शश्वत्कुरुसृंजयपाण्डुभिः ॥ ६३ ॥ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया । नृलोकं रमयामास
मूर्त्या सर्वाङ्गरम्यया ॥ ६४ ॥ यस्याननं मकरकुण्डलचारुकर्णभ्राजत्कपोलसुभगं सविलासहासं । नित्योत्स
वं न ततृपुर्दृशिभिः पिबन्त्यो नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेश्च ॥ ६५ ॥ जातो गतः पितृगृहाद्व्रजमेधितार्थो हत्वा
रिपून्सुतशतानि कृतोरुदारः । उत्पाद्य तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन्जनेषु ॥ ६६ ॥ पृथ्व्याः
स वै गुरुभरं क्षपयन्कुरूणामन्तःसमुत्थकलिना युधि भूपचम्वः । दृष्ट्या विधूय विजये जयमुद्विघोष्य प्रोच्योद्धवा
य च परं समगात्स्वधाम ॥ ६७ ॥ इति श्रीभागवते नवमस्कन्धे पदुवंशानुचरिते चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥

यं भूतमात्रनेनमकरकुण्डलाभ्यां चारुकर्णौ भ्राजन्तौ कपोलौ च तैः सुभगं सविलासो हासो यस्मिन् नित्यमुत्सवो यस्मि
न् ६५ श्रीकृष्णचरितं समासेनानुवर्णयति जात इति द्वाभ्यां जातो निमेन रूपेण एव स्तुरूपो मनुष्याकारः सन् व्रजं गतः
व्रजवासिनां मेधितार्थः येन तेषु दारेषु सुतानां शतानि उत्पाद्य आत्मनिगमं सत्कीर्तिं वेदमार्गं प्रथयन्तः समुत्थकलिना ।
निमित्तेन नङ्गरुभरं क्षपयन् दृष्ट्यैव भूपचमूर्विधूय विजये अर्जुने जयम् उद्घोष्य ... उद्धवाय परं
... स्वधाम सम्यक् एव स्वरूपेण जगामेति ६७ इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ॥

श्रा २
फ्र २
५.

न२

CC-0 Panjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अष्टमस्तु स्वयमेवासीत्तत्र कर्मादीनां हेतुताभावं वनीतावायतो सौ हरिः तदेवोपपादयति यदेति त्रिभिः ॥५६॥ ईश्व
स्य मायया नियंतुः परस्य प्रसंगस्य द्रष्टुः साक्षिणस्य आत्मनः सर्वगस्य न ह्येवंभूतस्य मायां विना जन्मनः कर्मणो वा
हेतुर्भवतीत्यर्थः ॥५७॥ किंच यस्य मायया चेष्टितं पुंसो तुक्लां नुग्रहस्तस्य सर्वजीवानुग्राहकस्य अतः कर्मादिपार
ना

देवरक्षितया लब्धान्नव चात्र गदादयः ॥ वसुदेवस्सुतानष्टावादधे सहदेवया ॥५२॥ पुरुविश्रुतमुख्यांस्तु
साक्षाद्धर्मो वसूनिव ॥ वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥५३॥ कीर्तिमंतं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः
ऋजुं संमर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरं ॥५४॥ अष्टमस्तु तयोरासीत्स्वयमेव हरिः किल ॥ सुभद्रा च महाभागा
तव राजन्पितामही ॥५५॥ यदा यदेह धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ॥ तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते ह
रिः ॥५६॥ न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते ॥ आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ॥५७॥ यन्मा
याचेष्टितं पुंसां स्थित्युत्पत्त्यप्ययाय हि ॥ अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्यते ॥५८॥ अक्षौहिणीनां प
तिभिरसुरैर्नृपलांछनैः ॥ भुव आक्रम्यमाणाया अभाराय कृतोद्यमः ॥५९॥ वीर्याण्यपरिमेयानि मनसा
पि सुरेश्वरैः ॥ सह संकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुसूदनः ॥६०॥

तं येन जन्मादिसंभवः ॥ अनुग्रहमेवाह हि यस्मात्तदेव स्थित्याद्ययं इष्यते ॥ प्रलये लीनोपाधेर्जीवस्य धर्माद्यसंभवा
दुपाधिसृष्ट्यादिना धर्मादिसंपादनेनानुग्रहः ॥ तथात्मलाभाय मोक्षाय चेष्यते तत्र हेतुः तेनैव ब्रूयमाणेन तस्य
स्थित्यादेर्निवृत्तेः ॥५८॥ तस्य चेष्टितं भूम्नेरनुग्रहार्थमेवाह ॥ अक्षौहिणीनामिति द्वाभ्यां अभाराय भारपरिहाराय ॥५९॥
सुरेश्वरैरपि मनसापि अपरिमेयानि अवितर्क्याणि संकर्षणसहितः चक्रे ॥६०॥ ॥ ॥